

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

ГАЛИНА ВАСИЛІВНА
БОРИН

ПРОСВІТНИЦЬКО-КОНСУЛЬТАТИВНА ПІДТРИМКА
БАТЬКІВ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Навчально-методичний посібник
для студентів спеціальності «Дошкільна освіта»

«Лілея-НВ»
Івано-Франківськ
2011

ББК 74.9

Борин Г. В.

Просвітницько-консультативна підтримка батьків дітей раннього віку:
Навчально-методичний посібник. — Івано-Франківськ: Видавництво
«Лілея-НВ», — 2011. — 136 с.

Видається відповідно до ухвали вченої ради Педагогічного інституту
Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника
від 5 квітня 2011 року, протокол № 8.

Рецензенти:

Барабаш О. Д. — кандидат педагогічних наук, доцент, проректор Івано-
Франківського ІППО

Кіліченко О. І. — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та
методики початкової освіти Педагогічного інституту Прикарпатського
національного університету імені Василя Стефаника

У навчально-методичному посібнику висвітлено загальні питання
просвітницько-консультативної взаємодії педагогів з батьками дітей
раннього віку. Посібник рекомендовано для студентів вищих навчальних
закладів, фахівців дошкільної освіти. Його можна використовувати для
пропедевтики молодій сім'ї та як засіб формування педагогічної культури
батьків за умови їх самоосвіти.

ЗМІСТ

Передмова	4
РОЗДІЛ 1. Теоретичне обґрунтування актуальності просвітницько-консультативної діяльності сучасних ДНЗ України	6
1.1. Народознавчі основи традиційного виховання малят в українській родині	6
1.2. Проблеми готовності батьків до виховання дітей раннього віку: генеза і сучасний стан	10
1.3. Вікові особливості дітей від народження до трьох років	21
1.4. Кореляція батьківських функцій і потреб дітей раннього віку в умовах сімейного виховання	27
РОЗДІЛ 2. Просвітницько-консультативна діяльність в ДНЗ: методичний супровід	32
2.1. Законодавчо-нормативне забезпечення взаємодії вихователів дошкільних навчальних закладів з батьками вихованців	32
2.2. Завдання та зміст просвітницько-консультативної діяльності педагога	36
2.3. Просвітницько-консультативна підтримка батьків дітей раннього віку	47
РОЗДІЛ 3. Шляхи вдосконалення професійної підготовки студентів до роботи з батьками дітей раннього віку	55
3.1. Вплив міжпредметних зв'язків на професійну підготовку майбутніх педагогів	55
3.2. Професійна підготовка студентів до просвітницько-консультативної взаємодії засобами педагогічної практики	62
3.3. Використання зарубіжного досвіду роботи з батьками дітей раннього віку	66
Тестові завдання	87
Глосарій	95
Список використаної літератури	105
Додатки	113

*Виховання дитини розпочинається
задовго до її народження— з виховання батьків.
Неможливо дати те, чого немає у нас самих....*

ПЕРЕДМОВА

У навчально-методичному посібнику враховано основні тенденції сучасної теорії та практики взаємодії вихователів дошкільних навчальних закладів з батьками дітей раннього віку. Програмі опанування означеним курсом притаманні такі характеристики: мотивація навчально-пізнавальної діяльності; цілепокладання окремих тем з урахуванням актуальних проблем батьків дітей раннього віку, потреб дітей; випереджувальний характер професійної підготовки, який передбачає готовність до діяльності в нових умовах (як у ДНЗ, так і на консультативних пунктах); логіка опанування змістом навчальної дисципліни з урахуванням особистісно-діяльнісного підходу; оволодіння інноваційним педагогічним досвідом; формування і розвиток професійно-особистісних якостей майбутнього фахівця; добір доступних методів та прийомів ознайомлення батьків з особливостями виховання і розвитку дітей раннього віку шляхом моделювання педагогічної взаємодії; забезпечення «суб'єктно-суб'єктного» спілкування майбутнього педагога з батьками.

Навчання у ВНЗ забезпечує формування готовності кожного випускника до майбутньої професійної діяльності і лише тоді розвиває і формує професійну свідомість, коли пізнавальна діяльність здійснюється на межі професійної, тобто пізнавальні дії зв'язуються з професійно орієнтованими діями, що передбачає врахування співвідношення між професійними знаннями, вміннями студентів та розвитком професійно-особистісних якостей; основні види діяльності (просвітницьку, пропедевтичну, корекційну) майбутнього педагога та функції фахівця в означеному руслі. Визначальним у навчально-методичному посібнику є міждисциплінарний підхід: інтегрування підготовки майбутніх педагогів до роботи з батьками засобами нормативних навчальних дисциплін, педпрактики.

Задля підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу зміст навчально-методичного посібника структуровано з урахуванням актуальних проблем сім'ї щодо розвитку та виховання дитини на основі наукових досліджень з цієї проблематики. Особливу увагу приділено розвитку професійно-прикладної підготовки майбутнього педагога, здатного до постійного самопізнання, самореалізації і самовдосконалення в процесі практичної діяльності; актуалізовано самостійну навчально-пізнавальну та навчально-дослідницьку діяльність.

Зміст навчально-методичного посібника зорієнтовує студентів на розвиток творчих можливостей батьків; актуалізацію їх самоосвіти, саморозвитку, самовиховання з урахуванням особливостей навчання дорослих (на основі принципу дії «тут і тепер») та потреб дітей раннього віку, їхніх вікових та індивідуальних особливостей; на урахування специфіки професійної діяльності в конкретних умовах; на усвідомлення неподільності між ефективністю майбутньої професійної діяльності та позитивними зрушеннями у взаємодії батьки-діти, у творчій співпраці педагог — батьки. Означена робота стимулює розвиток творчих здібностей майбутнього педагога, актуалізує необхідність усвідомлення рівня власної творчої педагогічної діяльності, формує потребу аналізувати власний педагогічний досвід і впроваджувати у педагогічний досвід інших, адаптуючи його до творчої індивідуальності. Сподіваємося, що те, як опанують студенти зміст навчально-методичного посібника, сприятиме надалі забезпеченню ефективної взаємодії з батьками в руслі розвитку їх творчих можливостей у спілкуванні зі своїми дітьми на науковій психолого-педагогічній основі.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ ПРОСВІТНИЦЬКО-КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ ДНЗ УКРАЇНИ

1.1. Народознавчі основи традиційного виховання малят в українській родині

З історії розвитку українського суспільства відомо, що український народ з давніх-давен велику увагу приділяв вихованню дітей з раннього віку, вважаючи батьків головними природними вихователями. Найбільший вплив на дитину мав створений батьками уклад, спосіб життя родини, всіх її членів. Як справедливо зазначають Ю. Грицай та І. Журецький, народне дитинознавство розкриває вікові та психологічні особливості дітей, специфіку їх мислення, своєрідність світосприймання, емоційного життя тощо. Народні спостереження глибоко і безпомилково відображають внутрішній світ вихованців (інтереси, мотиви діяльності, цілі вчинків, інші особливості духовного життя). О. Вишневський переконує: «...в основі народного ідеалу української сім'ї лежить *евдемонізм* — прагнення створити сім'ю здорову, щасливу, багатодітну, міцну, дружну». Аналогічними є твердження М. Голець. На її думку, дослідження історії виховання малюків ґрунтується як на історичних фактах практичного досвіду, суспільного та материнського виховання, так і на розгляді різних психолого-педагогічних систем. Історія родинної педагогіки найповніше розкриває традиції виховання в сімейному колі, оскільки саме вони відображають ту культуру, яка впливала на становлення самобутності народу й історичного суспільства загалом.

Сучасна психолого-педагогічна наука розрізняє мега-, макро-, мезо-, та мікрофактори соціалізації. У народній педагогіці основну увагу зосереджено на останніх, оскільки спосіб життя родини, характер спілкування з дітьми є одними з визначальних чинників формування майбутньої особистості.

Неабиякого значення надавалось гендерній соціалізації дітей з раннього віку. У належних стосунках між подружжям народ бачить великий педагогічний сенс: добрі подружні взаємини, розумний розподіл сімейних обов'язків слугують надійним фундаментом для створення міцної сім'ї зі здоровим мікрокліматом; допомагають успішно розв'язувати виховні проблеми; є взірцем для молоді, формуючи майбутніх чоловіків і жінок. Любов і злагоду між чоловіком і жінкою увіковічено в народному фольклорі: «Живуть між собою, як голубів пара», «Чоловік та жінка – найкраща спілка», «Муж з жоною, що борошно з водою». В українській сім'ї жінка завжди користувалась великим авторитетом і повагою, відіграла помітну роль у вихованні дітей, створенні сприятливих умов для зміцнення стосунків у родині: «Чоловік за один кут дім тримає, а жінка за три», «Чоловік – голова, дружина – душа». Батько був опорою сім'ї. Народ завжди цінував чоловіків, які відповідально ставилися до родинних обов'язків, виховання дітей, були для них справжнім авторитетом. Актуалізувався чинник особистого впливу батьків у формуванні особистості дитини з раннього віку («Яка хата – такий тин, який батько – такий син»). На виховання дітей впливали не так правила, традиції, як конкретна людська особистість – батько, мати, брат, сестра, дідусь, бабуся.

Неабиякого значення надавалось проблемі підготовки й навчання доньки до материнства, виходячи з тодішніх традицій виховання, культури родинних стосунків. Навчання та підготовка до сімейного життя відбувалися в єдності виховання і самовиховання молодії жінки в родинному колі, а особливо у багатодітних родин, оскільки у вихованні менших дітей завжди брали участь старші. Родинне виховання забезпечувало підготовку дитини до самотійного життя в суспільстві.

Сучасна педагогіка період раннього дитинства вважає найсенситивнішим і найвагомим у вихованні та розвитку майбутньої особистості, у чиему формуванні вирішальну роль відведено її батькам, сім'ї. Недаремно матір здавна вважали берегинєю роду. Її роль у розвитку та формуванні особистості дитини була неоціненна. У народній дидактиці великого значення надавалося материнській любові й догляду за немовлям у ранньому віці. Для

правильного духовного розвитку вихованцеві створювали відповідну атмосферу. Великого значення надавалось поведінці матері: її ніжність, лагідність, самовідданість, радість і щире, терпеливе ставлення не лише до дитини, але й до тих, хто її оточував, дбайливість у виробленні позитивних звичок вихованця, оточення дитини естетичними речами, — все це залишало глибокий слід у підсвідомості немовляти.

Один з основних видів діяльності дитини — гру спрямовано на практичне пізнання навколишніх предметів і явищ через відтворення дій та взаємин дорослих. У народі кажуть: «Де гра — там і радість!», «Яка дитина в грі, така буде в роботі». Народна педагогіка прагне створити емоційний комфорт, хороший настрій, позитивні емоції шляхом використання забавлянок, пестушок, потішок, жартівливих пісенок. Гра, забава і передусім іграшка належать до головних атрибутів дитинства. Первинні форми гри з'являються вже на шостому — сьомому місяці життя дитини, і вони пов'язані з розвитком орієнтаційного режиму. В ранньому дитинстві ігри набувають предметної форми, а згодом основним типом ігрової діяльності стає рольова чи творча гра. Розумно організована гра є методом формування важливих рис особистості: дисциплінованості, кмітливості, сміливості, витривалості, винахідливості, спритності, рішучості, наполегливості, організованості, стриманості.

Найближче до колискових пісень за змістом і характером стоять потішки. Частина їх призначена для того, щоб заспокоїти дитину, вплинути на її психічний стан («Ой ти коте-рябку»). Частина потішок спрямована на те, щоб утихомирити дитину, коли вона плаче («Тихо, тихо, не плач, киця принесе калач»). Окремий цикл потішок становлять ті, якими забавляють дітей при купанні («Купалися ластів'ята»).

Велику групу забавлянок становлять пестушки — коротенькі віршики, що виконуються у поєднанні зі своєрідними рухами чи вправами, якими дорослий пестить дитину, підбадьорює, спонукає до певного виду діяльності, імітуючи її («Сорока-ворона», «Мій пальчик», «Печу-печу хлібчик», «Кую-кую чобіток»). Дітям дуже подобаються такі забавлянки, вони сміються, пробують наслідувати рухи дорослих. Ряд поетичних текстів супроводжують фізичні

вправи дітей («Потягусі-потягусі»). Є тексти, які використовують, навчаючи дітей ходити («Ходить котик по лавочці»). Окрему групу становлять твори, які виконують дорослі при підкиданні дітей на коліні або на нозі («Їде, їде пан, пан») — у ці ігри в основному гралися з малятами татусі. Простота побудови таких віршиків, милозвучність, привабливість для слуху немовлят, звучання звуконаслідувальних слів, які супроводжують певні рухи, сприяють мовному та фізичному розвитку дитини, створюючи сприятливий емоційно-психологічний клімат. Такі вправи захоплюють елементами гри, збуджують інтерес, розвивають емоційність, спостережливість, розважають, сприяють первинній соціалізації дитини в родинному колі: малюки знайомляться з навколишнім світом, побутом, отримують нову інформацію про щоденне життя людини. У цьому виявляється практичне значення забавлянок для немовлят.

Отже, народна педагогіка, базуючись на життєвих спостереженнях з практики родинного виховання, характеризується глибоким психологізмом та розумінням природи людських взаємовідносин. В її основі — гуманістичні методи виховання. Родинна українська педагогіка відображає виховні ідеали свого народу, мету і засоби виховання, реалізація яких сприяє формуванню у дітей найкращих рис національного характеру.

Саме тому в співпраці батьків і професійних педагогів доцільно використовувати і поєднувати традиційні і нетрадиційні форми роботи. Одним із шляхів підвищення ефективності родинного виховання на засадах народної педагогіки є використання форм і засобів роботи з батьками, які ґрунтуються на народнопедагогічних традиціях родинного виховання. Безперечно, вихованню дітей з раннього віку притаманний суб'єктивний характер, що залежить від морально-психологічного клімату родини, рівня сформованості педагогічної культури батьків, тривалості і характеру спілкування з дітьми, родинних традицій тощо. Загальновідомо, що сім'я може сприяти формуванню всебічно розвиненої особистості чи гальмувати її розвиток. Дидактичні основи етнопедагогіки, перевірені і вдосконалені досвідом багатьох поколінь, здатні задовольнити спрагу батьків у знаннях із виховання дітей, починаючи з раннього віку. Саме морально-психологічне

благополуччя батьківської родини, якому народна педагогіка відводить провідну роль, є основним чинником, який визначає стабільність взаємин між членами родини і сприяє формуванню основ для подальшого розвитку особистості дитини.

Питання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте значущість родинних традицій у вихованні дітей раннього віку.
2. Розмежуйте поняття «родинне виховання» та «сімейне виховання».
3. Актуалізуйте роль народного дитинознавства у вихованні малих дітей.
4. Дайте визначення поняття «евдомізм».
5. Які методи виховання дітей переважають в народній педагогіці?
6. Перелічіть народознавчі традиції виховання малят в українській родині.

1.2. Проблеми готовності батьків до виховання дітей раннього віку: генеза і сучасний стан

Як відомо, український народ із прадавніх часів приділяв велику увагу вихованню, вважаючи батьків головними природними вихователями дітей раннього віку. Найбільший вплив на дитину мав створений батьками сімейний уклад (спосіб життя) родини, всіх її членів. Досвід виховання малюків удосконалювався відповідно до суспільних потреб і виступав не як ізольоване явище, а як чинник удосконалення змісту освіти, як складник суспільного поступу, що зумовило необхідність розвитку педагогічної просвіти батьків. На сучасному етапі варто реанімувати надбаня минулого, які є актуальними й нині, особливо в умовах інтегрування України в європейський освітній простір.

Питання щодо надання спеціальної допомоги батькам, які виховують дітей раннього віку, порушувало багато вчених.

Першу науково-обґрунтовану програму допомоги батькам з виховання та навчання дітей дошкільного віку створив Я. Коменський і оприлюднив її в праці «Материнська школа».

[33, 47]. Учений вважав, що мати є найкращим педагогом для дитини і їй можна цілковито довіряти її виховання. За інших умов

виникає взаємне відчуження дітей і батьків. Загальновідомими є твердження про те, що «особистість формується особистістю» і що «неодмінною умовою не тільки розвитку, а й самого життя людини є інша людина» [33, 53]. Я. Коменський визнавав за доцільне доручити виховання дитини хорошим наставникам, якщо батьки не мають достатньо знань і не бажають виховувати дитину чи ж за умови відсутності позитивних моральних якостей матері та в інших дорослих з найближчого оточення. Така думка вченого є особливо актуальною на сучасному етапі, оскільки батьки і педагоги недооцінюють особистий вплив (позитивний, негативний) спілкування, поведінки, звичок, способу життя та ін., які загалом є передумовами виховання й розвитку дитини.

Я. Коменський вважав дітей «дорогоцінним даром Божим і незрівнянним скарбом» [33, 45]. Отож до них слід ставитися з великою турботою. Учений сформулював рекомендації, які сьогодні ми вважаємо основними у вихованні малюків з перших днів життя. Це поєднання любові до дитини з розумною вимогливістю до неї. Деталізуючи свою виховну програму, він пояснював, які якості потрібно прищеплювати дітям, пропагуючи таким чином основи виховання дітей у сім'ї: помірність, охайність, повагу до старших, люб'язність, правдивість, справедливість, благодійність, працьовитість, терпіння, делікатність, вишуканість манер, скромність, послух. Важливим обов'язком дорослих учених вважав збереження здоров'я дитини, дотримання гігієни, виконання фізичних вправ, забезпечення правильного харчування і залучення до посильної фізичної праці.

Для сучасної сім'ї ці положення є не менш актуальними, як і в роки творення системи Я. Коменського. Вчений започаткував доцільність науково обґрунтованої просвітницької допомоги батькам дітей раннього віку.

Важливими є й положення І. Песталоцці, оскільки він теж наголошував на необхідності виховання дитини з перших днів, а мить народження потрактував як першу науку: з цієї миті дитину вчить природа. Отож завдання матері — допомогти природі сприяти природному прагненню вихованця до розвитку. В праці «Книжка для матерів» педагог радив, як навчати та виховувати дітей з перших днів, намагаючись систематизувати сприйняття та уявлення дитини,

спрямовані на самопізнання й пізнання навколишнього світу. Вчений прагнув дати матерям «можливість, ідучи найбільш простим, легким і пов'язаним з потребами інтелектуального і морального розвитку шляхом, розвинути здатність дітей до спостереження і мовлення» [59, 171].

У виховній системі І. Песталоцці доведено необхідність упорядковувати не лише думки й почуття дитини, а й її оточення. Він зазначав, що в дитинстві мають значення тисячі дрібниць повсякденного життя, які безпосередньо впливають на виховання дитини. Вони спричинюють ситуацію, коли неправильно вихована дитина здатна довести себе і свою сім'ю до «великої нужди» [59, с. 351, 352, 376, 411, 421, 424]. Особливо актуальними на сучасному етапі є поради вченого щодо виховання дівчаток. Він радив виховувати їх наполегливою працею, вправліннями у міркуваннях, прищеплювати їм почуття гідності і честі.

Концептуальне обґрунтування практичної підготовки матерів до виховної діяльності знаходимо у працях Ф. Фребеля, який уперше створив у дитячих садках умови для пропаганди педагогічної освіти матерів дітей раннього віку, демонструючи їм прийоми виховання. Насамперед це були правильно організовані дитячі ігри: «сидячі» та «рухливі» [106]. Його система навчання містить дидактичні елементи, актуальні й сьогодні, оскільки вправи, які він застосував, були зорієнтовані на аналітико-синтетичну діяльність; засвоєння назв предметів, їх розпізнавання за формою, розміром та кольором; розвиток моторики; навчання лічби; формування уявлень про рух, час тощо. Засоби навчання, які він напрацював, — «дарунки для ігор» — м'ячі, куля, циліндр, куб і кубики супроводжувались порадами. Вручаючи новий «дарунок» дитині, вчений радив розповідати про його призначення, застосування та основні дії; спілкуватись з малюком, використовуючи примовки, пісні, вірші, розповіді (заняття з дітьми педагоги проводили у присутності батьків). Фактично вся його навчальна система ґрунтувалася на консультативній практиці. Така робота є однією з перших практичних взірців просвітницько-консультативної допомоги батькам. Отже, система Ф. Фребеля містить цінний дидактичний елемент, який є актуальним для сучасного етапу застосування педагогами в роботі з батьками дітей раннього віку.

Доцільність спеціальної підготовки батьків до виховання дітей досліджував і М. Димар. У праці «Перші уроки дитини» [20] вчений актуалізував важливість виховання малюка з миті народження. Він писав: «Від правильної постановки перших уроків часто залежить успіх навчання взагалі, успіх розумового розвитку дитини, іноді навіть доля». Першим уроком для дитини, за його переконаннями, є спостереження. Щодо позитивного впливу матері — першого учителя — він вважав, що вона повинна вміти створювати сприятливі умови для відчуттєвого (зорового і слухового) розвитку дитини.

Видатний педагог і лікар М. Пирогов у праці «Про жіноче питання» зазначав, що жінка має рівні права з чоловіком, однак її головним завданням є виховання дітей. Жінка мусить наповнювати чоловікове життя співчуттям, щоб бути співницею в боротьбі; жінці також слід володіти мистецтвом розуміння, їй потрібна сила волі, щоб жертвувати, мислення, щоб вибирати і щоб мати ясну і світлу ідею про цілі виховання дітей [61, 70].

Подальшу розробку ідей М. Пирогова відображено в науковому доробку П. Лесгафта. Так, у праці «Сімейне виховання дитини та його значення», узагальнивши багаторічний досвід своєї лікарської та педагогічної діяльності, він наголошував на необхідності підготовки батьків до виховання дитини, яке залишає відбиток на всьому подальшому житті людини: помилки батьків виникають за відсутності належних знань. Учений зазначав, що в «сімейний період життя» дитини закладаються основи її подальшого розвитку [41].

Визнаючи першорядну роль сім'ї у вихованні дітей, К. Ушинський теж наголошував на важливості доброзичливих взаємин між батьками й дітьми, взаємної поваги, особистого прикладу батьків. Сімейне виховання учений називав «священним обов'язком батьків», оскільки вже з першого року життя дитині потрібен не лише фізичний догляд, а й необхідні морально-психологічні умови. Для виконання батьківського обов'язку не досить лише батьківських почуттів, батькам необхідні і педагогічні знання. Для цього він пропагував доцільність організації різних форм поширення педагогічних знань серед батьків. Особливо високо учений підносив виховну роль матері, а звідси — виняткове значення педагогічної просвіти. З цього приводу він писав: «Нині починають усвідомлювати, що виховання жінки, крім індивідуального і

родинного, має ще величезне значення в народному житті» [99, 197]. Педагог стверджував, що навіть у найнеосвіченіших батьків є гаряче батьківське серце, яке відкриває можливості для широкої освітньо-педагогічної роботи з сім'єю. У статті «Про користь педагогічної літератури», зауваживши, що, оскільки батьки завжди є «вихователями своїх дітей і кладуть перші зерна майбутніх успіхів чи неуспіхів виховання», він резюмує: «...зрозуміло без пояснень, як важливо для них у цьому випадку набути педагогічних знань» [99, 21].

Педагогічна думка про виховання дітей раннього віку набула розквіту з кінця XIX сторіччя. Це спонукало матерів до самоосвіти і самовиховання. Готуючись до материнства, жінки студіювали педагогічну літературу, знайомились із працями з гігієни, фізичного догляду за дітьми [6].

Питанням підготовки матері до виховання дітей приділяла увагу послідовниця К. Ушинського Є. Водовозова. У праці «Розумовий і моральний розвиток дітей від першого прояву свідомості до вступу дитини до школи» (1891) вона висловила свої міркування щодо впливу матерів на розумове і моральне виховання дітей. Педагог звертала особливу увагу на педагогічний такт материнського виховання, вміння осмислено спрямовувати розвиток дитини, навчати її з першого року життя спрямовувати рухи, почуття і думки [11, 59].

До особливостей перших десятиріч XX сторіччя ми відносимо створення мережі дитячих дошкільних закладів різного типу, науково-методичних центрів та навчальних установ для профільної підготовки фахівців з дошкільного виховання. Основою для створення інструктивно-методичних листів — прообразу програм дошкільних закладів стали перші наукові публікації й узагальнення педагогічного досвіду дошкільних працівників, які було вперше апробовано на наукових конференціях [42, 17].

Так, упродовж 1912—1913 років (30.XII—6.I) на Всеросійському з'їзді з проблем сімейного виховання у Петербурзі порушували питання про надання методичної допомоги сім'ям з виховання дітей через низький рівень підготовленості батьків до фізичного та духовного розвитку малюків. На з'їзді вперше було запропоновано такі форми просвітницької підтримки: курси для матерів, публічні

лекції з основних проблем сімейного виховання, доводили домінуючу роль сім'ї у вихованні дітей [23].

О. Сікорський створив перший у світі інститут педагогіки раннього дитинства і наголосив на важливості впливу матері на виховання дитини. Догляд за малюком, ігри та забави потребують від матері розумового, морального й естетичного начал. Ігри забезпечують сприймання зовнішніх і внутрішніх вражень у безперервному ланцюжку асоціативної пам'яті, розвивають мислення малюка. Вчений зауважував, що відсутність знань про особливості розвитку дітей з перших років життя зумовлює безпорадність батьків у спілкування з ними. У книжці «Виховання у віці першого дитинства» чи не вперше доступно подано рекомендації для батьків про закономірності становлення особистості та безпосередню участь у цьому батьків. Психолог наголошував на наявності складних психологічних впливів, які можуть спровокувати негативні прояви в поведінці дитини. Це зокрема поганий приклад, неправильне виховання. Ранній вік учений вважав найважливішим періодом життя людини – тим складником людської душі, який слід розпізнавати і вивчити, щоб спрямувати духовний розвиток майбутньої особистості.

На необхідності ґрунтовного опанування знаннями про розвиток дитини наголошував А. Животко. За основні напрями просвітницької діяльності вчений вважав організовані товариством «Просвіта» селянські спілки, просвітницькі курси, селянсько-робітничі клуби. Він надавав великої ваги систематизації українознавчих матеріалів, публіцистичній, редакторській, видавничій праці; наполягав на забезпеченні активної співпраці закладів освіти з сім'єю, громадськістю щодо розв'язання актуальних проблем національного виховання молодого покоління; виданні потрібної кількості просвітницької літератури для дорослих, щоб забезпечити їх безперервну освіту [29, 13–14]. Чи не вперше А. Животко запровадив опитування батьків і дітей при зарахуванні останніх до дошкільної установи. Він радив для ознайомлення з вихованцем і його оточенням опитувати батьків за трьома анкетами, які охоплюють такі теми: а) дитина у віці немовляти; б) дитина перед вступом до дошкільного закладу; в) інформація про батьків [22, 59–63].

Значний внесок у розвиток ідей про взаємодію суспільного з сімейним вихованням належить С. Русовій. Її погляди на самоосвіту педагога слугували першим орієнтиром щодо шляхів упровадження здобутків педагогічної науки в практику роботи дошкільного закладу [79, 3].

Розглядаючи формування педагогічної культури батьків і вплив на неї високоосвічених педагогів, учена виразно і переконливо окреслила свої погляди в праці «Дошкільне виховання» [79, 163]. Вона аргументувала прогресивні тогочасні освітні й виховні вимоги, що не втратили своєї актуальності й сьогодні. У лекціях з педагогіки і психології, які читала С. Русова майбутнім педагогам, вона наголошувала, що із збільшення кількості педагогів-фахівців та розширення мережі дитячих державних закладів роль батьків у вихованні дітей не зменшується. На шляху становлення дитячої особистості, впливу на неї суспільства і виховання з часу народження мати є природною вихователькою дітей, а найкращим середовищем для наймолодших є родинне виховання: «Половину тяжких думок було б знято з душі, коли б не доводилося залишати дітей ані самих, ані на наймичок» [79, 37]. Учена актуалізувала значення просвітницько-консультативної підтримки матерів, зауважуючи: «Конче потрібні товариства для матерів... треба, щоб громадянство прийшло на допомогу батькам, та й самі родини мусять єднатися в спілки, в товариства, щоб вільно виховувати дітей» [79, 37]. На підставі глибокого аналізу початкових психологічних рефлексів, які виявляються вже з перших тижнів життя, вона закликала дорослих звертати пильну увагу на раннє дитинство, враховуючи індивідуальні й вікові особливості дитини.

На домінуючій ролі сім'ї у вихованні та розвитку дитини наголошувала Н. Лубенець, вважаючи працю вихователя марною справою без тісного спілкування з батьками. Для налагодження взаємодії вона пропонувала організувати батьківські збори, бесіди з батьками про дітей (індивідуальні, групові), відвідування сімей з обговоренням питань гігієни малюків, догляду за приміщенням, дотримання морально-етичних норм [46].

Аналогічні проблеми окреслив Ю. Аркін у праці «Дошкільний вік». Пропагуючи ідеї єдності процесів виховання та розвитку, а

також ранній вік як основу для формування майбутньої особистості, він подав ґрунтовний аналіз проблем фізичного виховання, гігієни дитини, харчування, закономірностей психічного і фізичного розвитку малюка, що важливе і на сучасному етапі [5, 258–263].

Офіційна педагогічна думка переконує нас у тому, що проблеми материнства розглядалися як актуальні. Зокрема, підтвердження знаходимо у Програмі РКП(б), ухваленій VIII з'їздом РКП(б) «В галузі народної освіти» (22 березня 1919 р.), Постанові Колегії Народного комісаріату освіти РСФРР про стан народної освіти на Україні (27 вересня 1921 р.), у матеріалах Першого всеросійського з'їзду з охорони материнства і дитинства (1920), Звіті Наркомосу УССР про освітню роботу за 1920 – 1923 рр. (від 31 січня 1920 р.), в Постанові V Всеукраїнського з'їзду рад «По народній освіті» (3 березня 1921 р.), у доповідях I та III Всеросійських з'їздів з дошкільного виховання (1929, 1925), Резолюції X з'їзду КП(б)У «Про завдання культурного будівництва на Україні» (29 листопада 1927 р.) та інших державних документах [40; 77].

Попри це наслідки недооцінки батьками періоду раннього дитинства були згубні, на чому наголошував М. Щелованов. Він зробив важливий науково обґрунтований висновок щодо відсутності зовнішніх впливів на дитину раннього віку. Саме це і призводить до затримки чи неправильного розвитку кори великих півкуль мозку. Тож М. Щелованов багаторазово вказував, що «виховання як культуру функцій мозку» слід розпочинати своєчасно, тобто з перших днів життя дитини. Згідно з міркуваннями ученого «дефіцит виховання» і є причиною затримки нервово-психічного розвитку малюка [6, 20].

У працях В. Бехтерева, М. Павлова, І. Сеченова, М. Касаткіної, М. Красногородського, М. Щелованова доведено, що розвиток функцій мозку відбувається під впливом зовнішнього середовища, а медико-гігієнічний догляд за дитиною повинен посісти не домінуючу позицію, а ввійти в систему виховання дітей раннього віку.

Питань сімейної педагогіки торкався і А. Макаренко, аналізуючи організацію життя в родині, єдність вимог дорослих до дітей; мету їхнього виховання; проблеми батьківського авторитету; формування

критичного ставлення батьків до себе, контролю за своєю поведінкою, самовихованням [46, 265]. Він наголошував на необхідності підготовки в педагогічних інститутах студентів до роботи з батьками учнів. На його думку, особливу увагу слід приділяти структурі сім'ї, методиці виховання в сім'ї та засобам педагогічної допомоги батькам. Отже, сім'ї треба постійно надавати педагогічну допомогу (видавати спеціальну літературу, проводити обов'язкові курси для батьків тощо).

У своїх працях учений акцентував на вихованні як на процесі соціальному в його широкому розумінні. Значним внеском у проблеми виховного впливу сім'ї на формування майбутньої особистості було переконання вченого: виховує (погано чи добре) все – природа, середовище, явища, речі, але в першу чергу – люди, із них на першому місці батьки й педагоги [46, 20–21].

В. Сухомлинський щодо родинного виховання наголошував: «Із сім'ї починається суспільне виховання. У сім'ї закладається коріння, з якого виростають потім і гілки, і квіти, і плоди. Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна ріка нашої держави» [92, 94]. Проблеми сімейного виховання та взаємовідносин професійних педагогів із сім'ями вихованців були предметом постійної уваги видатного педагога. Таке співробітництво, вважав В. Сухомлинський, буде досить плідне за умов взаємного розуміння мети і завдань виховання, прагнення до їх виконання; не епізодичного, а постійного і систематичного контакту професійних педагогів з родинами; активного залучення батьків до роботи навчального закладу; поєднання і взаємозв'язку колективних та індивідуальних форм роботи з батьками вихованців; індивідуального підходу; врахування вікових і соціально-психологічних особливостей дітей. На думку вченого, формування єдиного колективу батьків та педагогів допоможе уникнути розбіжностей у виховних діях.

Основними формами просвітницької роботи В. Сухомлинський вважав батьківські конференції, батьківські дні, консультації для батьків, випуск стінгазет з питань організації виховання дітей [92, 86]. «Без турбот про педагогічну культуру батьків, – писав він, – неможливо розв'язати жодного завдання, що стосується навчання та виховання. Батьківська педагогіка, тобто елементарне коло

знань матері та батька про те, як істота, що народилася, стає людиною – це фундамент, основа всієї педагогічної теорії та практики» [92, 535–536]. І закликав, звертаючись до педагогів: «Учіть батьків мистецтва виховання як найблагороднішої, найлюдянішої, найвищої творчості» [92, 537].

Актуалізуючи питання виховання та розвитку дітей раннього віку і впливу дорослих на цей процес, С. Фонарьова зазначала: багато людей вважає, що органи відчуттів можуть розвиватись і без спеціальних виховних заходів унаслідок природного розмаїття впливів. За результатами її практичних спостережень, органи відчуттів дитини раннього віку правильно розвиваються лише за наявності подразників, які вихователь урізноманітнює за формою, силою, послідовністю [101, 5].

Застерігала батьків і Н. Аксаріна: «З миті народження дитина реагує на оточення, проявляються її вроджені безумовні рефлекси. Оскільки умовні рефлекси, звички розвиваються уже з перших днів життя під впливом зовнішніх умов, то виховання, тобто цілеспрямований вплив на процес нервово-психологічного розвитку і формування поведінки, характеру особистості дитини, повинно починатись з перших днів її життя» [1].

У другій половині ХХ сторіччя питання щодо взаємодії батьків і педагогів та особливостей виховання дітей раннього віку порушено у працях В. Котирло, С. Ладивір, М. Лісіної, Г. Ляміної, Т. Маркової, В. Загик, О. Нікітіної. У доробках учених стосовно *особливостей виховання та навчання малюків в умовах родини* (Н. Аванесова, Л. Венгер, Н. Ветлугіна, А. Аксаріна, Л. Павлова, С. Попова, О. Проскура, Л. Шибицька, А. Фонарьов, С. Новоселова, Л. Каплан, О. Фонарьова), *фізичного розвитку* (М. Аляб'єва), *розумового розвитку, ігор-занять* (О. Фролова), *психічного розвитку* (О. Запорожець) наголошувалось на домінуючій ролі дорослих (батьків, вихователів) у формуванні майбутньої особистості.

Г. Хоментausкас розкриває психологічні механізми життя сім'ї. Сімейні взаємини він аналізує крізь призму сприйняття навколишнього світу. Автор довів, що поведінка дитини та її особистісні якості визначаються не лише реальними умовами сімейного життя, а й сприйняттям дитини, мірою її внутрішньої активності [105].

О. Савченко теж наголошує на необхідності створення здорового мікроклімату в родині. Тон сімейного життя – наслідок впливу дій багатьох факторів: морального рівня батьків, характеру взаємин між членами сім'ї, культури домашнього побуту, організованості сімейного колективу, його традицій. На думку вченої, педагогічний клімат визначається любов'ю до дітей. За її глибокими переконаннями, складниками педагогічної культури є вміння спостерігати; відчувати зміни душевного стану дитини, прагнути зрозуміти його причини; особистий приклад – взірець для наслідування [80]. Так, згідно з міркуваннями вчених ранній досвід дитини створює той фон, на основі якого розвивається мовлення, вміння слухати та міркувати. Наявність чи відсутність стимулів до інтелектуального розвитку в ранньому віці формує подальшу поведінку та спосіб мислення. Ранній розвиток не слід ототожнювати з навчанням читання, письма, математики. Його сутність полягає в розвитку психічних процесів і особистісних якостей дитини в природних умовах. Для цього не потрібні жодні спеціальні програми. Важливо те, як поводяться батьки, що роблять, як спілкуються з дитиною. Для цього педагоги радять батькам забезпечувати дитині широкі можливості для розвитку відчуттів: важливою є не так кількість, як якість часу, проведеного спільно з малюком.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте погляди Й. Песталоцці стосовно необхідності виховання дитини з перших днів.

2. Який внесок у розробку питань про допомогу батькам у вихованні та навчанні дітей раннього віку належить Я. Коменському?

3. Хто з учених уперше створив науково-обґрунтовану програму допомоги батькам з виховання та навчання дітей раннього віку, довівши, що цей період є основою всього подальшого розвитку вихованців?

4. Деталізуйте погляди С. Русової стосовно родинного виховання.

5. Дайте детальну характеристику праці Ф. Фребеля «Дитячий садок» («Дарунки для ігор») щодо ролі батьків у вихованні дітей.

6. Хто вперше порушив питання щодо практичної підготовки матерів до виховання дітей?

1.3. Вікові особливості дітей від народження до трьох років

Період «раннього дитинства» триває від народження до трьох років і характеризується швидкими темпами фізичного і психічного розвитку: за перші три роки малюк із горизонтального положення переходить у вертикальне, від абсолютної залежності до перших самостійних дій, набуває умінь та навичок, оволодіває мовленням, засвоює перші моральні норми поведінки. Доведено, що кожна здорова дитина раннього віку володіє великими потенційними можливостями розвитку (надзвичайна пластичність вищої нервової діяльності дітей, яка забезпечує їм неабиякі можливості в засвоєнні досить складних знань, швидке сприйняття матеріалу, оволодіння вміннями та навичками)[69, 5]. Відбувається становлення і розвиток усіх психічних процесів – сприймання, пам'яті, наочно-дійового мислення, уяви, які вербалізуються та опосередковуються мовленням і набувають довільного характеру. Вони забезпечують дитині пізнання світу, навколишніх предметів, їх форми, кольору, величини, допомагають встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між предметами і діями, явищами, робити порівняння, узагальнення. Дитина народжується з певними передумовами для свого подальшого психічного розвитку, наголошував Г. Костюк у праці «Про роль спадковості, середовища і виховання в психічному розвитку дитини». Вчений зазначав, що між успадкованими її фізіологічними особливостями і рисами майбутньої особистості відсутня однозначна відповідність. Вони змінюються в процесі подальшого розвитку дитини, зокрема під впливом піклування про зміцнення її нервової системи, виховання [36, 194–307].

У період раннього дитинства відбувається інтенсивний фізичний розвиток малюка невіддільно від психічного та розумового розвитку. Фізіологи стверджують, що впродовж перших років життя в дитини розвиваються всі основні мозкові й фізіологічні структури, від яких залежать подальший розвиток та навчання. Раннє функціонування великих півкуль головного мозку забезпечує високу наукованість [43].

Встановлено, що до трьох років розвиваються до 70 % клітин головного мозку. «Це унікальний час розвитку всіх психічних функцій, механізмів мовлення, мислення, пам'яті, соціальних емоцій, механізмів контролю довільних рухів, за які відповідають вищі

структури мозку – його кора. За короткий період закладається основа психічних функцій дитини, основа її подальшого активного життя» [25, 5]. Британський фахівець з питань раннього дитячого розвитку Джекі Стілберг наголошує, що при народженні немовлята здійснюють різкі неконтрольовані рухи руками та ногами. Поступово в мозку формуються зв'язки, необхідні для розвитку рухової активності. Найпростіші дії стимулюють розвиток мозку [91, 36]. Лише впродовж першого року життя дитина оволодіває такою кількістю знань, вмінь, що цей запас стає базою для її подальшого соціального життя. Проте цим запасом вона оволодіває лише за посередництва дорослого. Отже, в перші три роки прослідковується позитивний вплив і тісний взаємозв'язок активного фізичного розвитку на психічні та розумові якості дитини як майбутньої особистості. Переваги від втручання в цей процес стають тим більшими, що раніше буде надано відповідну підтримку процесам розвитку. Проведення систематичних оздоровчих заходів, забезпечення умов для рухової активності малюка позитивно впливають на вищезазначені процеси. Водночас допущені помилки можуть негативно вплинути на стан здоров'я дитини. Тому правильна організація батьками фізичного виховання та розвивального середовища є однією з найсуттєвіших умов виховання дитини раннього віку.

Ще однією особливістю раннього дитинства є підвищена чутливість організму дитини, недостатня функціональна і морфологічна зрілість органів і систем. Відповідно швидкий темп розвитку здійснюється на фоні незрілості організму, що підвищує його вразливість і схильність до захворювань. Окрім того, малюки швидко втомлюються, важко переключаються з одного виду діяльності на інший, вирізняються підвищеною збудливістю. Саме тому батькам слід бути особливо уважними в «експлуатації» багатьох можливостей раннього віку, зокрема при застосуванні малопереверених методів і систем розвитку [43].

На відміну від інших вікових періодів, період раннього дитинства має свою внутрішню періодизацію. Оскільки значні зміни у фізичному та психічному розвитку дитини відбуваються впродовж першого року життя, фахівці умовно ділять його на періоди (новонародженості – перші два місяці життя та немовлячий – від двох до дванадцяти

місяців). Тож для дітей цього віку батьки мають створити певні санітарно-гігієнічні умови й розвивальне середовище, відповідний морально-психологічний клімат, а зміст та методи виховання малюків мають відрізнятись від тих, що використовуються на подальших вікових етапах.

Основний зміст педагогічної діяльності батьків у перший місяць життя дитини полягає в догляді за малюком, забезпеченні його якісним харчуванням, сприятливими для відпочинку та нетривалого неспання умовами. Дорослий усміхається, лагідно звертається до дитини, реагує на її крик, забезпечує комфорт, уникає дратівливості, ліквідує всілякі незручності, сприяє задоволенню основних психофізіологічних потреб, створює спокійне середовище, збагачує його привабливими для ока й вуха дитини предметами [65].

Розвиток дитини від одного до дванадцяти місяців відіграє важливу роль у подальшому її становленні як особистості, індивідуальності. На першому році життя дитина послідовно оволодіває життєво необхідними навичками та руховими вміннями; розвиваються різні форми її поведінки; відбувається первинна соціальна адаптація дитини; швидкими темпами розвиваються чутливість аналізаторів, нервова система. Немовля здатне синтезувати й аналізувати зовнішні сигнали, диференціювати їх. У віці трьох місяців малюк виділяє серед інших людей матір, з чотирьох — диференціює своїх і чужих; формується маніпулятивна діяльність, виникає відображувальна гра. Наприкінці першого року виникають функціональні дії, які відтворюють способи дій з предметами, наслідуючи дорослих. Крик з реакції на дискомфорт перетворюється на форму домовного спілкування. Виникають елементарні форми мовленнєвого діалогу [15].

У віці двох—шести місяців провідною діяльністю стає емоційне спілкування з дорослим, у процесі якого в дитини виникає потреба в постійних контактах з ним. Це передбачає сформовану потребу дитини в емоційній взаємодії з батьками та в доброзичливій увазі до неї; здатність комплексом поживлення (мімікою задоволення, відповідними жестами, активними рухами) реагувати на звернені до неї усмішку, пестощі, слова. В умовах емоційного спілкування у дитини виникають предметно-маніпулятивні дії (дитина бере предмет,

грається ним, розглядає, тягне до рота, кидає тощо). Такі дії значно розширюють умови і збагачують можливості розвитку дитини першого року життя, однак групуються вони навколо провідної діяльності, яка спрямовує і визначає цей розвиток [65].

Віковими новоутвореннями у немовляти виступають: елементарні форми орієнтовних реакцій (зосередження, стеження, колові рухи очима, утримання погляду на предметі, реакція на голос матері, чутливість до емоційного тону дорослого, розуміння слів; цілеспрямовані, результативні та функціональні дії; потреба у спілкуванні з іншими рідними; пересування у просторі (самостійна ходьба)); відділення «Я» від «Ми»; найпростіші розумові дії, засновані на встановленні елементарних взаємозв'язків і відношень між предметами та їх властивостями [1].

Кінець першого року життя є кризовим для розвитку особистості. Криза спричиняється суперечністю між інтенсивним фізичним і психічним розвитком немовляти, зміною його горизонтального положення на вертикальне, появою елементарних навичок самостійного харчування, ходінням, діями з предметами і водночас обмеженістю ресурсів малюка, який прагне більшого, ніж може. Дорослий з людини, яка все робить за дитину, перетворюється на помічника, посередника, зразок для наслідування [65].

Період від року до трьох — особливий: окреслюються контури майбутньої особистості, стають помітними досягнення й упущення першого року. Впродовж цих двох років фізичний, психічний, соціальний розвиток дитини відбувається інтенсивніше, ніж у будь-який інший період життя людини. Різні типи діяльності малюка (малювання, слухання казок і оповідань, спілкування з дорослими та дітьми, забави тощо) групуються навколо предметної діяльності, яка має характер провідної. Початок ходіння пов'язується з високою динамікою пізнавальної активності, зростає самостійність дитини, розширюється коло її інтересів, вона оволодіває мовленням, заявляє про себе і свої бажання. Інтенсивно розвивається ігрова діяльність, для дитини світ гри і фантазій невіддільний від реального життя. Уточнюються та збагачуються її враження про навколишній природний, предметний, соціальний світ і саму себе; розвиваються пізнавальні, емоційні й вольові особливості; формуються особистісні якості. Особливе значення в цей період життя має

емоційний стан дитини. Вона потребує достатньої кількості ласки, турботи, тепла. Їхня відсутність може спричинити затримку нервово-психічного розвитку. Як відомо, зв'язок між батьками і дитиною є найсильнішим людським зв'язком. Разом з тим він внутрішньо конфліктний. Цей внутрішній конфлікт породжує багато проблем фактично з самого народження дитини. Правильно визначена дистанція в спілкуванні проявляється вже в реакції на плач дитини. Перші самостійні кроки, перше «Я – сам», відвідування дитячого садка потребують розумно визначеної (оптимальної) дистанції з боку батьків [1; 171].

Чи можна назвати дитину раннього віку особистістю? О. Кононко вважає, що в цьому віці відбувається формування основи майбутньої особистості. Вже з самого народження дитина здатна заявити про себе як особистість. Вигукуючи свободолюбиве «Я сам» у дво- – трирічному віці, малюк відстоює своє право на самостійність і доводить, що без допомоги дорослого може більше, ніж ми думаємо, а хоче більше, аніж може. Отже, кожна здорова дитина потенційно готова стати особистістю, на чие формування впливатиме безліч зовнішніх чинників [35,13]. Для цього батькам слід час від часу визначати для самих себе мотиви, які спонукають їх до власної виховної діяльності.

Наприкінці раннього дитинства дії дитини стають цілеспрямованими, формується свідомо довольність дій, виникає особиста дія, заснована на зрослій самостійності. Малюк вчиться відокремлювати себе від дорослого, починає ставитися до себе як до самостійного «Я», тобто в нього з'являються початкові форми самосвідомості (М. Заброцький). Віковими новоутвореннями раннього віку є прямоходіння; розвиток предметної діяльності; оволодіння мовленням; зародження нових видів діяльності; зростання самостійності в освоєнні життєвого простору [43].

Впродовж другого й третього років життя дитини завдання батьків полягає в забезпеченні повноцінного гігієнічного догляду, піклуванні про збереження й укріплення її фізичного й психічного здоров'я, створенні комфортних умов для реалізації природних потреб та збагачення практичного досвіду спілкування з навколишнім середовищем. Висока вразливість організму малюка, переважання процесів збудження над гальмівними мають визначати гнучку

стратегію поведінки дорослого щодо особливостей організації його життєдіяльності. Несвоєчасно почате чи неправильно організоване виховання може призвести до сповільнених темпів психічного розвитку і недорозвитку емоційної сфери дитини; негативно впливати на фізичний розвиток і здоров'я малюка; сприяти розвитку та зміцненню негативних форм поведінки [65].

Отже, кожен віковий період раннього дитинства — це особливий етап розвитку, за якого відбуваються інтенсивні психологічні й фізіологічні зміни, що характеризують своєрідність особистості дитини в цей момент її розвитку. Сім'я є необхідним і найсприятливішим природним середовищем для максимального задоволення потреб дитини.

Надання кваліфікованої просвітницької допомоги батькам є необхідною умовою повноцінного виховання малюків. Оскільки виховання й розвиток дитини з раннього віку обумовлюють особливості виховання в умовах сім'ї, допомога батькам повинна бути *індивідуально-консультативною з просвітницьким змістом* для кожної конкретної сім'ї, з урахуванням наявних педагогічних проблем. Результати вивчення наукової літератури свідчать про важливість зазначеного вікового періоду у формуванні та розвитку майбутньої особистості й ролі батьків, сім'ї у цьому процесі. Вчені Н. Аксаріна, Т. Алексеєнко, Н. Виноградова, О. Кононко, Г. Ляміна, Т. Маркова, М. Щелованов та ін. визначають період раннього дитинства в житті людини як сензитивний, в умовах якого закладаються першооснови подальшого розвитку особистості, що дає можливість однозначно розв'язувати питання про залежність формування майбутньої особистості від сформованої педагогічної культури батьків та рівня професійної підготовки педагогів.

Питання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте роль сім'ї у формуванні особистості дитини раннього віку.

2. Дайте коротку психолого-педагогічну характеристику вікових особливостей дітей раннього віку.

3. Розкрийте особливості впливу батька та матері на виховання дитини.

4. Чи можна дитину раннього віку назвати особистістю?

5. Обґрунтуйте сутність урахування вікових особливостей дітей раннього віку в сімейному вихованні.

6. Які методи виховного впливу на дитину раннього віку доцільно використовувати батькам?

7. У чому ви вбачаєте соціальну значущість сім'ї?

1.4. Кореляція батьківських функцій і потреб дітей раннього віку в умовах родинного виховання

Загальновідомими є твердження про те, що першими і незмінними вихователями, вчителями й наставниками дітей є їхні батьки. Педагогічні проблеми сім'ї, в якій виховується дитина раннього віку, перебувають у площині несформованості педагогічної культури батьків, тому актуальною є проблема її підвищення (Т. Алексєенко, В. Котирло, Т. Куликова, С. Ладвір, О. Скнар, О. Савченко та ін.). Ми поділяємо думки сучасних українських і зарубіжних учених А. Герасимової, В. Кузнецової, Дж. Стілберг, Л. Свирської, Н. Петрової, В. Семиченко, В. Заслуженюка про важливість становлення чіткої виховної позиції з перших місяців народження дитини. Формування батьківських навичок починається ще задовго до народження дитини — в період власного дитинства, із засвоєнням взаємостосунків, які існують у сім'ї. Сенситивним періодом формування батьківських навичок є період очікування народження дитини, коли актуалізуються проблеми батьківсько-дитячих взаємин, відбувається усвідомлення нових соціальних ролей матері й батька. Народження дитини безпосередньо «вмикає» необхідність виконання батьківських функцій. Правомірно стверджувати, що формування педагогічної культури батьків актуалізується саме з появою малюка. Саме у цей період слід вчасно надати батькам просвітницько-консультативну підтримку.

На основі аналізу вищезазначених праць учених з-поміж виділених характерних особливостей сучасних сімей, які виховують дитину раннього віку, увиразнено недостатню спроможність якісно виконувати функції (розвивальну, виховну, освітню, соціалізаційну, взірців для наслідування, джерела емоційного тепла і підтримки, опікунську). Взаємозв'язок виконання сім'єю основних її функцій з потребами дітей раннього віку зображено на рис. 1.

Взаємозв'язок реалізації основних потреб дітей раннього віку з функціями сім'ї щодо розвитку дитини

Рис. 1. Взаємозв'язок реалізації основних потреб дітей раннього віку з функціями сім'ї щодо розвитку дитини

Як зазначено на рисунку, існує пряма залежність між основними потребами дітей раннього віку та виконанням батьками функцій сім'ї. Відсутність у сімейному середовищі сприятливого морально-психологічного клімату, відповідних матеріально-побутових умов і медико-гігієнічного догляду, нехтування вікових та індивідуальних особливостей дитини, незадоволення її потреби в любові й опіці можуть спричинити низку негативних наслідків як для дитини, так і для суспільства загалом.

Основними причинами невиконання батьками функцій сім'ї вчені вважають актуальні проблеми: соціально-економічні й педагогічні. До педагогічних проблем учені відносять: неготовність батьків до реалізації функцій сім'ї, відсутність чіткої єдиної стратегії виховання дітей у сім'ї, жорстоке поводження з дітьми, недооцінку батьками важливості періоду раннього дитинства, зниження виховного потенціалу сім'ї, несформованість навичок спілкування при догляді за дітьми, відсутність бажання самовдосконалюватись і підвищувати рівень загальної та педагогічної культури, несприятливий емоційно-психологічний клімат у сім'ї, втрату довіри батьків до фахового рівня педагогів.

До соціально-економічних проблем відносять: зростання нестабільності сім'ї, деформацію сімейних стосунків, безробіття, складне матеріальне становище, відсутність необхідних житлових умов, зниження цінності інституту сім'ї в суспільстві, бездуховність, деформацію ціннісних реалізацію функцій сім'ї, відсутність чіткої єдиної стратегії виховання дітей у сім'ї, жорстоке поводження з дітьми, недооцінку батьками важливості періоду раннього дитинства, зниження виховного потенціалу сім'ї, несформованість навичок спілкування при догляді за дітьми, відсутність бажання самовдосконалюватись і підвищувати рівень загальної та педагогічної культури, несприятливий емоційно-психологічний клімат у сім'ї, втрату довіри батьків до фахового рівня педагогів.

Вищезазначене провокує кризу сім'ї, наслідком якої є розлучення, народження позашлюбних дітей, поширення громадянських шлюбів. Кризу сім'ї Т. Шанскова визначає як ціннісний конфлікт між особистістю та суспільством щодо народження і соціалізації дітей, який призводить до невиконання

сім'єю репродуктивної функції та функції соціалізації дітей, що забезпечує її більшу ефективність.

Для виявлення знань і практичних дій батьків стосовно розвитку дітей раннього віку, їх ставлення до різних форм організації виховання дітей Державний інститут проблем сім'ї та молоді в Україні провів опитування батьків у п'яти областях України — Львівській, Хмельницькій, Київській, Харківській та Автономній Республіці Крим. Усього опитано 756 респондентів (80% опитаних — матері, 20% — батьки). За результатами дослідження 76% опитаних вказали на необхідність отримання додаткової інформації щодо виховання та розвитку дитини раннього віку на сторінках фахових видань, з допомогою телепередач, консультацій. З-поміж загальної кількості питань найактуальнішими були питання про надання першої медичної допомоги дитині (46%); ранній інтелектуальний розвиток (44%); захворювання дітей раннього віку — профілактику та лікування (41%); навчання і виховання здорової дитини (41%) [76]. Результати вивчення реального стану виховання дітей раннього віку підтвердили, що значна частина батьків обирає методи авторитарного впливу на них; виховання відбувається спонтанно, залежно від особистісних переконань батьків, їх невиправданого емоційного реагування на відмови дитини виконати вимоги: 13% нервують, підвищують голос; 10% застосовують фізичні покарання; 7% погрожують фізичними покараннями; 8% розповідають про міфічних істот, які карають дітей [76]. Загалом 76% батьків дітей раннього віку наголосили на необхідності отримувати більший обсяг наукової інформації про розвиток і виховання дитини. З них 52% батьків послуговуються спеціальною літературою у пошуках відповідей на запитання. Основну інформацію, яка допомагає в догляді та розвитку дитини, респонденти отримують завдяки порадам своїх батьків — (64% опитаних) і друзів (46%), зі спеціальної літератури (52%), отримують консультавання у фахівців (поліклініки, дошкільних закладів освіти, центрів розвитку дитини та ін.) — 36% [76].

На сучасному етапі з'являється чимраз більше доказів, зібраних у галузі педагогіки, психології, фізіології, соціології та ін., які переконують у важливості періоду раннього дитинства як

найсензитивнішого щодо формування майбутньої особистості. Фізіологи стверджують, що впродовж перших років життя в дитини розвиваються всі основні мозкові та фізіологічні структури, від яких залежать подальший ріст і навчання. Переваги від втручання в цей процес стають тим більшими, що раніше буде підтримано процеси розвитку і безперервну увагу до них [87; 103]. Така ситуація актуалізує надання саме просвітницько-консультативної підтримки кожній конкретній сім'ї, щоб допомогти батькам у вихованні дитини.

Отже, питання виховання та розвитку дітей раннього віку, а також визначальна роль батьків у цих процесах, просвітницько-консультативна підтримка батьків як основний вид діяльності педагога в роботі з батьками дітей раннього віку є особливо актуальними на сучасному етапі.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає заємозв'язок потреб дітей раннього віку з функціями сім'ї?
2. Охарактеризуйте педагогічні проблеми молоді сім'ї.
3. Охарактеризуйте соціально-економічні проблеми сім'ї, де виховується дитина раннього віку.
4. Перелічіть функції сучасної родини й обґрунтуйте їх вплив на розвиток дітей раннього віку.
5. Які методи вивчення сім'ї Ви знаєте?
6. Дайте визначення поняття «криза сім'ї».
7. У чому полягає виховна функція сім'ї?
8. Обґрунтуйте значущість репродуктивної функції сім'ї.

РОЗДІЛ 2. ПРОСВІТНИЦЬКО-КОНСУЛЬТАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ДНЗ: МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД

2.1. Законодавчо-нормативне забезпечення взаємодії вихователів дошкільних навчальних закладів з батьками вихованців

Пріоритетом розвитку дошкільної освіти в Україні є забезпечення її якості та доступності для кожної дитини відповідного віку. Серед першочергових заходів науковці пропонують запровадити в систему дошкільної освіти соціально-педагогічний патронат, що уможливить охоплення дошкільною освітою тих дітей, які з різних причин не відвідують дошкільні навчальні заклади; реалізацію сучасних форм роботи з батьками та громадськістю (відкриття в дошкільних закладах консультативних кабінетів з питань розвитку й виховання дітей); надання особливого значення розвитку та вихованню дітей з раннього віку; докорінну зміну змісту роботи з батьками, забезпечення їхньої психолого-педагогічної підготовки до виховання дітей; створення навчальних програм, видання спеціальної та інформаційної літератури на допомогу родині; оновлення підходів до підготовки педагогічних кадрів для роботи з батьками вихованців за місцем проживання [55; 201].

Про необхідність належної допомоги батькам з виховання дітей у сім'ї зазначено в Конституції України, Законі України «Про дошкільну освіту», Національній програмі «Діти України», Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, програмах «Малятко», «Дитина», «Зернятко» та інших державних документах.

Просвітницько-консультативна взаємодія педагогів з батьками дітей раннього віку ґрунтується передусім на Законі України «Про дошкільну освіту». В ньому наголошено, що виховання дитини є процесом, який починається з дошкільного віку і спирається на інтегрування зусиль родинного та суспільного інститутів щодо формування особистості, синтезу здобутків національної і загальнолюдської культури в поєднанні з сучасними досягненнями психолого-педагогічних наук і світового педагогічного досвіду.

У Законі України «Про освіту» окреслено й обов'язки учасників педагогічного процесу (батьків, педагогів). Це – взаємодія сім'ї з професійними педагогами, а батьки – учасники навчально-виховного процесу. В «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст.» зазначено: «...система освіти має забезпечувати... навчання поведінки у сім'ї, колективі й суспільстві, системі соціальних відносин» [51, 4]. Рівний доступ до якісної освіти забезпечується взаємодією з сім'єю, наданням їй допомоги в догляді за дітьми та в їх навчанні. Отже змінюються і функції педагога, чію діяльність спрямовано на допомогу сім'ї зі створення умов для розвитку дитини.

Задля вдосконалення організаційного та правового забезпечення соціальної роботи з дітьми й молодими сім'ями в червні 2001 р. було ухвалено Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо вдосконалення соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями» [67]. Відповідно до Указу Президента України від 03.01.2002 р. № 5/2002 «Про заходи щодо заохочення народжуваності в Україні» пріоритетними напрямками соціальної політики держави визначено поліпшення демографічної ситуації, забезпечення підтримки молодих сімей, посилення соціального захисту материнства й дитинства. Передбачено вдосконалити нормативно-правовий захист материнства й дитинства, медико-психолого-педагогічне консультування [105]. Однією з проблем є відсутність фахівців, спроможних на професійному рівні надати належну просвітницько-консультативну допомогу батькам дітей раннього віку.

Значущість порушеної проблеми увиразнено і в статті 3 Закону «Державна політика у сфері дошкільної освіти», де наголошується на державній допомозі сім'ї у вихованні дитини, забезпеченні розвитку та доступності дошкільної освіти. Відповідно державна освіта є доступною і тим дітям раннього віку, які не відвідують дошкільний навчальний заклад. Доцільний зміст дошкільної освіти окреслено в Базовому компоненті, який передбачено для реалізації в різних умовах, зокрема й у родинному колі, а також і в дошкільному закладі шляхом надання консультативно-педагогічної допомоги родині вихованців. Згідно зі статистикою в Україні суспільним дошкільним вихованням охоплено лише 38 % малят, зокрема в сільській місцевості – 19%. Тому батьки зобов'язані усвідомлювати вплив змісту дошкільної освіти на розвиток особистості дитини. На

розв'язання нагальних проблем сімей спрямовано й діяльність Державного Комітету України у справах сім'ї та молоді, оскільки головне його завдання ми вбачаємо в реалізації заходів, які пропагують ідеї відповідального батьківства, підтримку молодих сімей. Для морального стимулювання відповідального ставлення батьків до виховання своїх дітей Держкомітет запровадив відомчу заохочувальну відзнаку «За відповідальне батьківство та виховання дітей в сім'ї» Документами і програмами «Українська родина» (постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2001 р. №243); Національною програмою «Репродуктивне здоров'я 2001–2005, затвердженою Указом Президента України від 26.04.2001 р. №203»; Національним планом дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності в суспільстві на 2001–2005 рр. (постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2001 р. №479); Указом президента України від 04.07.2005 р. №1013/2005 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» передбачено докорінне поліпшення навчально-виховної роботи з дітьми та учнями; Постановою міністерства освіти і науки України «Стратегія розвитку психологічної служби системи освіти України» на період до 2008 р. (наказ від 17.09. 2004 р. №734) та наказом «Про організацію діяльності регіональних психолого-медико-педагогічних консультацій» (від 17.08.2004 р. №661) передбачено у 2005/06 навчальному році завершити створення в усіх районах та містах центрів практичної психології і соціальної роботи та ПМПК (психолого-медико-педагогічне консультування) [63].

Значущим для проблеми, яку ми порушуємо, є положення Конвенції ООН [34, 19–36] про права дитини, а зокрема про надання педагогами допомоги молодим сім'ям задля забезпечення виживання, захисту і повноцінного розвитку дитини раннього віку. В підсумкових документах Спеціальної Сесії Генеральної Асамблеї ООН інтереси дітей є першочерговими у всіх реальних справах. Зокрема, у параграфі 4 йдеться про необхідність створення якнайкращих умов для дітей на початку життя, оскільки першоосновою їх розвитку є виживання, захист, зростання і розвиток при доброму здоров'ї, відповідному харчуванні та догляді [82, 11]; розширення і поліпшення системи комплексного догляду за дітьми раннього віку та їх навчання шляхом надання послуг і розробки програм підтримки родин,

законних опікунів, осіб, що піклуються про дітей [82, 27–29]. Зазначено, що сім'я є основним осередком суспільства, яку слід зміцнювати. Вона має право на всебічний захист і підтримку, оскільки на неї покладається головна відповідальність за захист, виховання і розвиток дітей. Тому всі суспільні інститути повинні шанувати права дітей і сприяти їх благополуччю, відповідно допомагати батькам, законним опікунам та всім тим, хто піклується про дітей. Інтегрування сімейного із суспільним вихованням на науковій основі об'єктивно посилює відповідальність за якість фахової підготовки майбутніх педагогів, формування їхніх знань, умінь та навичок, розвиток професійних якостей відповідно до означених суспільством завдань сім'ї, а також потреб з урахуванням інтересів дитини.

Підготовку нової генерації педагогів з високим загальним рівнем педагогічної, етичної, емоційно-вольової, когнітивної, правової культури, які втілювали б у життя основні принципи гуманізації, демократизації, етнізації, диференціації, індивідуалізації у цільовій комплексній програмі «Вчитель» та Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI сторіччя), визнано основним напрямом реформування освіти. Неабияка роль у цьому контексті належить системі патронатування.

Патронаж як термін використовується в Законі України «Про освіту». Стаття 22 «Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти» визнає його сприяння взаємодії закладів освіти з сім'єю і суспільством у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам чи особам, які їх замінюють. У статті соціальних педагогів віднесено до категорії педагогічних працівників, що здійснюють педагогічний патронаж [53, 37].

Виконання законодавчих положень уможливорює тісна взаємодія педагогів з батьками вихованців, що зумовлює необхідність перенесення певних функцій професійної діяльності вихователя ДНЗ у сімейне середовище. Якщо дитина не відвідує дошкільного навчального закладу, допомогу батькам у вихованні малюка зобов'язані надати центри педагогічного патронажу, консультативний центр (в дошкільних навчальних закладах, центрах розвитку дитини, дитячих поліклініках, центрах соціальних служб для дітей та молоді).

Питання для самоконтролю

1. Які першочергові заходи пропонують науковці щодо запровадження в систему дошкільної освіти соціально-педагогічного патронату?
2. Обґрунтуйте термін «патронаж» у системі освіти.
3. Перелічіть законодавчо-нормативні документи, які регламентують просвітницько-консультативну діяльність педагога з батьками дітей раннього віку.
4. У яких державних документах порушено питання про права дитини?

2.2. Завдання та зміст просвітницько-консультативної діяльності педагога

Нормативними документами, які визначають завдання, що стоять перед вихователем дошкільного навчального закладу, і дії, уможливлені змістом завдань просвітницько-консультативної роботи, є програми «Я у світі» та «Зернятко». Відповідно до її змісту визначено чіткий перелік завдань, які повинен виконувати майбутній педагог у процесі взаємодії з батьками вихованців. Це:

узгодження вимог з урахуванням інтересів дитини в діях педагогів і сім'ї як суб'єктів її виховання;

організація взаємодії педагогів з родинами вихованців на вищезначених принципах забезпечення оптимальних умов для повноцінного фізичного і психічного розвитку дитини в сім'ї, сприяння задоволенню її потреб в емоційно-особистісному спілкуванні;

підвищення рівня педагогічної культури батьків шляхом обговорення й розв'язання спільних проблем; поширення педагогічних, психологічних, медичних та ін. знань серед батьків;

надання кваліфікованої допомоги в розв'язанні проблем сімейного виховання дитини; дотримання високої культури спілкування педагогів з батьками вихованців.

Зміст діяльності педагога з батьками дітей раннього віку передбачає розв'язання таких завдань:

забезпечити мотиваційне середовище (допомогти батькам досягнути потребу в набутті знань та умінь, відчути відповідальність за повноцінне виховання і розвиток своїх дітей);

допомогти батькам у засвоєнні знань з різних аспектів виховання дітей, розвитку відповідних умінь і навичок, спонукання до самовиховання, саморозвитку.

Зміст просвітницько-консультативної роботи зосереджено на готовності майбутніх вихователів до формування у батьків мотиваційного, змістового й конструктивного компонентів їх педагогічної культури (за Т. Алексеєнко).

Формування мотиваційного компонента — стимулювання інтересів, бажань, потреб, цілеспрямованості у батьків до саморозвитку й удосконалення, педагогічних спонукань до діяльності, визначення виховного ідеалу, мети й стратегії виховання дитини в сім'ї, складання відповідних планів і програм.

Формування змістового компонента — забезпечення батьків надійними й усвідомленими знаннями про виховання дитини в сім'ї з урахуванням специфіки її віку, розвитку, стану здоров'я, спрямованими на пізнання закономірностей і особливостей формування соціально цінних норм поведінки й відносин із довкіллям.

Формування конструктивного компонента — засвоєння всіх видів, форм, умінь, навичок, прийомів і методів виховного впливу на дитину та їх творче застосування у власній практиці.

Найвищий критерій сформованості педагогічної культури сім'ї — вихована, різнобічно розвинена дитина, в якій сформована адекватна самооцінка, потреба гуманних взаємин з іншими, з позитивною установкою на довкілля [6].

У сучасних дослідженнях (В. Постовий, І. Трубавіна, Н. Бугаєць) розрізняють такі види консультування:

за кількістю сімей: групові, індивідуальні; за участю членів сім'ї: з усією сім'єю, батьком, матір'ю і дитиною;

за місцем проведення: у стаціонарному приміщенні (ДНЗ, ЦСССДМ) та не в стаціонарних умовах, виїзні (на підприємствах, в установах освіти, за місцем проживання, клубах);

за контингентом — індивідуальне і групове; за тривалістю — одноразове і багатократне;

за суб'єктом ініціативи — консультування за особистісним зверненням і за направленням; за характером розв'язання завдань розрізняють вікове психологічне, професійне, психолого-педагогічне, соціально-педагогічне, кризове та інші види консультування;

за спрямованістю — консультування, орієнтоване на проблему, особистість чи рішення; консультування можна здійснювати у «чистому» вигляді і поєднувати з іншими видами психологічної допомоги — психодіагностикою, психокорекцією, психотерапією.

Консультації передбачають анкетування, бесіди, спостереження, тестування. Зміст індивідуального консультування визначає мати (батько).

Ефективність впливу консультацій визначають низкою положень. Це:

1. Обізнаність з кожною сім'єю, її виховними можливостями, внутрішньосімейним морально-психологічним кліматом, життєвими цінностями батьків (характеристики сім'ї обумовлюють її налаштованість на взаємодію з педагогом, полегшують (ускладнюють) його роботу).

2. Диференційований підхід до батьків з урахуванням типу сім'ї та її індивідуальних особливостей: застосування наочно-письмових, індивідуальних, колективних чи групових форм роботи відповідно до реалізації просвітницько-консультативних завдань.

Вікове психологічне консультування (за О. Паркулаб) в Україні здійснюють психологи у такій послідовності: аналіз інформації за змістом первинної бесіди з батьками, фахівцями, педагогами, встановлення контакту з дитиною; бесіда з батьками про попередні етапи розвитку дитини, її внутрішньосімейні стосунки і соціальні контакти; збір інформації з інших установ про стан здоров'я (за необхідності); спостереження за дитиною в природних умовах; експериментально-діагностичне обстеження дитини; обробка даних, загальний аналіз результатів; психологічний діагноз дитини; психолого-педагогічне призначення; контроль, повторне консультування.

Алгоритм діяльності консультанта (за Р. Кочунас) характеризується такими етапами: окреслення проблеми — діагностика — аналіз фактів та ранжування альтернатив консультування — взаємодія у формі консультування — оцінка результатів спільної консультативної діяльності [38, 108].

Цікавою у контексті аналізу проблеми дослідження є структура консультування за Р. Мейє: уточнення проблеми клієнта з інформуванням про сутність і ступінь її важливості; з'ясування

можливостей клієнта самостійно подолати проблему; надання порад і рекомендацій про шляхи розв'язання проблеми чи запобігання їй; надання супровідної допомоги практичними порадами з одночасним розв'язанням клієнтом своїх проблем; надання необхідних знань і умінь, якими він може оперувати й правильно застосувати без спеціальної психолого-педагогічної підготовки [48, 42].

Натомість Б. Гілленд вважає, що теоретичний напрям жодного психолого-педагогічного консультування не віддзеркалює можливих ситуацій щодо взаємодії консультанта з клієнтом. Проаналізуймо загальну структуру консультативного процесу. Вона складається з шести неподільних стадій. Це:

1. *Дослідження проблеми.* Консультант аналізує проблеми клієнта і створює сприятливе емоційно-психологічне середовище, при цьому уважно вислуховує клієнта, не оцінює і не маніпулює, заохочує до поглибленого розгляду проблеми і фіксує почуття, зміст висловлювань, невербальну поведінку.

2. *Двомірне окреслення проблеми.* Консультант аналізує проблеми клієнта, встановлює їх емоційні, когнітивні аспекти, визначає можливі способи розв'язання проблеми задля розуміння причини їх виникнення. При утрудненні повертається до стадії дослідження.

3. *Ідентифікація проблеми.* З'ясовує і обговорює альтернативні шляхи розв'язання проблеми клієнта, спонукає назвати всі можливі їх варіанти, допомагає висунути додаткові альтернативи, не нав'язуючи своїх рішень.

4. *Планування.* З'ясовує критичну оцінку обраних альтернатив розв'язання проблеми, передбачає засоби і способи перевірки правильності ухваленого рішення.

5. *Діяльність.* Послідовно реалізує план розв'язання проблеми, допомагає діяти з урахуванням обставин, часу, емоційних витрат, а також з розумінням можливих невдач у досягненні мети. Клієнт усвідомлює, що навіть за часткової невдачі варто продовжувати реалізовувати план розв'язання проблеми, обумовлюючи всі дії з кінцевою метою.

6. *Оцінка і зворотний зв'язок.* Клієнт спільно з консультантом оцінюють рішення щодо досягнення мети, при потребі уточнюють план, з появою нових чи глибоко прихованих проблем повертаються до попередніх стадій [16, 9].

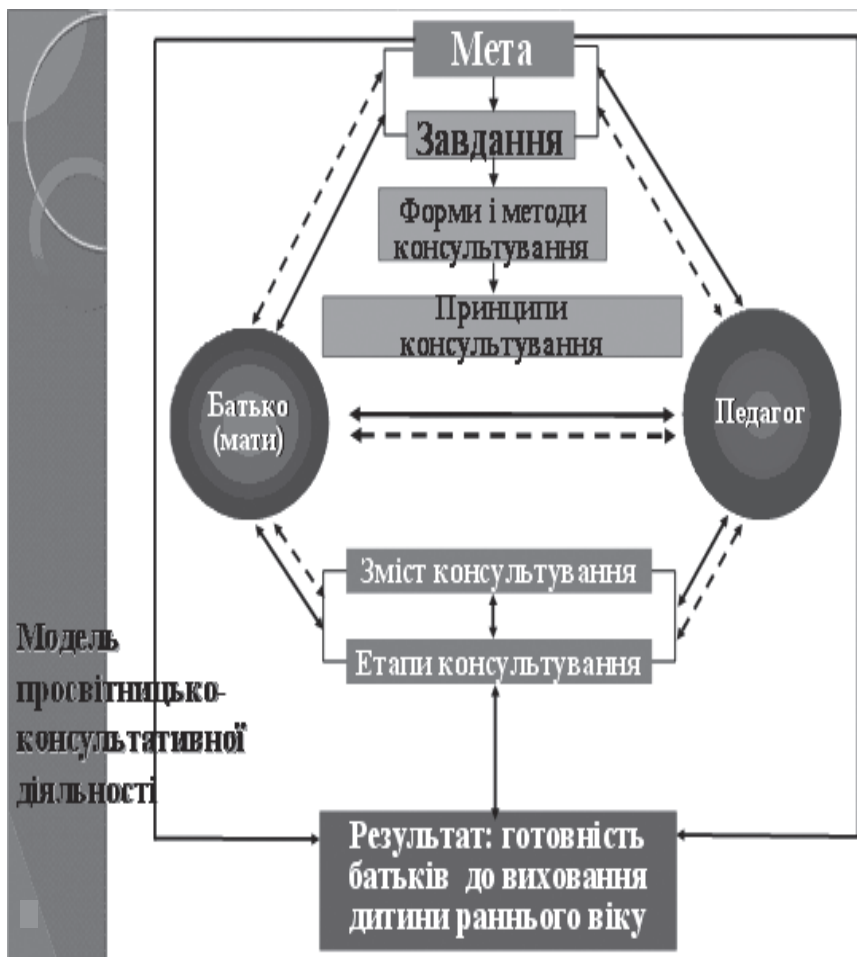

Рис. 2. Модель просвітницько-консультативної діяльності

Отож у моделі просвітницько-консультативної діяльності (рис. 2) на основі двостороннього взаємозв'язку «педагог – батько (мати)» представлено мету, завдання, форми та методи консультування, принципи, зміст, етапи просвітницько-консультативної роботи і результат: готовність батьків до виховання дитини раннього віку.

Етапи просвітницько-консультативної діяльності майбутнього педагога з батьками (рис. 3):

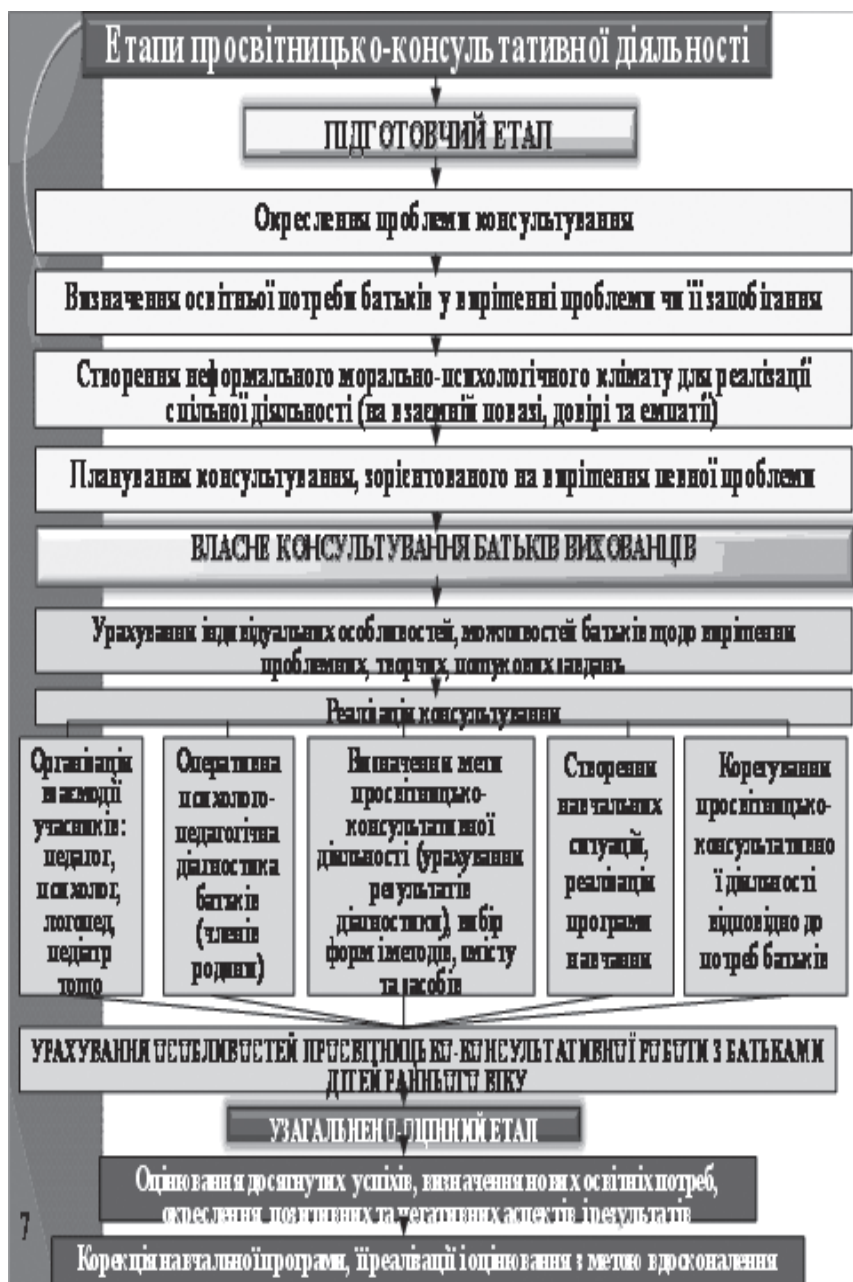

Рис. 3. Етапи просвітницько-консультативної діяльності

Перший – *підготовчий* – окреслення проблеми, для розв’язання якої необхідне консультування; визначення освітньої потреби батька, матері; створення неформального морально-психологічного клімату для реалізації спільної діяльності (опирається на взаємну повагу, довіру та емпатію); планування, консультування; визначення змісту навчання, зорієнтованого на розв’язання певної проблеми. Означений етап передбачає встановлення контакту і знайомства (відправлення у кожну сім’ю з дитиною раннього віку листівок-пам’яток, телефонне консультування); з’ясування взаємних очікувань і визначення мети роботи; створення довірливих взаємовідносин із сім’ями, що є основою для налагодження подальшої успішної взаємодії.

Другий – *консультування* батьків дітей раннього віку з урахуванням індивідуальних особливостей, можливостей батьків щодо пошуку розв’язання проблемних, творчих, пошукових завдань; реалізація консультування, яка в індивідуальній формі організації передбачає такі операції: організація взаємодії всіх учасників навчання (педагога, психолога, логопеда, педіатра та ін.); проведення оперативної психолого-педагогічної діагностики батьків; визначення освітньої мети просвітницько-консультативної діяльності (з урахуванням результатів діагностики); створення навчальних ситуацій, в яких на фоні активності та зацікавленості реалізується програма корективів у просвітницько-консультативну діяльність відповідно до потреб батьків.

Третій – *узагальнено-оцінний (післядія)*: оцінювання досягнутих батьками успіхів і визначення нових освітніх потреб, окреслення позитивних та негативних аспектів; корекція навчальної програми, процесу її реалізації й оцінювання для вдосконалення.

Згідно з дослідженнями науковців та практиків (О. Кононко, Т. Алексеєнко, Н. Лисенко, Н. Кирсти, Л. Юзефик, Н. Купини) поширеними є такі форми просвітницько-консультативної роботи:

індивідуальні (вступне анкетування, попередні візити батьків із дітьми до ДНЗ, співбесіди, консультації, відвідування педагогами своїх вихованців удома, телефонний зв’язок тощо);

наочно-письмові (батьківські куточки, тематичні стенди, ширмочки, дошка оголошень, планшети, інформаційні листки, тематичні виставки, скринька пропозицій, індивідуальні зошити,

сімейні газети, педагогічна бібліотека, виставка дитячих робіт, запрошення, вітання тощо);

групові (консультації, лекції, семінари, практикуми, клуби взаємодопомоги, школа молодих батьків, гуртки за інтересами, вечори запитань та відповідей, зустрічі з цікавими людьми — педагогами, лікарями, психологами, юристами та ін.);

колективні (консультації, батьківські конференції, педагогічний десант, тренінг, тренінгові заняття, тематичні зустрічі за «круглим столом», засідання батьківського комітету, батьківські збори, дні відкритих дверей, створення групи батьків-порадників, перегляд ранків, спільні свята, спортивні змагання, відпочинок у вихідні тощо).

Батьківські університети — це заклади, які розраховано на постійний склад слухачів, де систематично проводять лекції і практичні заняття. Мета організації цієї форми — розгортання пропаганди серед населення, надання батькам допомоги й поширення знань із виховання та навчання дітей в умовах сім'ї, сприяння поглибленню зв'язків між школою і сім'єю.

Батьківські педагогічні конференції — популярна в 60-ті роки ХХ ст. форма роботи з батьками. Вона передбачала доповіді педагогів і батьків з актуальних проблем сімейного виховання, відповіді на запитання й обмін досвідом родинного виховання з певної проблеми.

Консультації — форма роботи з батьками, яка передбачає надання фахівцями допомоги батькам із різних проблем родинного виховання. Ці проблеми є непередбачуваними для вихователя, тому консультування вимагає від нього не тільки глибокої підготовки, але й уміння проаналізувати проблему, виділити її причини та наслідки, володіння системним підходом у розв'язанні проблем.

Тренінг — застосовують у навчально-виховній роботі задля тренування пам'яті, мислення, інших процесів. Тренінг — діалогове навчання різних груп людей, спрямоване не розвиток самостійності особистості, комунікативної культури спілкування, особистісного розвитку, формування певних умінь; сукупність групових методів формування умінь і навичок самопізнання, спілкування, взаємодії людей у групі.

Тренінгові заняття проводять з батьками для розширення комунікативних можливостей батьків, їх уявлень про себе й дитину,

зміцнення позитивних якостей учасників, розуміння інших людей, пошуку оптимальних шляхів спілкування з дитиною на основі повного її прийняття, методів виховання дитини, активізації її внутрішніх психологічних ресурсів для розв'язання різноманітних проблем виховання й розвитку дитини. Існують такі форми батьківських тренінгів: очні та заочні; з дітьми й батьками; тільки з батьками. Психолого-педагогічними основами будь-якого тренінгу є те, що кожна людина має багатий позитивний досвід розв'язання різних проблем, ознайомлена з адекватними методами реагування на різноманітні сімейні ситуації. Доросла людина критично сприймає будь-яку інформацію, опираючись на власний життєвий досвід, тобто навчити себе може тільки вона сама. Тренінгові заняття включають лекції, семінари, консультації, практикуми, рольові ігри.

Лекція – послідовний монологічний виклад узагальнених знань. Види лекцій: лекція-інструктаж, лекція-показ, лекція-репортаж, лекція-спогад, науково-популярна.

Семінар – активна форма просвіти батьків, яка передбачає попередню самостійну роботу батьків і педагогів (вивчення літератури, досвіду, підготовка виступів, доповідей, тез, питань). Питання ставлять заздалегідь; після виступів обмінюються думками.

Практикум – це форма вироблення в батьків педагогічних умінь із виховання дітей, ефективного розв'язання будь-яких педагогічних ситуацій, своєрідне тренування педагогічного мислення батьків-вихователів.

Рольові ігри – колективна творча діяльність із вивчення рівня сформованості педагогічних умінь батьків і їхнього формування. Методика рольової гри передбачає визначення теми, складу учасників, розподіл ролей між ними, попереднє обговорення можливих позицій і варіантів поведінки учасників гри. Важливо програти кілька варіантів (позитивних чи негативних) поведінки учасників гри і шляхом спільного обговорення вибрати оптимальний для конкретної ситуації варіант дій.

Батьківські збори – робота з колективом батьків учнів. Це форма організації спільної діяльності батьків і педагогів, яка передбачає їх присутність, спілкування для підбиття підсумків, обговорення питань, ухвалення рішень.

Відвідування вдома – ефективна форма індивідуальної роботи педагога з батьками. При відвідуванні родини педагог знайомиться з

умовами життя дитини, розмовляє з батьками про її характер, інтереси й нахили, про ставлення батьків до ДНЗ, інформує батьків про успіхи їхньої дитини, попереджає батьків про наслідки недбалого ставлення до дитини, застосування щодо неї різних видів насильства, про відповідальність батьків за виховання й розвиток дітей, заходи, які можуть вживати до батьків у разі невиконання їхніх функцій.

У роботі з батьками варто скористатися такими методами, які дають можливість об'єктивно проконсультувати членів сім'ї стосовно тієї чи тієї проблеми (за І. Трубавіною):

Регламентування — застосування організаційних положень, необхідних для успіху консультування (час на роботу, на міркування, на зустріч). Це дисциплінує батьків, організовує їхню роботу з педагогом.

Ранжування альтернатив — педагог спільно з батьками впорядковує за перевагою всі наявні варіанти розв'язання досліджуваних проблем.

Переконання — метод розладнання педагогом неправильних переконань батьків із подальшою їх перебудовою.

Підтримування — здійснюють для зменшення занепокоєння, підвищення самооцінки батьків.

Інструктування — роз'яснення умов, обставин, перспектив роботи, наслідків проблеми, можливих труднощів, запобігання можливим помилкам.

Приклад — це показ дій інших людей у подібних обставинах. Показ може бути словесний, за допомогою аудіо- та відеоапаратури, супроводжується описом ситуації, якостей людини, її ресурсів і можливостей.

Заохочення — схвалення дій і міркувань батьків для закріплення позитивного досвіду.

Інформування — передача інформації клієнтові без оцінок її та клієнта, але з урахуванням особливостей його проблеми.

У просвітницько-консультативній роботі педагога з сім'ями вихованців варто дотримуватись таких принципів:

гуманізму (пріоритетність загальнолюдських цінностей, поєднання інтересів суспільства та потреб сім'ї й дитини);

компетентності (просвітницько-консультативну роботу із сім'єю може здійснювати лише особа, яка має для цього професійну освіту й володіє професійно-педагогічною майстерністю);

солідарності (спрямованість на допомогу й підтримку, які ґрунтуються на співчутті, усвідомленості спільного в інтересах сім'ї);

інтегрування (взаємодія всіх соціальних інститутів);

комплексного підходу (використання широкого спектра прийомів і засобів щодо роботи з батьками дітей раннього віку);

етичності (збереження конфіденційності отриманої інформації);

демократизму (налагодження зв'язків між педагогом та батьками на основі довірливих стосунків;

урахування мінливих обставин (мобілізація творчих професійних здібностей, дотримання норм та правил спілкування, поваги й чуйності до людини);

об'єктивності (реальне сприйняття проблем сім'ї, схвалення успіхів і розуміння причин невдач із подальшою їх корекцією);

мотиваційного забезпечення навчального процесу (від мотивації значною мірою залежить активність батьків і їхня успішність у вихованні дітей).

Слухачам інституту післядипломної освіти, які за базовою освітою були вихователями дошкільних навчальних закладів і на цей час працювали з дітьми раннього віку, запропонували у групах виконати творчу роботу: розробити просвітницько-консультативну модель (план) роботи з батьками дітей раннього віку; вказати, на яку з програм для ДНЗ вони при цьому опираються. Порівняльний аналіз результатів роботи у групах показав, що всі вони практично були ідентичні за освітніми завданнями, які полягали у необхідності підвищення педагогічної культури батьків вихованців. Проте помітно різнилися за завданнями просвітницько-консультативної роботи: допомога батькам у здобутті знань та вмінь стосовно виховання та розвитку дитини; розвиток культурного рівня батьків тощо. Ще істотнішими були відмінності у виборі консультативної тематики: «Навчаємо дітей самостійності», «Режим дня дитини раннього віку», «Роль спілкування з батьками у розвитку дитини», «Граємось разом», «Формуємо майбутню особистість» та ін. Колективне обговорення окремих планів показало, що кожен педагог намагався переконати інших у тому, що план, який він запропонував, є найпродуктивнішим. Було з'ясовано, що кожен з учасників дискусії керувався тими уявленнями про навчально-пізнавальні потреби батьків, які сформовано у нього в конкретній ситуації, тобто мав на

увазі тих конкретних батьків та дітей, з якими працював. Істотні розходження було виявлено в організаційних формах, методах та прийомах навчання. Наприклад, одні педагоги пропонували розпочинати тренінгове заняття міні-лекцією, другі – з аналізу педагогічних ситуацій, треті – з практичних завдань для батьків тощо.

Розробляючи педагогічну модель навчального процесу, педагог, як правило, не створює принципово нового продукту своєї діяльності, а конструює його з відомих у теорії та практиці елементів з таким розрахунком, щоб вона найкраще спрацювала у конкретній ситуації. Тому з багатьох можливих шляхів досягнення просвітницько-консультативної мети кожен педагог обирає той, який, на його думку, є оптимальним стосовно конкретних умов у взаємодії з сім'ями. Ці умови визначаються, з одного боку, рівнем загальної та психолого-педагогічної культури батьків, їхніми інтересами і способом життя, а з другого – професійною культурою та компетентністю педагога, сформованістю його професійно-особистісних якостей (педагог є своєрідним «моральним взірцем» як для дітей, так і для батьків, оскільки виконує просвітницьку функцію), наявною навчально-матеріальною базою тощо.

Питання для самоконтролю

1. Перелічіть методи консультування сім'ї?
2. Які форми роботи з батьками дітей раннього віку ви знаєте?
3. Яких принципів варто дотримуватись у просвітницько-консультативній роботі педагога з сім'ями вихованців?
4. Перелічіть етапи просвітницько-консультативної діяльності.
5. У чому полягає зміст взаємодії педагога з батьками дітей раннього віку?

2.3. Просвітницько-консультативна підтримка батьків дітей раннього віку

У педагогічній літературі вже усталено такі трактування: «психолого-педагогічне консультування», «соціально-педагогічне консультування», «психологічне консультування», «консультація». Скажімо, О. Бодалев і С. Столін трактують зазначені дефініції як форму відповідної допомоги у складних життєвих ситуаціях. Учені зазначають, що «психолого-педагогічне консультування»

спрямоване на створення сприятливих умов для повноцінного особистісного розвитку і спілкування задля розв'язання життєво необхідних проблем [8, 27].

Прикладними є рекомендації І. Дубравіної щодо дотримання розмежування змісту понять «психолого-педагогічне консультування», «психокорекція», «психотерапія» на основі їхніх сутнісних характеристик, а саме: тип клієнта; сутність проблеми, форми роботи; тривалість взаємодії [21, 24–38]. Психолого-педагогічне консультування вміщує психотерапевтичні елементи задля передбачення подальшої психокорекції (психотерапії). Відповідно його трактують як різновид психологічної допомоги з діагностично-рекомендаційним значенням. Це і є засобом підвищення психологічної компетентності педагогів і батьків.

У вітчизняній психології поняття «психолого-педагогічне консультування» має різні значення в практиці психолого-педагогічної взаємодії. Зазначмо, що тлумачення змісту понять «психологічна допомога», «психотерапія» не завжди є ідентичними у зарубіжній та вітчизняній науці. Означена поліфункціональність та невизначеність змісту психологічного консультування обумовлюють розмаїття тлумачень: безпосередня робота з людьми, розв'язання психологічних, глибинних особистісних проблем, зумовлених утрудненнями в міжособистісних стосунках [3, 9–31].

На думку Ю. Альошиної, психолого-педагогічне консультування виділяється з психотерапії та зорієнтовано на людей без клінічних порушень із потребою психологічної допомоги [10, 23]; зорієнтовано на допомогу з реорганізації міжособистісних стосунків клієнта; обговорення питань навчання і виховання дітей, підвищення педагогічної культури дорослих, удосконалення педагогічного керівництва, керування дитячими та дорослими групами і колективами [40, 87]. До психолого-педагогічного консультування віднесено й удосконалення змісту програм, методів і засобів навчання, обґрунтування технологій упровадження педагогічних інновацій тощо [16, 87].

«Соціально-педагогічне консультування» І. Трубавіна трактує насамперед як взаємодію у процесі спілкування соціального педагога з сім'єю, що спрямована на допомогу в реалізації прав її членів [97, 8].

У цьому контексті аналізуємо такі визначення поняття *консультація*: це форма роботи з батьками задля надання допомоги з різних проблем сімейного виховання (І. Трубавіна) [97]; порада, пояснення педагога з будь-якого питання у формі співбесіди: індивідуально чи з групами у визначений час за певним графіком та потребою (О. Гончаренко) [17, 176]; процес, у результаті якого виявляються і окреслюються основні напрями виходу з проблеми, що хвилюють особистість (М. Євтух, О. Сердюк) [26, 61]; сукупність процедур, спрямованих на допомогу людині в розв'язанні проблем і ухваленні рішень щодо професійної кар'єри, шлюбу, сім'ї, удосконалення особистості і міжособистісних відносин; професійне ставлення кваліфікаційного консультанта до клієнта, що звичайно представляється як «особа-особистість», хоча іноді в цьому бере участь понад дві особи [38, 7].

П. Горностаї зазначає, що слово «консультування» є спорідненим поняттям для різних видів консультативної практики. В будь-якій сфері використання психологічних знань застосовують консультування як форму роботи з професійного, педагогічного, промислового та інших видів консультування [18, 16–17].

Консультант – це компетентний фахівець, чіми службовими обов'язками є надання порад з окремих питань, допомоги особам, що звертаються за порадою [56, 124].

Отже, *консультація* – це форма роботи з батьками, що передбачає надання фахової допомоги батькам з розв'язання актуальних проблем виховання дитини у сім'ї. Оскільки вони зазвичай непередбачувані, педагог повинен володіти прогностичною підготовкою, яка спирається на відповідні уміння задля виокремлення причин батьківських помилок та їх наслідків для дитини, моделювання системного підходу у взаємодії з сім'єю.

Просвітницько-консультативна діяльність – це спосіб взаємодії, підтримки та впливу на батьків, спрямованого на підвищення якості сімейного виховання загалом. Просвітницько-консультативна робота педагога з батьками дітей раннього віку можлива в умовах ДНЗ та на консультативних пунктах.

У просвітницько-консультативній діяльності педагога з батьками реалізують триєдину мету:

просвітницьку – підвищують педагогічну культуру батьків, допомагають у вихованні дітей за умови особистісного впливу батьків на їх виховання;

пропедевтичну – ініційоване педагогом чи батьками консультування, щоб запобігти попередження виникненню проблем, помилок батьків у розвитку дитини;

корекційну – допомагають виокремити проблему, знайти шляхи її розв'язання спільно з батьками.

Просвіта батьків – міжнародний термін, під яким розуміють допомогу батькам у виконанні їхніх батьківських функцій. Дослідження проблем сім'ї й сімейного виховання свідчать, що батькам дедалі більше необхідна просвітницька допомога фахівців. Консультації й рекомендації потрібні не тільки батькам дітей групи ризику чи проблемним сім'ям, а й кожній сім'ї на певному етапі її розвитку з огляду на її внутрішні потреби й зростання вимог суспільства до сім'ї як соціального інституту [10].

На цьому тлі Т. Куликова трактує психолого-педагогічну просвіту батьків як напрям діяльності вихователів, яким варто охопити не лише родини вихованців дошкільного навчального закладу, а й усіх мешканців мікрорайону, залучаючи педагогічний персонал, фахівців (психолога, лікаря, медсестру, логопеда й ін.). Отже, участь у підвищенні педагогічної культури населення є професійним обов'язком кожного педагога. В останнє десятиріччя педагоги наголошують на некомпетентності батьків у справі виховання та розвитку дітей, оскільки дошкільні заклади не виконують своїх просвітницьких функцій [39, 174].

Поняття «діяльність» учені характеризують як спосіб буття людини, здатність вносити в дійсність зміни та виділяють основні її компоненти: суб'єкт з його потребами; мету, відповідно до якої предмет перетворюється на об'єкт, на який спрямовується діяльність; засіб реалізації мети [17, 98].

Просвітницько-консультативну діяльність слід розглядати поза сімейною психотерапією і консультуванням з питань сім'ї та шлюбу (визнаючи їх необхідність та актуальність у педагогічній просвіті батьків) з урахуванням порад фахівців: педагога, логопеда, медиків, психолога й ін.

Варто розмежувати підходи вчених до визначення завдань консультування. Так, Р. Қочунас визначає такі завдання

консультування: допомогу в орієнтації у власних проблемах, пошук виходу зі складної ситуації; активізації психічних сил і здібностей клієнта, що сприяють розв'язанню проблем [38, 109]. Натомість Р. Овчарова вважає, що в консультуванні розв'язуються такі універсальні завдання, як: оцінка рівня психологічного здоров'я клієнта і визначення підстав для інших способів психологічної допомоги; надання професійної допомоги в розв'язанні клієнтом проблеми; підвищення загальної психологічної грамотності; мобілізація прихованих психологічних ресурсів клієнта, що забезпечують самостійність розв'язання проблем; корекція порушень адаптації та особистісних дисгармоній; виявлення основних напрямів подальшого розвитку особистості [34, 73].

Отже, основним завданням психолога-консультанта є надання клієнтові необхідної психологічної інформації, стимулювання його активної роботи над собою, що є одним з основних завдань психотерапії: психологічне консультування – це «первинна психотерапія» (П. Горностай, С. Васьковська). Автори відзначають функції психолога-консультанта як посередника між клієнтом і психотерапевтом, реалізацію яких спрямовано на ефективне досягнення мети [18, 18].

Функції вихователя у роботі з батьками дітей раннього віку визначаються: 1) потребами дітей раннього віку й можливостями сім'ї їх задовольнити; 2) специфікою просвітницько-консультативної діяльності (для організації роботи з батьками дітей раннього віку в ДНЗ і на консультативних пунктах).

Отож педагог у роботі з батьками дітей раннього віку виконує низку основних *функцій-ролей*: експерта з технології навчання дорослих; організатора спільної діяльності всіх учасників навчального процесу; фахівця з питань раннього розвитку, наставника, консультанта.

Не менш важливими функціями педагога, який працює з батьками дітей раннього віку, є й такі:

Навчальна – допомогти батькам оволодіти сукупністю знань, необхідних для виховання та розвитку дитини, сприяти їх поглибленню, вдосконаленню і закріпленню.

Виховна – сформувати у батьків позитивні особистісні якості, які забезпечать належну міжособистісну поведінку в сім'ї й у суспільстві. Її реалізація передбачає формування системи ставлень,

переконань, готовності до встановлення нормативних стосунків з дітьми та оточенням.

Розвивальна – особистісний динамічний розвиток майбутнього педагога і батьків, їхньої готовності до педагогічної взаємодії, в якій слід подолати сформовані стереотипи й дії, що утруднюють сприйняття новацій у напрямі виховання та розвитку дитини.

Конструктивна – прогнозування просвітницько-консультативного процесу. Вона охоплює:

1. Конструктивно-змістову – відбір змісту навчального матеріалу, його структурування.

2. Конструктивно-операційну діяльність – планування дій у взаємодії педагогів і батьків.

3. Конструктивно-матеріальна діяльність – проектування навчально-матеріального забезпечення процесу просвітницько-консультативної взаємодії педагогів з батьками дітей раннього віку.

Комунікативна – встановлення взаємовідносин з дітьми, батьками, колегами; збагачення досвіду педагогічного спілкування.

Організаторська – реалізація і корекція проектів просвітницько-консультативної діяльності.

Гностична – вивчення кожної окремої сім'ї за таким алгоритмом: оцінка методів навчання і виховання (визначення сфери ефективного застосування кожного з них) у сімейному середовищі; аналіз власного досвіду та досвіду інших педагогів, узагальнення і перенесення його ефективних форм, методів і прийомів у практику своєї роботи; самоосвіта, самовиховання.

Стимулювання – заохочення навчально-пізнавальної діяльності батьків дітей раннього віку, підтримка їхніх прагнень до самоосвіти та саморозвитку.

Реалізація означених функцій передбачає сформованість у педагогів професійно-особистісних якостей, відповідних знань та умінь, мотиваційної сфери особистості. На сучасному етапі їх обумовлюють особливості роботи з батьками дітей раннього віку, формування їх виховання на науковій основі, урахування актуальних проблем сім'ї, в якій виховується дитина раннього віку, відповідність педагогічної просвіти сім'ї сучасному соціальному замовленню. Отож чільні вимоги до діяльності педагога перебувають у площині етичної й правової культури, сформованості професійно-особистісних якостей, професійної компетентності (узагальнюючий показник

теоретичної та практичної підготовки, зініційованої вихованням і навчанням іншої людини).

Ураховуючи те, що особливістю роботи з батьками дітей раннього віку є просвітницько-консультативна діяльність, яка передбачає формування у батьків певних знань та вмій відповідно до кожного вікового етапу розвитку малюка (забезпечення первинної соціальної адаптації дитини, створення комфортних умов для її відпочинку та нетривалого сну, організація предметно-маніпулятивної діяльності, відображувальних ігор, емоційного спілкування, розвиток психічних процесів, які вербалізуються й опосередковуються мовленням, формування в батьків мотивів, що спонукають їх до власної виховної діяльності), варто враховувати особливості андрагогічної підготовки (навчання дорослих, консультування, керівництво їх пізнавальною діяльністю). Майбутні педагоги мають бути готові до: створення батькам необхідних умов для оволодіння знаннями, вміннями, навичками; заохочення дорослих до планування свого навчального процесу.

А що доросла людина зазвичай займається професійною діяльністю, має сімейні, соціальні навантаження, то всі ці фактори впливають на організацію просвітницько-консультативної діяльності майбутнього вихователя.

Згідно з дослідженнями С. Змейова [24] у роботі з батьками слід враховувати те, що доросла людина наділена відносно сформованими фізіологічними і психологічними функціями, має емоційно-вольову сферу, досить високий рівень самосвідомості: вона усвідомлює самостійність, незалежність матеріальну (чи навпаки), юридичну, моральну, психологічну; володіє певним життєвим досвідом у побутовій, професійній та соціальній сферах.

Тож варто очікувати, що до навчання (консультування) дорослий буде ставитися свідомо, відповідально, вмотивовано. Така зацікавленість визначається бажанням за допомогою навчання (консультування) знайти шляхи до розв'язання певної життєвої проблеми (сприяти розвиткові та вихованню дитини). У навчальній діяльності дорослий, що навчається, опирається на свій життєвий (побутовий, професійний, соціальний) досвід. Здебільшого він є підґрунтям у навчанні. В. Пилипівський з цього приводу наголошує, що найкраще дорослі навчаються в таких ситуаціях, які дозволяють їм аналізувати альтернативні варіанти і різні концепції з опертям на

свої відчуття та досвід [61, 202]. Аналогічною є думка й Л. Галіценої, яка вважає, що дорослі навчаються краще, якщо відчувають у цьому потребу, а матеріал пов'язано з їхнім досвідом. Ефективності навчання сприяють створення неформальної атмосфери та компетентність педагога [27, 5]; застосування активних методів роботи: дискусій з проблем виховання дітей, аналізу педагогічних ситуацій, розв'язання педагогічних задач, педагогічних ігор і домашніх завдань батькам, спрямованих на формування спостережливості, навичок спільної діяльності з дітьми, вироблення здатності до самоаналізу та критичного ставлення до особистої виховної діяльності в умовах сім'ї [2, 91] на основі суб'єктно-суб'єктної взаємодії педагог — батьки.

Питання для самоконтролю

1. В яких випадках, на ваш погляд, доцільно здійснювати консультування сім'ї вдома?
2. Чи є відмінності в консультуванні батька й матері?
3. Обґрунтуйте поняття «консультування».
4. Подумайте, яких знань і вмінь вам не вистачає для успішного консультування сім'ї. Як їх здобути шляхом самоосвіти?
5. Дайте визначення поняття «просвітницько-консультативна діяльність».
6. Перелічіть функції педагога в роботі з батьками вихованців.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО РОБОТИ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

3.1. Вплив міжпредметних зв'язків на професійну підготовку майбутніх педагогів

Взаємодія педагога з батьками дітей раннього віку вимагає від педагогів фахових знань з курсу дошкільної педагогіки, вікової психології, фізіології, гігієни, методик викладання тощо.

Навчання у ВНЗ забезпечує формування готовності кожного випускника до майбутньої професійної діяльності і «лише тоді розвиває і формує професійну свідомість, коли пізнавальна діяльність здійснюється на межі професійної, тобто пізнавальні дії зв'язуються з професійно орієнтованими діями» [30, 64]. Тому при навчанні у ВНЗ студентам слід враховувати співвідношення між професійними знаннями, вміннями та розвитком професійно-особистісних якостей; основні види діяльності (просвітницьку, пропедевтичну, корекційну) майбутнього педагога та функції фахівця в означеному руслі, принципи просвітницько-консультативної взаємодії. Визначальним є міждисциплінарний підхід: інтегрування та структурування змісту підготовки майбутніх педагогів засобами нормативних навчальних дисциплін, педпрактики.

Результати аналізу навчальних планів спеціальності «Дошкільне виховання» свідчать, що комплекс навчальних дисциплін об'єднано єдиним консолідаційним стрижнем – особистістю дитини, віковими особливостями її навчання та виховання.

Тому «Вступ до спеціальності», «Основи медичних знань і охорони здоров'я», «Педіатрія», «Теорія й технологія валеологічної освіти», «Основи дефектології та логопедії», «Дитяча психологія», «Педагогічна психологія», «Загальна психологія», «Дошкільна педагогіка», «Теорія та методика розвитку рідної мови дітей», «Методика образотворчого мистецтва з методикою керівництва зображувальною діяльністю дітей», «Основи природознавства з методикою викладання», «Література для дітей дошкільного віку», «Основи педагогічної майстерності», «Теорія та практика

логопедії», «Культура мовлення та виразне читання», «Теорія та методика взаємодії ДНЗ з родинами» містять певну професійну зорієнтованість щодо взаємодії з батьками. Курс «Дошкільна педагогіка» є основним з-поміж дисциплін професійної та практичної підготовки. Опанування його змістом спрямовано на засвоєння студентами основ сучасної педагогічної науки та формування педагогічних знань, умінь і навичок. З першого розділу курсу «Загальні засади дошкільної педагогіки» важливими для успішної просвітницько-консультативної діяльності є теми: «Значення дошкільного дитинства», «Зв'язок дошкільної педагогіки з іншими науками», «Вікова періодизація та розвиток особистості дошкільника», «Своєрідність періоду раннього дитинства», «Роль дорослого в розвитку дитини», «Вікові й індивідуальні особливості дітей». У них виокремлено такі основні поняття: суть педагогіки як науки, взаємозв'язок розвитку, виховання і формування особистості, принципи педагогічного процесу. Опрацьовуючи їх зміст, студент зосереджується на основних чинниках виховання, зокрема сімейного, як актуального. Вивчаючи ту чи ту тему з означеної дисципліни, студентам варто розробляти відповідні рекомендації, підбирати літературу для батьків з певної теми. Наприклад, вивчаючи розділ «Виховання та розвиток дітей раннього віку», майбутні педагоги ознайомлюються з вимогами до виховання дітей у ДНЗ і в умовах родини, можуть розробляти зміст консультацій для батьків з певної теми. Вивчаючи тему «Моральне виховання дошкільників», варто звернути увагу на методи виховання дитини в сім'ї, важливість сімейних взаємовідносин. Зокрема майбутні педагоги можуть готувати консультації для батьків на теми: «Заохочення та покарання», «Капризування і впертість» та ін., а вивчаючи тему «Трудове виховання дошкільників», укладати поради батьками дітей раннього віку на теми: «Маленький помічник», «Що повинна вміти дитина раннього віку» тощо.

Особливу увагу варто приділити темі: «Українська родинна педагогіка». Її мета полягає в ознайомленні студентів із народно-педагогічними поглядами на особливості сімейного виховання; поширенні досвіду родинного виховання. Головним аспектом цієї теми є питання розвитку виховних функцій сім'ї на основі утвердження авторитету батьків, почуттів подружнього обов'язку

й честі сім'ї, а провідною ідеєю – використання народно-педагогічних засобів родинного виховання в сучасних умовах, пропаганда народного родинного досвіду виховання та навчання. Вивчення цієї теми передбачає розкриття таких питань: народна педагогіка про роль сім'ї у вихованні дитини; принципи родинного виховання; зміст «материнського виховання» у сім'ї; соціально-педагогічний зміст традиційних родинних стосунків батьків і дітей в українській сім'ї; засоби та методи родинного виховання; народна педагогіка про підготовку молоді до сімейного життя; запровадження української етнопедагогіки в практику родинного виховання.

При вивченні розділу «Взаємодія інститутів родинного і суспільного виховання дітей дошкільного віку» важливе значення має вивчення тем «Форми і методи взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї», «Особливості сімейного виховання дошкільників», «Педагогічна культура батьків», «Батьківський авторитет», «Джерела становлення та особливості розвитку соціальної педагогічної роботи в Україні» та ін. Зокрема, відповідно до цього варто зосередитись на самостійному доборі та проведенні різних форм роботи з батьками: тренінгових занять, батьківських зборів, семінарів-практикумів, конференцій, бесід за круглим столом, консультативної взаємодії та ін.

У навчанні й вихованні дитини перших трьох років життя чільне місце посідає своєчасний і правильний розвиток мовлення, оскільки це впливає на формування вищої нервової діяльності, є основою формування розумового розвитку й мислення дитини. Тому важливого значення слід надавати вивченню дисципліни «Теорія та методика розвитку рідної мови дітей». Основну увагу варто звернути на опрацювання таких тем, як «Становлення мови на першому році життя», «Розвиток мови дітей другого року життя» тощо. Для розвитку вмінь донесення аналогічних знань до батьків вихованців студентам варто зосередитися на завданнях для самостійної роботи: розробити зміст консультації для батьків щодо особливостей розвитку мовлення дітей раннього віку.

Аналогічно при вивченні дисциплін «Методика образотворчого мистецтва з методикою керівництва зображувальною діяльністю

дітей», «Основи природознавства з методикою», «Теорія і методика фізичного виховання», «Теорія та методика формування елементарних математичних уявлень», «Методика музичного виховання», «Література для дітей дошкільного віку» зі змісту кожної дисципліни слід виокремлювати тематичні блоки щодо особливостей виховання та розвитку дітей раннього віку. Враховуючи, що програми «Я у Світі» та «Зернятко» орієнтують педагогів на виконання обов'язкової умови — виховання і розвиток дітей раннього віку в тісній взаємодії педагогів з родинами вихованців, у процесі опанування нових знань студентам варто зорієнтовуватись на способи й методики донесення науково обґрунтованої інформації до батьків вихованців.

Наприклад, при опрацюванні теми «Методика проведення спостережень» студенти отримують завдання: розробити зміст консультації для батьків щодо спостереження за об'єктами чи явищами природи на прогулянці. Майбутні фахівці усвідомлюють необхідність обґрунтування для батьків психолого-педагогічного супроводу їхніх дій. Скажімо, розповідь й активна бесіда з малюком на прогулянці розвивають його мовлення, сприяють розвиткові мислення, стимулюють увагу, уяву, сприяють налагодженню емоційного зв'язку, що інтенсивно впливає на біологічні процеси, які допомагають пристосуватися до стресових ситуацій у майбутньому; забезпечують формування «комплексу довіри» (налагодження позитивних взаємовідносин батьки — діти), який особливо актуалізується у підлітковому віці, запобігають проявам деструктивної поведінки дітей. Таке консультування націлює батьків на усвідомлене виконання їхніх функцій та забезпечення основних потреб раннього дитинства. Аналогічно діють поради щодо розвитку художніх здібностей малюків, читання дітям творів художньої літератури, розвитку мовлення, фізичного розвитку тощо.

При опануванні студентами дисципліни «Теорія та методика формування елементарних математичних уявлень» особливу увагу слід звертати на опрацювання таких тем, як «Сенсорна культура і розумовий розвиток дитини раннього віку», «Ігри-заняття з дітьми раннього віку». Оскільки в навчанні й вихованні дитини перших трьох років життя чільне місце посідають дидактичні іграшки,

підібрані за величиною, кольором, кількістю, співвідношенням частин тощо, завдання дорослого полягають у тому, щоб за допомогою дидактичних іграшок звернути дитячу увагу на різні властивості предметів, навчити виконувати завдання на підбір за подібністю або розбіжністю. Враховуючи вищезазначене, студентам варто укласти зміст консультацій для батьків дітей раннього віку на теми: «Знайомство з формою, величиною предметів», «Підбір іграшок для дітей раннього віку», «Розвивальні ігри для малюків» та ін. Майбутнім вихователям варто усвідомити необхідність обґрунтування для батьків психолого-педагогічного супроводу їхніх дій. Скажімо, заняття з дидактичними іграшками розвивають пізнавальну активність дітей. Наприклад, відкриваючи й закриваючи коробки, нанизуючи кільця на пірамідку мати (батько) допомагає дитині пізнати властивості предметів (маленький — великий), їхні якості (твердий — м'який, легкий — важкий), їхню кількість (один, багато, мало), їхню форму (куля, куб, коло, кільце і т. д.). Ігри з предметами ставлять дитину перед необхідністю запам'ятовувати і відтворювати способи дій, які показував батько (матір), що сприяє розвитку в малюка пам'яті, мислення, уяви й інших психічних функцій, розвитку пізнавальної активності (допитливості), дрібної моторики пальців і координованих рухів рук, вихованню вольових рис характеру тощо.

Отже, цільове інтегрування знань з нормативних навчальних дисциплін і комбінування нових способів діяльності (розробка змісту консультацій для батьків на основі вивченої теми) з уже відомими (опанування знаннями з тієї ж теми) шляхом перенесення знань та умінь у нову ситуацію сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх педагогів, глибшому усвідомленню й закріпленню знань. Формуванню вмінь і навичок просвітницько-консультативної роботи сприяють лабораторно-практичні заняття в змодельованих умовах аудиторії на основі суб'єктно-суб'єктної взаємодії, а потім переносяться в реальні педагогічні умови практики в дошкільному навчальному закладі.

Важливим є курс «Вступ до спеціальності», зокрема його розділи й теми, які свідчать про детермінованість змісту педагогічних ідей, рівень ціннісних орієнтацій у соціокультурному розвитку; розвиток професійно-особистісних якостей.

Неабияку увагу варто приділяти вивченню дисципліни «Культура мовлення і виразного читання». Важливим ми вважаємо вивчення кожної теми цього курсу. Проте особливого значення слід надавати правильності, чистоті, точності, логічності усного мовлення. Задля розвитку комунікативних умінь бажано виконувати вправи на розвиток уміння аналізувати техніку створення словесних образів при педагогічній розповіді; розвинути вміння аналізувати зразки виразної розповіді педагога, визначати засоби виразності, прогнозувати педагогічний ефект виразного мовлення; виконувати вправи на встановлення емоційного контакту із співрозмовником. На лабораторно-практичних заняттях студенти можуть розробляти й моделювати педагогічні ситуації індивідуальної бесіди на запропоновану тему. Така робота сприяє розвитку комунікативності, вмінню налагоджувати стосунки з різними типами сімей.

Слід зазначити, що особливе місце ми відводимо курсові «Основи педагогічної майстерності». Значну увагу слід приділити підготовці студентів до моделювання педагогічних ситуацій, формуванню вміння спілкуватися з дітьми та їхніми батьками, розв'язанню дилемних і проблемних завдань. У ділових та рольових іграх студенти вчаться застосовувати знання для розв'язання практичних завдань педагогічної діяльності, проектувати ці знання на реальні обставини, враховуючи індивідуальні особливості всіх учасників конкретної ситуації.

Згідно з твердженнями О. Пехоти [59, 178], яка вважає, що створення майбутнього професійного образу починається з вивчення і розуміння структури і сутності теоретичної моделі індивідуальності педагога, використання її як інструмента професійного самообстеження, майбутній педагог повинен навчитись розуміти себе. Для цього слід зрозуміти, яким він є на цей час, а також перспективи його професійного розвитку. Саме тому при опануванні курсу «Загальної психології» слід опиратись не лише на логіку науки, а й на логіку практичних потреб людини.

Як зазначає В. Семиченко [84, 16], «студенти вивчають у вузах психологію як наукову дисципліну, як засіб опису деяких життєвих явищ і не оволодівають нею на рівні технологій взаємодії з учнями та саморегуляції». Вчена наголошує, що саме особистісна

неготовність до виконання професійних обов'язків обмежує для значної частини випускників вищих навчальних закладів реалізацію їхнього індивідуального потенціалу в сукупності його природних і набутих складників, перешкоджає досягненню високих рівнів професійної майстерності, повній творчій самореалізації у професійній діяльності.

Щоб долати недоліки шляхом самокорекції і самовиховання (за В. Семиченко), треба володіти оптимальним рівнем психологічних знань; відчувати необхідність здобувати ці знання і впроваджувати їх у практику; знати шляхи та прийоми впровадження цих знань, коректного їх використання задля пізнання й управління життєвими ситуаціями [84, 187–188].

Знання з загальної психології є абстрактнішими порівняно з конкретно-методичними дисциплінами, що значно ускладнює їх практичне застосування. Отож у зміст психолого-педагогічних дисциплін студентам варто вводити моделювання конкретних прикладів взаємодії з батьками, аналіз педагогічних ситуацій, тренінгові заняття. Така робота полегшує засвоєння теоретичних знань та вводить орієнтири щодо їх застосування в майбутній практичній діяльності з батьками.

З аналогічних міркувань важливим є вивчення дисциплін «Дитяча психологія» і «Педагогічна психологія». Зокрема, при вивченні курсу «Педагогічна психологія» значну увагу слід зосередити на аспектах, що стосуються психологічних особливостей педагога, який спілкується з дітьми раннього віку, спілкуванні з батьками; стилі педагогічної діяльності тощо. При вивченні курсу «Дитяча психологія» особливу увагу слід звернути на розгляд таких тем, як «Психологія пренатального періоду», «Психологія новонародженості», «Психологія раннього дитинства», де розглядаються психологічні особливості сенсомоторного і розумового розвитку, розвитку всіх психічних процесів, мовлення, формування особистості тощо.

Застосування вищеозначеного в процесі засвоєння знань з будь-якого питання психології, педагогіки, теорії та методик викладання сприятиме глибшому усвідомленню майбутніми педагогами таких знань для реалізації просвітницько-консультативної діяльності, первинному оволодінню вміннями їх практичного застосування.

3.2. Професійна підготовка студентів до просвітницько-консультативної взаємодії засобами педагогічної практики

Педагогічна практика в дошкільному навчальному закладі передбачає формування вмінь систематизувати, узагальнювати, збагачувати конструктивне мислення студентів. Майбутні вихователі демонструють свій рівень підготовки безпосередньо у практичній діяльності, яка є своєрідною ланкою взаємозв'язку між теоретичною підготовкою студентів та змістом їхньої майбутньої професійної діяльності з дітьми раннього віку і їх батьками. Мета педагогічної практики полягає у створенні умов для набуття студентами достатнього обсягу професійних знань та вмінь, потрібних для роботи з батьками; допомогти студентові в усвідомленні чинників, що впливають на процес виховання дитини в сім'ї; формуванні навичок спостереження за дітьми раннього віку, за взаємодією батьків з дітьми; аналізі педагогічної діяльності; вмінні осмислювати і використовувати передовий педагогічний досвід; сприянні входженню студента – майбутнього педагога – в професію: усвідомленні специфіки просвітницько-консультативної діяльності та власних мотивів майбутньої роботи з батьками дітей раннього віку.

При проходженні педагогічної практики в ДНЗ студенти другого курсу виконують низку завдань:

аналізують наочно-письмові форми роботи з батьками, створюють батьківські куточки, тематичні стенди, ширми, дошки оголошень, планшети, інформаційні листки, тематичні виставки, скриньки пропозицій, індивідуальні зошити, родинні газети, педагогічну бібліотеку, виставки дитячих робіт;

спостерігають за розвитком дітей раннього віку, застосовуючи: самообслуговування, пізнавальний розвиток, розвиток мовлення, сенсорний розвиток, загальні рухові навички.

Результати спостережень студенти опрацьовують на лабораторно-практичних заняттях з курсу «Дошкільна педагогіка».

На III курсі на навчальній практиці (5-й семестр) у групах раннього віку студенти виконують завдання щодо

просвітницько-консультативної діяльності з батьками вихованців. Це зокрема:

ознайомлення з плануванням роботи вихователя з батьками дітей; спостереження й аналіз різних форм роботи педагога з батьками, фіксування результатів у щоденниках педагогічної практики;

вивчення літератури щодо роботи з батьками задля організації індивідуальних, групових і колективних форм роботи з батьками, оформлення куточків, виставок літератури з різних проблем виховання та розвитку дітей раннього віку; застосування набутих знань і вмій щодо організації навчально-виховної роботи з дітьми у безпосередній взаємодії з їхніми сім'ями.

На виробничій практиці (6-й семестр) майбутні педагоги вступають у безпосередню взаємодію з дітьми раннього віку, опитують батьків і складають паспорт сім'ї, користуючись методами вивчення документації (медична картка дитини), методикою вивчення сім'ї за певною програмою; роблять фотографічний аналіз однієї з колективних (групових) форм роботи вихователя дошкільного закладу з батьками вихованців. Це:

а) форма роботи;

б) тема батьківських зборів (консультації) тощо;

в) актуальність теми; чинники визначення вибору цієї теми; чи вдалось зацікавити батьків темою; чи була вона актуальна (аргументуйте); чи сприяло це підвищенню педагогічної культури батьків;

г) відвідуваність: мамами; татами;

г) особливості організації і проведення роботи: структура; тривалість; продуманість кандидатур для виступів; підсумок; яку подальшу роботу з батьками сплановано?

д) особистий внесок (допомога) студента у проведення батьківських зборів (консультування); спостереження за взаємодією педагогів з батьками дітей раннього віку; укладання переліку утруднень, які виникають у батьків при взаємодії з дітьми; хронометраж спостереження за дитиною раннього віку.

педагогічна бібліотека
виставка дитячих робіт

2. Як часто вихователі змінюють матеріали стендів, папок? Мотиви їх заміни (необхідність дати батькам знання з певної теми; інформаційні повідомлення для батьків; відомості про дітей; консультативні поради фахівців (логопеда, педіатра, психолога, інших спеціалістів); організаційні повідомлення; завдання для батьків тощо).

3. Чи залучають батьків до співпраці з педагогами? Якщо так, то яким чином? Хто ініціює співпрацю (батьки; педагоги; керівник ДНЗ)?

4. Яку допомогу ДНЗ надають батьки?

Педагогічна практика (виробнича) № 3

Завдання на педагогічну практику

III курс

ДНЗ №

1. Зробіть фотографічний аналіз однієї з колективних (групових) форм роботи вихователя дошкільного закладу з батьками вихованців.

а) форма роботи;

б) тема батьківських зборів (консультації) тощо;

в) актуальність теми; чинники, які визначили вибір цієї теми; чи вдалось зацікавити батьків цією темою? чи була вона актуальна (аргументуйте); чи сприяло це підвищенню педагогічної культури батьків?

г) відвідуваність:

матерями;

татусями;

іншими членами родини;

д) особливості організації роботи:

структура;

тривалість;

продуманість кандидатур для виступів;

підсумок;

ж) яку подальшу роботу з батьками сплановано?

2. Ваш особистий внесок (допомога) у проведення батьківських зборів (консультування).

3. Спостерігайте за взаємодією педагогів з батьками дітей раннього віку. Укладіть перелік утруднень, які виникають:

- а) при взаємодії педагогів з батьками;
- б) при взаємодії батьків з дітьми.

4. Яка мета таких форм роботи з батьками: підготовка до батьківських зборів (їх тематика, актуальність, зміст, структура), проведення батьківських зборів, відповіді на запитання батьків, консультативна допомога окремим родинам у плані виховання та розвитку дітей?

Після повернення з практики студенти виконують вправу «Труднощі батьків у взаємодії з дітьми раннього віку» (див. методичні вказівки до курсу). У процесі такої діяльності забезпечується засвоєння знань і вмінь студентів щодо роботи з батьками вихованців.

3.3. Використання зарубіжного досвіду роботи з батьками дітей раннього віку

Одним зі світових напрямів розвитку опіки над дитиною в добу трансформації суспільного устрою є проблема місця дитини в родині і суспільстві, пов'язана з роллю виховання як першооснови розвитку особистості. Сім'я відіграє першочергове значення у вихованні дитини, а вплив материнства і батьківства є визначальним у формуванні майбутньої особистості.

Згідно з дослідженнями науковців (І. Трубавіна, Т. Алексеєнко) більшості країн світу, і багатих на ресурси, і зuboжілих, малі діти не отримують тієї опіки, яка їм потрібна, а батьки не мають належної соціальної підтримки. Окрім того, всім тим, хто здійснює догляд за дитиною, потрібно допомогти оволодіти навичками, які необхідні для підтримки здорового й цілісного розвитку дитини – розвитку, який відбувається при відповідній повазі до культури суспільства та прав дитини.

На сучасному етапі в США та Західній Європі поширилися курси батьківських знань, авторами яких є Ерік Берн (трансакційний аналіз), Рудольф Дрейкус (демократія і компетентність), Дональд Дикмейєр (систематичний тренінг ефективності сімейного виховання), Хед Старт (робота з батьками дітей-дошкільників), Пенні Хоулт (педагогічна просвіта – спосіб запобігання насиллю над дітьми) та ін. Прикладом таких курсів є тренінг «Ефективні батьки», автором якого є Том Гордон (1970). Означена програма, особливості

якої полягають у розвитку комунікативної діяльності, приваблює орієнтацією на гуманістичні цінності, а також використанням потенційно ефективних комунікативних стратегій, що сприяє встановленню міжособистісного взаємозв'язку батьків, дітей та інших членів родини. Вагомими факторами, які сприяють популяризації й підвищенню ефективності програми, є її організаційні аспекти, компактні модулі з груповою діяльністю та вправами.

Поширилася й форма роботи з батьками дітей раннього віку, автором якої є Хед Старт. Зокрема, педагог вважає, що участь батьків у навчанні своїх дітей розпочинається задовго до формальної освіти і не обмежується її рамками. Батьки — це вихователі-союзники, які сприяють активізації пізнавальної діяльності дитини. Вони повинні мати можливість змінювати змістові аспекти програми, які впливають на розвиток дітей, щоб максимально розкрити їхні здібності. Участь дітей у дошкільних програмах допомагає матері розв'язати типовий внутрішній конфлікт — між бажанням бути хорошою матір'ю, з одного боку, і бажанням реалізувати себе як особистість, з другого. Беручи участь у такій роботі, матір не відмовляється від своїх батьківських обов'язків, а поділяє їх з педагогами, які допомагають їй виховувати й навчати дитину. В таких програмах основна увага зосереджується на безпосередній участі батьків в ухваленні рішень, плануванні та реалізації програм; добровільній допомозі батьків педагогічному персоналові в реалізації навчальних програм; занятті батьків з дітьми спільно з педагогами-професіоналами. Дослідження, проведені в контексті програми, свідчать про те, що участь родин у програмі допомагає закріпити досягнуті успіхи в розвитку дітей.

Беручи участь у програмі навчання дітей раннього віку, батьки спільно з педагогами визначають її мету і планують щоденну діяльність своїх дітей; беруть участь у комплектуванні штату і плануванні роботи служб, які забезпечують медичне обслуговування і харчування. В рамках програми педагоги систематично консультують батьків з різних питань. Основна мета — допомогти батькам усвідомити, що саме вони активно впливають на інтелектуальний та емоційний розвиток дитини, допомогти їм виконувати батьківські обов'язки. Найефективнішими є ті навчальні заняття, на яких вони

виступають як активні суб'єкти навчання і які дають їм можливість ознайомитися з матеріалами, пов'язаними з їхнім повсякденним життям і власним досвідом.

В Англії форма участі батьків у роботі дошкільних центрів для осмислення різноманітних видів діяльності і створення основи для виховання й розвитку дітей дуже схожа до тієї, яку застосовують у США. Соціальний психолог, консультант національного управління з дошкільного виховання Дженні Лешлі зазначає, що роботу з батьками дітей раннього віку ведуть у таких напрямках: розвивають програми відвідування дітей удома; залучають батьків до роботи дошкільних навчальних закладів, центрів родини; консультують; спеціально допомагають дітям з особливими потребами; використовують програму «навчання» батьків чи майбутніх батьків.

Взаємодія батьків і педагогів, метою якої є забезпечення розвивального середовища для дитини, продовжується участю в батьківських конференціях та відвідуванням сімей педагогами. Програма відвідування вдома має певні переваги і є альтернативною до програми навчання дошкільників. Фахівець щотижня відвідує дитину в рамках програми домашнього навчання дітей раннього віку, а також консультує батьків з питань виховання дітей (раціональне харчування дітей; контроль за станом здоров'я, створення адекватної емоційної атмосфери в родині для укріплення психологічного здоров'я дітей; щоденне спілкування матері з дитиною; самоосвіта, підбір літератури; ігрова діяльність дітей, підбір ігрового матеріалу з дидактичною метою; закріплення навичок правильного виховання дітей, підтримка позитивних форм взаємодії батьків і дітей; розвиток мовлення у дитини тощо) [62, 205 – 208].

За міжнародною програмою, розробленою в університеті Осло, найкращим способом допомоги дітям є допомога їхнім батькам, що означає підвищення компетентності тих, хто безпосередньо піклується дітьми. Особливе місце в програмі відведено батькам, проблемам охорони і зміцнення здоров'я дітей, організації харчування, догляду за дітьми віком до трьох років і психосоціальному розвитку малюка на основі формування у батьків емпатії до дитини. Доведено, що спілкування батьків з дітьми за цією програмою сприяє підвищенню їхнього розумового розвитку і якіснішому розв'язанню розумових завдань навіть через

кілька років. Програмою передбачено такі форми роботи з батьками: сприяння у проведенні батьківських зборів при відвідуванні дитячих установ, проведення групових дискусій, інтерв'ю, аналіз відеосюжетів, ведення робочих щоденників, відвідування сімей тощо. Практикують домашні завдання для батьків, які включають вправи на самоаналіз та самооцінку батьків, наприклад, написання твору на теми «Моя дитина», «Як я сприймаю свою дитину», «Я – вихователь». Описуючи себе як вихователів, батьки концентрують увагу на своїх проблемах у вихованні. Ця програма є науково обґрунтованою, методично забезпеченою, гнучкою [96, 25–27].

Згідно з дослідженнями О. Буніної [10] у Північній Ірландії, як і в усьому світі, сім'ю визнано основним осередком і природним середовищем для молодого особистості. Батьки мають право на виховання дітей, вибір для них освітнього закладу, релігії, на визначення сімейних традицій, способу життя, на спілкування з дітьми тощо. Але виникає проблема, що молоді батьки не завжди знають, як виховувати дитину, доглядати за нею й створювати найкращі умови для її розвитку. Для цього в країні організовано просвіту батьків.

Завданням просвіти для батьків і формування в них навичок усвідомленого батьківства в Північній Ірландії є:

1) допомога батькам у пошуку необхідної інформації з розвитку й виховання дитини, в орієнтації в цій інформації, розумінні потреб дитини, створенні умов, які б ці потреби задовольняли, у набутті практичних навичок догляду за дітьми, ефективному використанні чинних установ, які займаються здоров'ям, харчуванням і психосоціальним розвитком дитини;

2) формування впевненості батьків у своїх силах, поліпшення стосунків між батьками й дітьми.

Підготовленість молодих сімей до виховання дитини виявляється в умінні виконувати соціальні ролі чоловіка й жінки, батька й матері, запобігати або залагоджувати конфлікти, створювати сприятливий мікроклімат у сім'ї, підтримувати доброзичливі родинні стосунки, вести домашнє господарство й забезпечувати такі умови життя, які б дозволяли кожному почуватися емоційно захищеним, розвиватися, реалізовуватися й самовдосконалюватися у своїх найкращих якостях.

Батьківську просвіту здійснюють державні установи, громадськими зусиллями, а також волонтери. Так, уже згадувана найбільша громадська організація NIPPA (Northern Ireland Pre-School Provision Association) охоплює своєю роботою понад 33% молодих сімей і дітей раннього віку [10].

Батьків знайомлять в основному з питаннями догляду за дітьми, виховання, спілкування з ними, правами батьків і дітей. Основні напрями роботи передусім зосереджено на розробці й упровадженні спеціальних програм з формування в молодих сімей навичок усвідомленого батьківства й популяризації ідеї розвитку дітей раннього віку як першооснови розвитку майбутньої повноцінної й гармонійної особистості.

Так, готують молоді сім'ї до усвідомленого батьківства в основному за програмами, де відображено такі напрями соціально-педагогічної роботи, як: підготовка молодих сімей до виконання батьківських функцій; допомога батькам у вихованні та навчанні дітей.

Виходячи з цього, основними завданнями процесу підготовки молодих сімей до усвідомленого батьківства є:

- формування морально-психічної готовності до виконання батьківських функцій;

- інформування про розбіжності материнського й батьківського впливу на формування особистості дитини;

 - профілактика хибних установок щодо догляду за дитиною;

- опанування методики м'якої адаптації новонародженого до нових умов існування, орієнтація на грудне вигодовування;

- створення в молодих батьків позитивної мотиваційної потребової галузі оволодіння навичками усвідомленого батьківства;

- ознайомлення зі змістом та основними принципами виховання дітей у ранньому віці;

- забезпечення молодих батьків необхідними психолого-педагогічними знаннями, формування педагогічних умінь і навичок;

- сприяння практичній апробації здобутих знань і умінь у власній сім'ї.

План підготовки молодих сімей до усвідомленого батьківства містить два основних етапи.

На першому етапі підготовки створюють творчий настрій для учасників, відбувається синтезування розрізнених уявлень і

відомостей про поняття «усвідомлене батьківство», що дозволяє учасникам зрозуміти його сутність. На другому етапі головним стає формування конструктивних умінь і навичок у процесі виховання й навчання дитини. Провідними на цьому етапі є методи, що дозволяють молодим батькам перетворюватися з пасивних слухачів на активних учасників здійснюваної роботи. Такими методами є аналіз ситуації, розв'язання завдань, ігрове моделювання або рольові ігри. Неодмінною умовою успішності всіх занять виступає самостійна робота тих, хто навчається. Їм пропонують опрацювати рекомендовану літературу, спостерігати за власною дитиною, вести щоденники, виконувати домашні завдання і т. ін. Застосовують різноманітні форми роботи з молодими сім'ями: лекції, семінари, диспути, практичні заняття, консультації, аналіз ситуацій, відеоматеріалів, брошури, буклети, методичні посібники, збірки інформаційних матеріалів, обмін практичним досвідом, тематичні рольові ігри, круглі столи з фахівцями, конкурси, тренінги тощо.

Однією з найпоширеніших програм підготовки молодих батьків до усвідомленого батьківства в Північній Ірландії є програма «Розвиток дитини раннього віку». Це 20-годинний курс, розрахований на 10 тижнів (10 занять). Кожне заняття триває дві години [10].

Окрім батьків, цей курс можуть запропонувати спеціалісти, людям, які тільки починають працювати в галузі раннього дитинства, і волонтерам, які працюють у цій сфері.

Перший етап починається з відкриття тренінгу та привітання учасників, представлення тренерів, а також розв'язання організаційних питань та ознайомлення учасників з регламентом роботи. Вправи, які пропонуються на цьому занятті («Дерево», «Чарівне коло», «Моя сім'я»), мають на меті познайомити учасників, сприяти згуртованості групи, створити комфортну, доброзичливу атмосферу при подальшій роботі. Це дуже важливо, бо саме від того, яка атмосфера панує в групі, залежить кінцевий результат роботи.

Основним завданням другого заняття є визначення основних особливостей розвитку дитини в період раннього дитинства, формулювання основного поняття теми «розвиток», ознайомлення

учасників зі сферами розвитку дитини раннього віку, а також отримання ними оглядової інформації щодо різних служб, які надають послуги в галузі догляду за дитиною.

Учасникам пропонують намалювати асоціативні образи до поняття «розвиток дитини», а потім вони демонструють ці образи й пояснюють їх зміст. Отже, всі учасники з допомогою тренера доходять висновку, що розвиток — це зміни, які відбуваються з часом у будові тіла, психіці й поведінці людини в результаті біологічних процесів в організмі і впливу навколишнього середовища [10].

Не менш важливою для учасників є інформація про сфери розвитку дитини раннього віку (фізичну, соціальну, когнітивну, психоемоційну) й необхідність гармонійного розвитку дитини в усіх галузях її життєдіяльності. До фізичної галузі належать такі характеристики: розміри і форми тіла й органів, зміни структури мозку, сенсорні можливості й моторні (рухові) навички. Когнітивна сфера охоплює всі розумові здібності й психічні процеси, а також такі аспекти, як сприйняття, роздуми, пам'ять, мовлення, судження та уява.

Розвиток в одній галузі впливає на розвиток в інших і сам піддається впливу з їхнього боку. Розвиток в одній з галузей може обмежити або полегшити розвиток в інших галузях.

До кожного заняття пропонують список завдань, які учасники мають засвоїти. Так, на кінець другого заняття учасники повинні:

- мати основне уявлення про вікові особливості дитини на різних етапах її розвитку;

- знати, як дорослі мати реагувати на ці особливості;

- мати чітке уявлення про вікові особливості й етапи розвитку дитини віком від народження до семи років;

- розуміти, як пов'язані між собою фізичний, інтелектуальний, соціальний та емоційний розвиток;

- усвідомлювати важливість ролі дорослих у розвитку дитини;

- мати уявлення про доступні служби підтримки раннього дитинства.

Наступне заняття присвячено організації розвивального середовища для дітей раннього віку, на ньому визначають роль іграшки в житті дитини, а також підкреслюють важливість гармонійного природовідповідного розвитку дитини. Метою цього заняття є визначення повсякденних видів діяльності як цінного засобу

для навчання дітей від народження до семи років, а також сприяння формуванню знань і вмінь щодо добору іграшки для дитини раннього віку.

Дуже важливим є розкриття для батьків поняття та значення іграшки в житті дитини раннього віку як основного засобу пізнання навколишнього середовища, ознайомлення їх з принципами добору іграшки для малюка, а також визначення важливості ролі батьків в організації розвивального середовища для дітей та організації гри.

Особливу увагу звертають на критерії добору іграшки:

Екологічний критерій — іграшка має бути вироблена з екологічно чистого природного матеріалу.

Естетичний критерій — іграшка має викликати естетичне захоплення, бути гармонійною за співвідношенням форм, розмірами, кольором.

Педагогічний критерій. Кожна іграшка є образом для відтворення, несе в собі певний зміст, чогось навчає. Перед тим, як вибрати іграшку для дитини, слід поміркувати над запитаннями: Чого вона навчає? Який зміст несе в собі?

Психологічно-моральний критерій. Іграшка вчить дитину виявляти почуття, емоції, набувати певних рис характеру, навичок поведінки. Аналізуючи іграшку за цим критерієм, бажано відповісти на такі запитання: Яких якостей характеру вона може навчити? Яку модель поведінки засвоюватиме дитина, граючись нею?

Отже, підкреслюється, що, обираючи іграшку для малюка, батьки обирають образ, який відображається у внутрішньому світі дитини на все життя. Тому саме від батьків залежить, який образ дитина понесе у світ.

Також подають рекомендації щодо добору іграшок для дітей цього віку. Основна ідея — використання природних матеріалів (дерево, вовна, насіння, тканини, мушлі, камінці тощо) для іграшок, які сприяють гармонійному повноцінному розвитку дитини та пізнанню навколишнього середовища завдяки природі [10].

Вправи, які пропонують на цьому занятті, є наочними, захопливими й пізнавальними, наприклад, вправа «Чарівний кошик» (Magic Box) дозволяє учасникам зрозуміти, як зробити такий кошик для своєї дитини, чим наповнити його. Роль тренера полягає в тому, щоб презентувати його як складник розвивального середовища, а також запропонувати учасникам розглянути наповнення кошика,

вибрати для себе по одній іграшці й проаналізувати, чим корисна та чи та іграшка для розвитку дитини, як нею можна гратися. Тобто ця вправа відпрацьовує навички організації розвивального середовища для дитини: як зробити так, щоб дитині було гратися не тільки цікаво, але й фізично, й емоційно комфортно, щоб гра несла на собі смислове навантаження.

Акцент роблять на тому, що доросла людина має бути поруч з дитиною, щоб уважно стежити за її діями. Завдання батьків полягає в тому, щоб заспокоювати дитину й заохочувати її, вивчати й обстежувати чарівний кошик з предметами, які захоплюють, і обмежено використовувати усну комунікацію, щоб не відривати увагу дитини від діяльності.

Наступні три заняття є логічним продовженням попереднього, їх присвячено розглядові деяких методів активного навчання дитини саме через гру та ролі батьків і дорослих у цьому процесі.

На четвертому занятті відпрацьовують навички активної практичної діяльності й співпраці дітей та батьків у процесі гри з пластичними матеріалами (тісто, віск, хлібний пластилін).

У програмі наголошують на важливості мовного спілкування з дитиною, але додають, що дитина потребує не тільки доброзичливого, щирого, емпатійного спілкування, а й цікавої, спільної, творчої діяльності. Саме такою діяльністю є гра з пластичними матеріалами, в якій активно працюють руки, окомір, безпосередньо пов'язані з розвитком інтелектуальної сфери.

Учасникам також пропонують кілька рецептів приготування різних видів тіста, різноманітні методи проведення ігор з пластичними матеріалами, перелік матеріалів і обладнання, потрібних для організації гри з пластичними матеріалами, інформацію про можливість та варіанти застосування в грі цих матеріалів. Учасникам надають можливість маніпулювати з пластичними матеріалами, щоб вивчити їх властивості. Потім учасники пробують відповісти на такі запитання: Що можна зробити з цим матеріалом? Як можна ним гратися? Які ваші відчуття від дотику до пластичних матеріалів? Які переживання, думки виникали у вас під час взаємодії з цими матеріалами?. Тобто ця вправа дає можливість батькам усвідомити важливість гри з пластичними матеріалами для розвитку дитини.

На п'ятому й шостому заняттях розглядають різні види ігрової діяльності з водою, піском, мушлями, камінцями. Перш за все звертають увагу на те, що дітям дуже подобається грати з піском, водою, а також збирати природні предмети, наприклад, мушлі чи різнокольорові камінці. Через усі ці види діяльності дитина пізнає світ й активно навчається різних категорій та формує (відпрацьовує) різні навички. Так, математичних навичок дитина навчається, коли розмірковує про такі поняття, як повний – наполовину наповнений, більше – менше (за кількістю або розміром) або рахує мушлі чи камінці. Вивчення обсягу відбувається тоді, коли дитина насипає пісок або наливає воду в різні ємності, наповнює форму мокрим піском. У цій ситуації діти бачать, що різним посудинам відповідає різна кількість води або піску. Діти пізнають форму, коли переливають воду з однієї посудини в іншу, відмінну за формою. У цій ситуації батькам слід допомагати дітям розрізняти форми, називаючи їх: круглі – від квадратних, низькі й широкі – від високих і вузьких.

Граючи з вологим піском (будування дороги, вежі, гори тощо), малюки доходять розуміння того, скільки піску їм потрібно, щоб це зробити, тобто вивчають кількість. Природу предметів вивчають тоді, коли діти доходять висновку про те, які предмети тримаються на поверхні води, а які тонуть, які матеріали вбирають воду, а які ні. При цьому вони розділяють предмети за категоріями, а це вже є систематичним процесом.

Ознайомлення з цією інформацією дає можливість замислитися над важливістю таких видів ігрової діяльності. Але роль батьків у цьому процесі дуже важлива, тому що вони стають організаторами цієї справи. Виходячи з цього, батькам дають конкретні рекомендації щодо обладнання, форм ігрової діяльності, лексики, яку належить використовувати на таких заняттях з дитиною.

Питанням фізичного розвитку дитини, організації рухових ігор, а також управління поведінкою присвячено сьоме заняття. Його мета – показати важливість рухових ігор для розвитку дитини від народження до семи років. Саме рухові ігри допомагають дітям формувати здоров'я, силу, витривалість, поліпшують координацію руху. Коли діти вчаться контролювати свої рухи, вони здобувають нові знання про своє тіло і тим самим формують упевненість у собі.

Через те, що в перші роки життя дитина росте швидкими темпами, дуже важливо, щоб у гру було включено механізми, які забезпечують контроль і розвиток фізичних умінь і навичок дитини (загальна рухова активність, дрібна моторика, координація, маніпулятивні навички). Для цього програма пропонує такі види діяльності: гра в м'яч, гоїдалки, гірки, біг, стрибки, гра з конструктором і кубиками, складання пазлів, гра з пластичним матеріалом [10].

До кінця заняття учасникам бажано мати уявлення про вправи й обладнання, які можна використовувати для розвитку координації руху й фізичних навичок дитини, усвідомити роль дорослих у проведенні таких ігор, а також зрозуміти концепцію позитивного управління поведінкою дитини: як визначати межі дозволеного, як бути послідовним у своїх діях і рішеннях, як підтримувати дитину, як пред'являти розумні вимоги до неї. Особливо загострюється увага на аспекті безпеки при проведенні рухових ігор.

Як рекомендовані батькам види активної діяльності для дітей пропонують біг, повороти, стрибки, ігри з підстрибуваннями, рухами тіла, кидки, відпрацювання координації рук й очей (уміння ловити м'яч), уміння тримати рівновагу й т. ін., тобто комплекс вправ, спрямований на розвиток моторики.

Звертають увагу батьків і на те, що повсякденні заняття також можуть бути прекрасним стимулом для рухових навичок. Так, одягання є практичним досвідом для розвитку рухової активності дитини; спорудження з габаритних матеріалів, включаючи картонні коробки, розвиває почуття рівноваги, просторового відчуття.

Обговорення питання управління поведінкою дитини розпочинається з проблеми розуміння батьками поганої поведінки. Роблять акцент на причинах такої поведінки, а це: взаємини з дитиною, недостатність уваги, вікова криза, вплив вулиці, ровесників і т. ін. Найголовнішим є принцип – не можна закріплювати погану поведінку, тобто потрібна миттєва реакція, чітка послідовність у рішенні, призначення покарання. Шляхом взаємних запитань і відповідей виробляють спільну думку щодо визначення проблемної поведінки. Батьки також наводять приклади з власного досвіду, щоб проілюструвати таку форму поведінки. Важливим для батьків навчитися описувати поведінку дитини. Вважається, що вміння правильно й усебічно описати поведінку –

це запорука успіху в зміні на позитивне. А що одні вчинки є передумовою інших, то правильно проаналізувати проблему від самого початку означає можливість уникнути труднощів у майбутньому.

Навичка простежити за поведінкою є вирішальною, бо визначає мотиви поведінки, реакцію батьків, ефективні засоби впливу. На заняттях батьки також навчаються застосовувати позитивну стратегію в стосунках зі своїми дітьми. З допомогою керівника групи встановлюють суттєві недоліки всіх форм покарань. Батькам пропонують проаналізувати різні методи виховного впливу й установити найоптимальніші, змінити ставлення до проблемної ситуації з негативного на позитивне.

Рекомендують поведінку дитини розглядати з позиції моделі ABC, де А – те, що стало причиною цієї поведінки; В – behavior, сама поведінка, її прояв; С – consequences, наслідки, реакція батьків на конкретну поведінку [10]. Шукаючи передумови А, батьки аналізують, що провокує відповідну поведінку В. Даючи оцінку наслідкам С, вони планують або зміну цієї поведінки, якщо наслідки негативні, або пошук методів її стимулювання, якщо наслідки позитивні.

Ця модель дозволяє в ширшому розумінні, детально підійти до аналізу поведінки й, що найважливіше, до ролі батьків у корекції негативної чи підкріпленні позитивної поведінки.

Якщо в управлінні поганою поведінкою головне – не закріпити її, то позитивна поведінка, навпаки, потребує підкріплення. Роль батьків полягає у схваленні за допомогою обіймів, словесної винагороди за щось гарне (reward), оскільки для дитини реакція батьків є тією самою моделлю гарної поведінки, яку вона в собі закріплює. Тому звертають увагу на те, що дитину слід хвалити навіть за спробу зробити щось гарне. Як закріплення матеріалу й зворотного зв'язку (feedback) учасникам пропонують обговорити ту поведінку, яка їм не подобається в їхніх дітях, спираючись на задану модель, і запропонувати шляхи її корекції.

За словами фахівців, поступово, завдяки заняттям у групах батьки починають інакше реагувати на поведінку дітей, безпорадність змінюється вірою у власні сили й можливості.

Наступне заняття знайомить учасників з прийомами, способами, моделями спілкування з дітьми. Особливого значення надають

важливості слухання. Основними завданнями цього заняття є: формування в батьків навичок активного й пасивного слухання, розуміння та позитивного спілкування.

Дуже важливою є інформація щодо основного поняття теми. Так, спілкування визначають як процес обміну інформацією за допомогою вербальних та невербальних засобів. Вербальні засоби – мова, голос, тембр, ритм, інтонація. До невербальних належать вираз очей, погляд, міміка, жести, поза, постава тощо [10]. Кожна людина демонструє (залежно від національності, рівня культури, звичаїв) різне поєднання, співвідношення вербальних і невербальних засобів. В основному таку поведінку закладають батьки в сім'ї.

За допомогою вправи «Діалог» учасники в міні-групах не тільки відпрацьовують ці навички та аналізують вербальні й невербальні засоби своєї поведінки, але й вивчають відповідні реакції партнера та почуття, які виникали під час діалогу. При цьому батьки пробують визначити, які з них є конструктивними, а які – деструктивними.

Спілкування займає центральне місце серед усіх аспектів навчання. Дитина повинна мати можливість через гру розвивати ці навички, спілкуючись з іншими дітьми й дорослими. Для розвитку цих навичок програма пропонує батькам у процесі гри звернути увагу на такі ситуації й запропонувати їх дитині: опиши, уяви, вгадай, послухай і скажи, що ти думаєш про це, задай запитання, дай відповідь на запитання, доповни римою вірші чи пісеньки й т. ін.

У програмі також акцентують увагу на тому, що для дітей є необхідною можливість створити чи оцінити щось. Вони дуже люблять експериментувати, досліджуючи нові предмети. Участь у грі може допомогти дитині розвивати її розумові здібності й навички мислення. Автори програми вважають, що цього можна досягти, розвиваючи такі напрями:

- навички розв'язання проблемних ситуацій;
- здатність аналізувати ситуацію;
- навички слухання й говоріння;
- пам'ять і концентрацію уваги;
- сенсорне сприйняття;
- розвиток допитливості.

Пропонують також кілька запитань для обговорення, щоб усвідомили батьки ті почуття, які виникають у дітей при спілкуванні: Як діти реагують на різні жести, міміку, голос батьків? Що можуть зробити батьки, щоб реакція в дитини була позитивна? Як дитина може інтерпретувати позитивний, ласкавий голос з нахмуреним обличчям?

Важливим, на думку авторів програми, для батьків у процесі виховання дитини є володіння навичками активного й пасивного слухання. У чому полягає цінність, коли дитину слухають? У програмі чітко дають відповідь на це запитання:

- дитина може озвучити свої думки;
- дитина може прояснити думку;
- дитина може дати волю емоціям;
- дитина відчуває підтримку;
- дитина відчуває свою цінність як особистість.

Позитивне ставлення до слухання може виражатися вербальними (так, Я розумію... Я чую, що ти кажеш...) і невербальними засобами (кивок голови, вираз обличчя, очей, положення тіла, ласкава усмішка і т. ін.).

На передостанньому, дев'ятому занятті розглядають стилі батьківського виховання та їх вплив на дитину. В програмі виділяють такі стилі:

1. Агресивний — спосіб дій батьків, який відрізняється підкоренням власної поведінки жорстким правилам і нав'язуванням цих правил дітям, а також виключенням дітей з процесу ухвалення рішень. Цей стиль характеризується високим рівнем контролю з боку батьків, можуть бути використані фізичні покарання.

2. Пасивний — спосіб дій батьків, який відрізняється майже повною відсутністю контролю за дітьми при добрих, теплих стосунках з ними.

3. Маніпулятивний — батьки заради досягнення своїх цілей грають на почуттях дітей, особливо на почутті провини. У цьому випадку вони часто порівнюють своїх дітей з іншими й дають їм негативну оцінку. Такі діти страждають від сумніву, що вони роблять усе неправильно, вони виростають з відчуттям побоювання, страху, заниженою самооцінкою.

4. Асертивний – батьки мають гарні навички слухати дитину й задовольняти її потреби. Зазвичай вони спокійно, однак чітко й зрозуміло формулюють свої вимоги до дитини [10].

Після надання відповідної інформації учасникам пропонують завдання, спрямоване перш за все на те, щоб визначити той стиль поведінки, який вони використовують у стосунках зі своїми дітьми. Аналізуючи результати матеріалів робочої групи, ми можемо стверджувати, що, як правило, батьки доходять висновку про неможливість втиснути свою модель поведінки в якийсь один стиль. У цьому разі доцільніше говорити про застосування кількох стилів одночасно залежно від конкретної ситуації.

Наступне завдання (рольова гра) дозволяє учасникам замислитися над тим, як почувається дитина, коли відчуває на собі той чи той тип батьківської поведінки, усвідомити це та зробити відповідні висновки.

Останнє заняття присвячено ролі батьків (чоловіків) у житті дитини та підбиттю підсумків роботи. Традиційно в Північній Ірландії, як і в більшості держав світу, виховання дитини було пріоритетом жінки-матері. Але сьогодні спостерігається активізація ролі чоловіків у житті дитини. Тому мета цього заняття – показати важливість ролі батьків (чоловіків) на різних вікових етапах життя дитини, зокрема в ранньому віці, а також різницю впливу матері й батька на дитину.

Підкреслюють, що повноцінна сім'я складається з батька й матері, хоча ролі обох батьків у вихованні дітей не однакові. Як і матір, батько потрібен дитині завжди, у кожному віці по-різному. На перших етапах розвитку дитини батько може брати на себе частину материнських функцій, виконуючи їх по-своєму. Його власна, відмінна від матері, роль полягає в захисті й охороні єдності матері з дитиною, забезпеченні їм упевненості, спокою, підтримки, психологічного комфорту.

Трохи пізніше батько стає еталоном соціальних норм і правил. У ньому втілено функції того, хто вимагає, оцінює, він підтримує дитину в прагненні дотримуватись цих правил. Не менш важливою стає його роль захисника, причому в основному від зовнішніх стосовно сім'ї впливів. Одночасно батько виконує ще одну важливу функцію. Він сприяє особистісному становленню дитини, її відділенню від матері, визнаючи самостійність і матері, і дитини [10].

Ще пізніше (після трьох років) батько втілює в собі зразок статевої, сімейної й соціальної ролі чоловіка. Тут його функції для хлопчика й дівчинки починають розрізнятися. Хлопчик сприймає його спочатку як зразок своєї майбутньої ролі стосовно до матері, пізніше – як зразок чоловіка в суспільстві й, звичайно, ролі батька, яку хлопчик колись стане виконувати сам.

Для дівчинки батько – це той, хто спочатку її любить, але інакше, ніж мати. Їй важливо, щоб батько бачив і цінував у ній ті самі якості, які він цінує в мамі (жіночність, кокетство, м'якість і, звичайно, материнство – здатність народжувати й виховувати дітей).

Роль батька дуже важлива. Він може задовольнити потреби дитини в любові, прихильності та заохоченні, надати можливість дитині отримати гарне харчування та належний медичний догляд. Батько також може створити для дитини безпечне оточення.

Сучасна наука й практика переконливо свідчать на користь ранньої участі чоловіків у процесі навчання й виховання дитини. За даними психологів, ті чоловіки, які допомагають і співпереживають народженню свого малюка, згодом виявляються ніжнішими й такими, що розуміють чоловіками й батьками, їхній зв'язок з дитиною тісніший, а виховна ефективність вища, ніж в інших. Показовим також є й те, що в сім'ях, де батьки «народжували разом», набагато частіше обходяться без фізичних покарань. Саме тому в соціально-педагогічній роботі з батьками в громадах Північної Ірландії питанням активного залучення чоловіків до процесу виховання й навчання дитини приділяють велику увагу.

Аналізуючи матеріали програми, О. Буніна виділила важливі параметри батьківської взаємодії з дитиною. Це:

залучення (безпосередній догляд, спілкування чи гра з дитиною);
доступність батька для дитини (зайнятість батька, його присутність удома);

відповідальність, знання того, що хоче дитина, й ухвалення відповідних рішень.

У завершальній частині цього заняття роблять цікаві висновки про природу батьківства, які ґрунтуються на дослідженнях американського психолога Майкла Лема:

1. Батьки й матері частіше впливають на дитину подібно, ніж відмінно, розбіжності між ними менш важливі, ніж подібності.

Механізми й засоби впливу на дітей у батьків і матерів досить схожі. Має значення не так гендер, як стиль батьківства.

2. Такі якості батьків, як маскулінність, інтелект і навіть теплота, впливають на розвиток дитини менше, ніж характер тих взаємин, які вони встановили зі своїми дітьми. Діти, які мають з батьками стійкі, підтримувальні, взаємні й емоційні стосунки, психологічно благополучніші від тих, у кого ці моменти відсутні. Так само кількість часу, що батьки проводять з дітьми, менш важлива, ніж те, як саме вони його проводять.

3. Батьки відіграють у сім'ї багато ролей, і їхній спільний успіх залежить від міри їх успішності в кожній з них.

4. Природа батьківського впливу залежить від індивідуальних і культурних цінностей, наприклад, від того, чи стараються вони формувати в хлопчиків і дівчаток однакові чи різні гендерні властивості. Не існує єдиної «батьківської ролі», до якої всі батьки повинні прагнути. Успішний батько – той, який гарно виконує завдання, які підказує конкретна ситуація [10].

Завершується курс підбиттям підсумків, висловлюваннями батьків про сильні й слабкі сторони програми, заповненням підсумкової анкети і врученням сертифікатів учасникам.

Проаналізувавши матеріали програми, ми зазначаємо, що вона містить основні напрями, завдання, цілі, форми, методи, прийоми на формування в молодих сімей навичок усвідомленого батьківства, враховуючи всі сфери розвитку дитини.

Отже, у Північній Ірландії просвіту батьків розглядають як постійний процес саморозвитку дорослих, що ґрунтується на свідомому їх прагненні до вдосконалення своєї особистості. Для реалізації основних напрямів щодо підготовки молодих батьків до формування навичок усвідомленого батьківства передбачено різноманітні форми й методи соціально-педагогічної підтримки (консультації, бесіди, тренінги, курси, семінари, робочі групи та ін.). Розроблені програми спрямовано на підвищення рівня свідомості батьків щодо питань розвитку дитини, їх важливої ролі в житті дитини.

Просвіту батьків здійснюють з урахуванням культурних традицій, потреб дітей, що визначає зміст просвітницьких послуг батькам нарівні з вимогами Конвенції ООН про права дитини. Мотивація батьків до просвіти залежить від їхньої освіченості й здійснюється

прямо пропорційно до неї, їхнього ставлення до дитини. Освіта батьків не обмежується формальним повідомленням їм деяких знань, потрібних для виховання дітей. Вона містить широке коло знань, необхідних для гармонійного розвитку дитини (педагогічні, психологічні, медичні, правові та ін.) [10].

В Японії з 1969 року діє організація «Японська асоціація раннього розвитку» (засновник — Масару Ібука), яка успішно займається питаннями навчання та розвитку дітей раннього віку, а також корекцією вад у дітей з особливими потребами на ранньому етапі виявлення. За практичними порадами провідних фахівців звертаються батьки і педагоги з усіх частин світу.

Систему освіти Німеччини зосереджено на винятковому значенні сім'ї у вихованні дитини як повноцінного члена суспільства. В цій державі існують державні й суспільні товариства, осередки, завданням яких є допомогти батькам виховати дитину. Зокрема, при сприянні молодіжного руху Jugendamt запроваджено діяльність, метою якої є допомога сім'ї, сприяння повноцінному функціонуванню родини з урахуванням інтересів дитини, всебічна опіка над дитиною. Працівники Jugendamt посідають важливе місце в опікунській педагогіці, ведуть боротьбу з такими негативними явищами, як алкоголізм батьків, ознаки занедбаності дитини, та слідкують за іншими проявами, які не сприяють повноцінному розвитку дитини.

Схожі тенденції спостерігаються в Польщі, Швеції, Великобританії, Франції, де важливого значення надають розумінню батьками свого призначення; створюють осередки, які б сприяли зміцненню життя членів родини. Навчання за такими курсами сприяє переосмисленню батьківської ролі; розвитку впевненості в собі; вірі в творчі здібності своїх дітей тощо.

Програми реалізують фахівці із захисту прав дитини, фасилітатори, самі батьки, які мають досвід із розв'язання певних проблем. Не всі вони володіють педагогічними знаннями та майстерністю. Педагогічну допомогу родині відмежовано від психотерапевтичної.

Світовий досвід роботи з батьками дозволяє визначити такі осередки батьківської просвіти: сімейні центри, школи, заклади охорони здоров'я, дошкільні навчальні заклади, соціальні служби

для молоді, надомна просвіта батьків, церква, преса, ТБ, радіо, література. У багатьох країнах світу з'являються нові підходи до взаємодії професійних педагогів з родинами вихованців. Сучасний педагог, чия цінність у суспільстві зростає, повинен стати партнером сучасної родини, координатором дій, оскільки у світі визнано, що родина є основним осередком виховання дитини, а не лише інституцією, яка має вплив на виховання дітей. Важливе значення має досягнення позитивних результатів взаємодії професійних педагогів з батьками через усвідомлення їх ролі, завдань, відповідальності за виховання та розвиток дитини.

За даними дослідження В. Пилипівського [62; 31], не існує державної організації, яка б узяла на себе відповідальність за підготовку педагогів-фахівців у галузі сімейного виховання. Відповідальність за цю роботу покладено на ЦСС та організації батьківської просвіти, про що свідчить аналіз програм роботи з батьками на Американському та Європейському континентах. Існує низка програм, у рамках яких готують дипломованих фахівців. Зокрема підготовка фахівців до роботи з батьками вихованців за програмою Т. Гордона відбувається в декілька кілька етапів:

1. Проходження курсу «Ефективні батьки».
2. Участь у семінарі тренінгу викладачів.
3. Вивчення змісту довідника педагога, який містить плани до кожного з восьми занять курсу для батьків.
4. Ознайомлення зі змістом курсового підручника: «ТЕР: Тренінг ефективності батьків».
5. Проведення занять спільно з професійним викладачем.
6. Отримання зворотного зв'язку від слухачів щодо якості викладання. Анкету заповнюють анонімно кожен учасник після завершення курсу.
7. Об'єднання в асоціацію, функціями якої є постійне вдосконалення навичок викладання її членів для підвищення кваліфікації чи перепідготовки, обмін педагогічним досвідом [62, 102].

Отже, в рамках реалізації таких програм питанню готовності педагогів до роботи з батьками відведено домінуючу роль. Неабиякого значення надають належному рівневі викладання, постійному

самовдосконаленню, обміні позитивним досвідом, взаємодопомозі не лише в процесі підготовки педагогів, а й упродовж усієї професійної діяльності.

Педагогічну просвіту батьків відмежовано від традиційної психотерапевтичної допомоги родині. Різниця між ними полягає в тому, що педагог є носієм певної інформації, яка сприяє формуванню у «вихованця» навичок сімейного виховання та розв'язанню специфічних виховних проблем, що виникають в учасників процесу виховання. Проте участь педагога у розв'язанні особистісних проблем має обмежений характер, оскільки він дотримується певного плану і не має можливості детально зупинитися на обговоренні тієї чи тієї ситуації. Крім того, рівень його компетентності може виявитися недостатнім для розв'язання важливих особистісних чи сімейних питань. У той же час терапія може бути необмежена в часі і продовжуватись доти, поки терапевт чи сам пацієнт не вирішать припинити регулярні зустрічі. Для педагогічної просвіти батьків типовим є обмеження в часі. Заняття тривають, як правило, шість – десять тижнів і обмежуються одним – двома разами на тиждень. До педагогічної просвіти батьків не входять проблеми відновлення психічних функцій особистості, але через передачу певної суми знань і формування певних конкретних навичок така робота сприяє деяким змінам у поведінці та діяльності людини. Педагогічна освіта родини певним чином торкається ціннісних орієнтацій і пов'язаних з нею шляхів розв'язання конфліктів. Зазвичай причина відвідування батьками програм педагогічної освіти полягає в необхідності отримати необхідну інформацію чи допомогу з конкретної проблеми, пов'язаної з сімейним життям [62, 17–97].

Отож педагогічну просвіту батьків у різних країнах світу здійснюють на різних рівнях суспільства: міжнародному, державному, регіональному, місцевому. Ініціаторами є батьки, педагоги, науковці, юристи, лікарі, психологи [96]. Зміст педагогічної просвіти визначається потребами сім'ї й дитини, для чого використовують теоретично обґрунтовані програми, метою яких є передача знань, формування відповідних умінь та навичок у різноманітних напрямках сімейного виховання. Основна мета

програм роботи з батьками дітей раннього віку полягає ось у чому: спрямувати безпосереднє зусилля батьків на досягнення якнайвищого рівня розвитку своїх дітей; допомогти батькам сформувати здібності, які сприяють усебічному розвитку дитини; сприяти налагодженню родинних стосунків; у випадках, коли участь дитини в програмах, орієнтованих на відвідування дошкільних навчальних закладів, з певних причин неможлива, здійснюють різноманітні освітні послуги. На сьогодні не існує ні державної організації, ні будь-якого офіційного керівного органу з підготовки педагогів – фахівців у галузі сімейного виховання.

Незважаючи на зусилля фахівців, виховна роль родини в американському та європейському суспільствах стає непомітною (чи взагалі нехтується). Родини здебільшого готують дітей до зарахування в офіційну систему освіти. Виникає суперечність між глибокою вірою в традиційні цінності сімейного виховання та реаліями колишньої дійсності, яка позбавляє батьків можливостей повноцінно займатися вихованням дітей. Однією з проблем є різниця між традиціями виховання дітей минулого покоління і сприйняттям цих традицій у сучасному світі (це притаманно Греції, Німеччині, Франції, Польщі, Югославії та іншим державам). На жаль, усі ці негативні прояви існують і в нашій державі.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Вказівка: оберіть одну з правильних відповідей.

1. Кому належить провідна роль у вихованні дітей:

- а) сім'ї;
- б) дошкільному навчальному закладові;
- в) центрові соціального захисту;
- г) центрові розвитку дитини;
- г) родичам?

2. Вкажіть, з якого документа цитата:

«Батьки або особи, які замінують їх, зобов'язані постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей; поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, її шанобливе ставлення до сім'ї, старших за віком, державної і рідної мов, до народних традицій і звичаїв»:

- а) типового положення про ДНЗ;
- б) підручник з дошкільної педагогіки;
- в) Конституція України;
- г) Цивільний кодекс України;
- г) Закон України «Про дошкільну освіту».

3. Визначте достовірність висловлювання: «Сімейному вихованню потрібна наукова основа».

- а) правильне;
- б) радше правильне, ніж неправильне;
- в) правильне для сімей, чиї діти відвідують дошкільний навчальний заклад;
- г) радше неправильне, ніж правильне;
- г) неправильне.

4. Сім'я – це:

- а) найважливіший інститут соціалізації дитини, історично конкретна система взаємин між подружжям, батьками й дітьми;
- б) люди, що перебувають у шлюбі;
- в) діти та їх батьки;
- г) спілка дорослих, яка має намір захищати й задовольняти елементарні потреби дітей;

- г) осередок, який захищає від голоду.
5. Сімейні стосунки — це система взаємин між соціумом, подружжям, батьками і дітьми, до якої входять:
- а) подружні стосунки;
 - б) дитячо-батьківські стосунки;
 - в) відносини між братами та сестрами;
 - г) батьківські відносини;
 - г) усі відповіді правильні.
6. Викресліть зайве: «Сім'я виконує такі функції...»:
- а) репродуктивну;
 - б) господарчо-побутову;
 - в) виховну;
 - г) розвивальну;
 - г) соціального контролю.
7. Оберіть поняття, яке не характеризує типи сімей:
- а) нуклеарна;
 - б) повна;
 - в) повторна;
 - г) неповна;
 - г) неадекватна.
8. Що таке соціально незахищена сім'я:
- а) сім'я соціального ризику;
 - б) сім'я, яка не отримує від держави і суспільства необхідної допомоги для виконання її функцій;
 - в) сім'я у стані розлучення;
 - г) неповна сім'я;
 - г) малозабезпечена сім'я?
9. Сімейна педагогіка — це наука про...:
- а) виховання дітей у родині;
 - б) взаємовідносини між дітьми і батьками;
 - в) взаємодію між подружжям у родині;
 - г) міжособистісні стосунки між поколіннями в родині;
 - г) соціальне призначення родини.
10. Викресліть одну з ознак гармонійної сім'ї, яка їй не відповідає:
- а) усі члени сім'ї спілкуються між собою;
 - б) усі члени сім'ї вміють слухати одне одного, в суперечках враховується думка кожного;

в) члени сім'ї вміють розподілити й виконати обов'язки іншого члена у разі необхідності;

г) постійні суперечки й конфлікти між батьками;

г) поєднання любові, дружби й відповідальності у стосунках між батьками.

11. Показник кризи сім'ї в сучасному суспільстві — це:

а) ранній вік вступу в шлюб;

б) емоційний характер стосунків між подружжям;

в) окреме проживання молодої сім'ї від бабусь та дідусів;

г) збільшення господарсько-побутових проблем;

г) зниження рівня народжуваності дітей.

12. Назвіть метод, який не стосується методів вивчення сім'ї:

а) спостереження за спілкуванням дітей і батьків;

б) анкетування;

в) бесіда;

г) запит до правоохоронних органів;

г) аналіз педагогічних ситуацій.

13. Оберіть правильну відповідь:

а) спілкування вихователя з батьками має бути категоричне;

б) спілкування з батьками будується на основі діалогу;

в) педагог звертається до батьків на основі наказу «згори»;

г) педагог відзначає лише недоліки у вихованні дитини;

г) педагог говорить про недоліки виховання у присутності інших батьків.

14. До традиційних форм просвітницько-консультативної діяльності вихователя з батьками належать:

а) конференція;

б) телефон довіри;

в) КВК;

г) батьківські збори;

г) «круглий стіл».

15. Новий підхід до роботи педагога з батьками — це:

а) спілкування на основі діалогу;

б) надання права керувати діями вихователя;

в) вказівка на прорахунки й недоліки у вихованні;

г) повчальний стиль спілкування;

г) відмова від критики співрозмовника,

16. До нетрадиційних форм взаємодії вихователя з батьками дітей раннього віку належить:

- а) інформаційний стенд;
- б) бесіда;
- в) консультація;
- г) відкрите заняття з дітьми;
- ґ) КВК.

17. До наочно-письмових форм просвітницько-консультативної діяльності з батьками у ДНЗ належить:

- а) підготовка папок-пересувок;
- б) доповідь;
- в) засідання;
- г) дискусія;
- ґ) семінар-практикум.

18. Що з перерахованого належить до методів активізації батьків:

- а) наведення прикладів з досвіду виховання дітей;
- б) підбір літератури й використання наочності;
- в) розв'язання педагогічних задач;
- г) організація виставок для батьків;
- ґ) усі відповіді правильні.

19. Сімейні стосунки — це система взаємин між:

- а) подружжям як батьками;
- б) подружжям;
- в) дітьми і батьками;
- г) братами і сестрами;
- ґ) соціумом, подружжям, батьками і дітьми.

20. Назвіть основні проблеми, які стоять перед державою в галузі соціального захисту сім'ї:

- а) необхідність відродження духовно-моральних основ сім'ї;
- б) охорона материнства й дитинства;
- в) посилення відповідальності сім'ї за виховання дітей;
- г) соціальна підтримка малозабезпечених сімей;
- ґ) усі відповіді правильні.

21. Дієвість, силу, стійкість результатів сімейного виховання забезпечують:

- а) належний рівень сформованості педагогічної культури батьків;

б) постійність і тривалість виховних впливів матері, батька у різноманітних життєвих ситуаціях;

в) повторюваність виховних впливів з дня на день;

г) наявність об'єктивних можливостей для включення дітей у побутову, господарчу, виховну діяльність сім'ї;

г) усі відповіді правильні.

22. Назвіть метод, який не стосується методів вивчення сім'ї:

а) спостереження;

б) бесіда;

в) анкетування;

г) інтерв'ю з батьками;

г) лабораторний експеримент.

23. Які питання з'ясовують у ході вивчення сім'ї:

а) склад сім'ї;

б) педагогічні проблеми сімейного виховання;

в) значні події в житті сім'ї;

г) сімейні взаємини і ролі;

г) усі відповіді правильні.

24. Знайдіть найточнішу відповідь: «Сімейне виховання — це...»:

а) виховання дітей в умовах сім'ї;

б) більш або менш усвідомлені зусилля для виховання та розвитку дитини;

в) керована система взаємин і взаємодій батьків з дітьми, спрямована на досягнення бажаних результатів;

г) засіб сімейної освіти;

г) форма загальноосвітньої підготовки в сім'ї, яка особливо актуалізується вступом дитини до школи.

25. Сімейні збори — це:

а) мета сімейного виховання;

б) засіб для забезпечення емоційного комфорту членів сім'ї;

в) засіб проведення дозвілля;

г) форма сімейного виховання;

г) результат сімейного виховання.

26. Оберіть правильну відповідь:

а) стосунки вихователя з батьками будуються на основі суб'єктно-суб'єктної взаємодії;

б) вихователь повинен використовувати авторитарні методи;

в) вихователь має використовувати ліберальні методи;
г) вихователь повинен використовувати традиційні методи спілкування з батьками;

г) вихователь має використовувати нетрадиційні методи спілкування з батьками.

27. Знайдіть принцип, що не відповідає сучасним принципам установлення контактів із батьками:

а) партнерство;

б) спілкування на основі діалогу;

в) розвивальна спрямованість спілкування;

г) відкритість ДНЗ;

г) спілкування «згори донизу».

28. До методів активізації батьків належить:

а) доповідь педагога;

б) наведення прикладів з досвіду виховання дітей;

в) нехтування дитини;

г) діагностика;

г) контроль.

29. Які форми роботи виділяють у взаємодії вихователів із сучасною сім'єю:

а) індивідуальні;

б) групові;

в) колективні;

г) традиційні і нетрадиційні;

г) усі вищеперераховані?

30. Складання програми просвітницько-консультативної діяльності з батьками спирається на врахування:

а) інтересів батьків;

б) інтересів вихователя дошкільного навчального закладу;

в) потреб батьків у педагогічних заняттях;

г) вимог Державного освітнього стандарту;

г) типів сімей.

31. Хто з учених уперше створив науково обґрунтовану програму допомоги батькам з виховання та навчання дітей раннього віку, довівши, що цей період є основою всього подальшого розвитку вихованців:

а) С. Русова;

б) Я. Коменський;

- в) Н. Лубенець;
- г) В. Сухомлинський;
- г) Ф. Фребель?

32. Хто вперше порушив питання щодо практичної підготовки матерів до виховної діяльності дітей:

- а) С. Русова;
- б) Я. Коменський;
- в) Н. Лубенець;
- г) В. Сухомлинський;
- г) Ф. Фребель?

33. Десятимісячному малюкові купили іграшку і поклали її в манеж — нехай грається! Дитина потримала її в руці, і... кинула. «Не сподобалась», — вважають батьки і купують дитині другу іграшку, третю, четверту... Проте згодом переконуються, що попри велику кількість іграшок дитина не грається ними. Чому?

Варіанти відповідей:

а) дитина не любить гратись, і тому не варто розвивати ігрову діяльність малюка. Є діти, які іграшками взагалі не граються;

б) дитину потрібно постійно зацікавлювати іграшками, ні на хвилику не відходячи від неї;

в) батькам варто зацікавити дитину новою іграшкою, обігравши її з дитиною. Показати дії з іграшкою, мобілізувати увагу дитини;

г) малюк повинен був гратись, адже гра є провідною діяльністю дитини раннього віку. Можливо, варто замислитись про відхилення у розвитку.

34. Мама трирічної дитини запитує у педагога-консультанта:

— Моя донька не хоче гратись сама. Коли з нею граються дорослі, вона тривалий час захоплена грою. Варто залишити її саму — гра припиняється. У дитини є всі умови для різноманітних ігор: дитяча кімната, багато різноманітних іграшок. Як навчити дитину гратись самостійно?

а) дитина з часом сама знайде ігрове застосування для іграшок. Не варто турбуватись;

б) варто забавляти дитину, не спонукаючи її до самостійних дій. А як підросте — сама навчиться;

в) варто підбирати такі іграшки та ігри, які б зацікавили дитину. Потрібно обіграти іграшку з дитиною, показуючи дії з нею.

35. Гру завершено. Трирічна Оля відмовляється прибирати іграшки. Під впливом батьківських погроз дитина зі сльозами

наводить порядок у своєму ігровому господарстві. Як навчити дитину прибирати після гри іграшки?

а) варто її постійно примушувати. Згодом – звикне;

б) навіть найменших дітей, використовуючи ігрові прийоми, можна спонукати до прибирання іграшок. Згодом дитина навчиться охайності, дотримання чистоти і порядку;

в) прибирати іграшки за дитиною після гри повинні дорослі – вона ще маленька.

36. Оленка одягнута святково: пишна довга сукня, мештики – все нове. Тримаючись за мамину руку, трирічне дівча з гордістю сприймало захопливі погляди зустрічних. У скверику мама постелила на лавці хустину, посадила на неї доньку. Сиділа дівчинка чинно, з гідністю, пам'ятаючи про мамине прохання не зім'яти і не забруднити нової сукні. Проте раділа дівчинка недовго – вона спостерігала за іншими дітьми, і їй також захотілось гратись. У відповідь на дитячі прохання, вона чула материні слова.

– Не чіпай руками камінці – забрудниш сукню.

– Не йди у пісочницю, сукню забрудниш!

– Обережно, вимажешся!

Через нову сукню дівчинка не може гратися, проситься додому. Ось що варто знати мамі:

а) діти повинні змалечку навчатись охайно носити красиві і дорогі речі. Особливо – дівчатка;

б) красивий одяг стримує дитину від розвитку негативних поведінкових проявів, диктує поведінку, притаманну дівчинці;

в) святковий костюм не варто одягати на прогулянку. Одяг повинен бути теплий, зручний, не сковувати рухів;

г) якщо через святковий одяг дитину позбавлено можливості погратись, побігати, прогулянка не приносить користі.

37. За час розмови матері зі своєю знайомою дворічний малюк вирвав з клумби квіти. Мати з обуренням посіпала дитину і покарала. Дитина плаче.

Чи відповідає реакція матері вчинку дитини:

а) так. Матір поступила правильно;

б) ні. Дитині із запізненням відкривають поняття «дозволеного» і «не можна, ні».

в) так. Немає причин хвилюватися?

ГЛОСАРІЙ

Авторитет — повага й загальне визнання впливу особи, що ґрунтуються на її знаннях, чеснотах, досвіді, вмілих діях, здібностях.

Авторитет батьків — висока значущість особистих якостей та життєвого досвіду батьків у очах дітей, що є великою силою батьківського впливу на молоде покоління. Від справжнього авторитету батьків відрізняється фальшивий авторитет, що полягає в обожнюванні дитини, задоволенні всіх її бажань і капризів або, навпаки, придушенні особистості дітей, занадто суворих стосунках з ними.

Авторитет педагога — необхідна умова успішного навчання і виховання. Зумовлюється авторитет педагога загальноновизнаними позитивними якостями: відповідальністю, ерудованістю, великодушністю, справедливістю, принциповістю, витонченою педагогічною майстерністю, зокрема вмінням поєднувати теорію з практикою.

Адаптація — комплекс процесів і дій, спрямованих на пристосування до змінних умов існування.

Активізація навчально-пізнавальної діяльності — приведення в активний діяльний стан розумових, моральних і фізичних сил учнів за допомогою спеціальних методичних прийомів для досягнення конкретної мети.

Активна життєва позиція — відносно стійка усвідомлювана система ставлення особистості до суспільства, до окремих людей, до самої себе, а також система настанов, мотивів, цінностей, якими особистість керується у своїй діяльності.

Актуалізація — відтворення в пам'яті системи провідних знань (понять, положень, правил, фактів, уявлень тощо), життєвого досвіду, а також раніше засвоєних способів навчання (умінь, навичок, логічних операцій, прийомів), які виступатимуть інструментом в одержанні та опрацювання нової інформації.

Актуальність — важливість, значущість чого-небудь на цей час.

Алгоритмізація — це етап розв'язання навчальної чи виховної задачі (проблеми), на якому педагог визначає і обґрунтовує послідовність дій (алгоритм) її розв'язання.

Аналіз — уявне або реальне розчленування об'єкта на елементи, розкладання цілого на частини за допомогою практичних дій і розумових операцій.

Анкетування — технічний засіб здійснення певного дослідження: складання, розповсюдження, вивчення та аналіз системи питань (анкет) для виявлення стану досліджуваної проблеми (її аспектів) на цей час.

Аудиторія — соціальна група, на яку в процесі прямого (безпосереднього) чи опосередкованого спілкування здійснюється цілеспрямований вплив для її інформування, навчання, переконання, стимулювання до певних практичних дій; приміщення в навчальному закладі, де відбуваються заняття.

Батьківські збори — робота з колективом батьків учнів. Це форма організації спільної діяльності батьків і вчителів, яка передбачає їх присутність, спілкування з для підбиття підсумків, обговорення питань, ухвалення рішень.

Батьківські педагогічні конференції — форма роботи з батьками, популярна в 60-ті роки. Передбачала доповіді педагогів і батьків з актуальних проблем сімейного виховання, відповіді на запитання й обмін досвідом родинного виховання з певної проблеми.

Батьківські університети — це заклади, розраховані на постійний склад слухачів, де систематично проводять лекції і практичні заняття. Мета організації цієї форми — розгортання пропаганди серед населення, надання батькам допомоги й поширення знань із виховання та навчання дітей в умовах сім'ї, сприяння поглибленню зв'язків між школою і сім'єю.

Ввічливість — якість, що характеризує поведінку людини, для якої повага до людини є повсякденною нормою поведінки і звичним способом спілкування з тими, що її оточує.

Вимогливість — здатність ставити високі моральні вимоги до людини й визнавати її відповідальність за їх виконання.

Виховання — процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох суб'єктивних і об'єктивних факторів, планомірний вплив батьків і суспільства на вихованців.

Відвідування вдома — ефективна форма індивідуальної роботи педагога з батьками. При відвідуванні родини вчитель знайомиться з умовами життя учня, розмовляє з батьками про його характер,

інтереси й нахили, про ставлення до батьків, до школи, інформує батьків про успіхи їхньої дитини, дає поради з виконання домашніх завдань, попереджає батьків про наслідки недбалого ставлення до дитини, застосування щодо неї різних видів насильства, про відповідальність батьків за виховання й розвиток дітей, заходи, які можуть вжити до батьків у разі невиконання їхніх функцій.

Вікові особливості — комплекс фізичних, пізнавальних, інтелектуальних, мотиваційних, емоційних якостей, характерних для більшості людей певного віку.

Взаємодія — спосіб організації спільної діяльності, яка здійснюється на основі соціальної перцепції за допомогою спілкування. Головний момент у контексті «сім'я — дошкільний заклад» — особиста взаємодія педагога і батьків з питань виховання дитини в конкретній родині.

Впевненість у собі — переживання людиною своїх можливостей як адекватних поставленим життєвим завданням.

Гнучкість — здатність адаптуватися у мінливих життєвих ситуаціях.

Гуманізм — визнання цінності людської особистості, її права на вільний розвиток і реалізацію своїх можливостей.

Гуманізація — процес, в основі якого лежить світогляд, пронизаний повагою до людської гідності, турботою про благо людини.

Дискусія в навчанні — словесний метод навчання, який передбачає організацію спільної мовної діяльності учасників щодо висунення різних гіпотез (поглядів) для відбору, пошуку правильної серед них і використання її для розв'язання певної проблеми.

Дисципліна — обов'язкове для всіх членів колективу дотримання встановленого порядку, правил.

Досвід — засноване на практиці чуттєве пізнання дійсності; єдність знань, умінь, навичок, переживань, розмірковувань, реалізованих прагнень, звичок людини.

Духовність — індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити «для інших».

Душевність — моральна риса особистості, що засвідчує теплоту й щирість її ставлення до інших.

Емоційний комфорт — стан максимальної зручності, задоволення, захищеності.

Здібності — психічні властивості особистості, володіючи якими людина може успішно виконувати ту чи ту діяльність.

Емпатія — здатність відчувати емоційний стан іншої людини, адекватно на нього відгукуватися.

Есе — жанр філософської, етнічної, літературно-критичної, художньої, публіцистичної літератури, що поєднує підкреслено індивідуальну позицію автора з невимушеним, часто парадоксальним викладом, орієнтованим на розмовну мову.

Життєва перспектива — усвідомлене освоєння особистістю свого майбутнього; здатність виробляти щодо нього прогностичні оцінки.

Здібності — психічні властивості, які ґрунтуються на природних задатках і є передумовою для людини успішного виконання певних видів діяльності, засвоєння знань, умінь, навичок.

Зона найближчого розвитку — розбіжність у рівні складності завдань, які дитина розв'язує самостійно та під керівництвом дорослого.

Індивідуальність — особистість у своїй неповторності, своєрідності, унікальності.

Інноваційні процеси — перетворення; введення нового, яке має відмінні від традиційних властивості й пов'язане зі змінами смислових орієнтирів.

Інтеграція — об'єднання в ціле певних частин, елементів.

Інформативність — насиченість змістом; кількість відомостей, знань.

Інтелект — загальні розумові здібності людини, що дають змогу успішно розв'язувати інтелектуальні завдання.

Компетентність — сукупна характеристика людини щодо відповідальності її життєвим умовам і вимогам життя та природним можливостям; володіння досвідом, який дає змогу висловлювати зважене судження, займати певну позицію.

Компетенція — коло питань, у яких особа добре поінформована, коло повноважень, прав.

Комунікабельність — риса особистості, яка виявляється у товариському ставленні до інших, готовності та вмінні ініціювати, налагоджувати, підтримувати контакти з ними.

Комфорт — зручність, стан рівноваги; спокій, затишок.

Консультант — компетентний фахівець, чиїм службовим обов'язком є поради з окремих питань його спеціальності, допомога особам, що звертаються за порадою.

Консультації — форма роботи з батьками, яка передбачає надання фахівцями допомоги батькам із різних проблем родинного виховання. Ці проблеми є непередбачуваними для вихователя, тому консультування вимагає від нього не тільки глибокої підготовки, але й уміння проаналізувати проблему, виділити її причини й наслідки, володіння системним підходом у розв'язанні проблем.

Консультування сім'ї — двобічний процес, який передбачає спільну діяльність педагога й сім'ї, спрямовану на збереження її цілісності, розвиток, подолання труднощів і суперечностей життєдіяльності. Особливості проблем, розвитку й структура сім'ї зумовлюють вибір форм і методів, схем консультування сім'ї в кожному конкретному випадку. Консультування вимагає ретельного вивчення сім'ї і роботи з нею як із системою, де вплив одного члена родини відбивається різною мірою на інших. Консультування передбачає виконання педагогом діагностичної, пропедевтичної, корекційної, прогностичної, просвітницької та інших функцій через організацію спілкування із сім'єю.

Консультативний центр — це форма здобуття дітьми дошкільної освіти, активне залучення сім'ї до навчально-виховного процесу.

Концепція — система наукових поглядів на ті чи ті явища.

Культура — сукупність досягнень, надбань людини в її морально-духовному розвитку.

Креативність — творчі можливості людини, які виявляються у мисленні, почуттях, спілкуванні, діяльності, характеризують особистість загалом.

Кризи вікові — умовна назва переходів від одного вікового етапу до іншого. На цих етапах відбувається докорінна зміна всієї соціальної ситуації розвитку дитини — змінюються стосунки з дорослими, одні види провідної діяльності змінюються на інші.

Критерій — ознака, за якою здійснюється оцінка когось — чогось; мірило оцінки.

Лекція — послідовний монологічний виклад узагальнених знань. Види лекцій: лекція-інструктаж, лекція-показ, лекція-репортаж, лекція-спогад, науково-популярна.

Любов — моральне почуття, яке полягає в стійкій, свідомій та самовідданій прихильності людини до когось, чогось.

Міжпредметні зв'язки — комплексний підхід до виховання і навчання, який дає змогу виділити як головні елементи змісту освіти, так і зв'язки між предметами.

Міміка — виражальні рухи м'язів обличчя людини, які супроводять її переживання, думки, наміри.

Мотив — спонукальна причина дій та вчинків людини.

Мотивація — система мотивів, яка спонукає особистість до активної діяльності заради досягнення значущої мети.

Мораль — система поглядів та уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку.

Моральність — вид практичної діяльності, що мотивується моральними ідеалами, переконаннями, суб'єктивними нормами та принципами.

Навчання — організований педагогом процес формування в дитини пізнавальної активності, пробудження потреби в нових знаннях.

Навчання вдома — ще одна форма взаємодії родини і педагогів. Відповідно до Закону «Про освіту» батьки мають право на вибір форми засвоєння освітніх програм. Серед них названа й сімейна освіта, за якою дитина самостійно, з допомогою батьків чи педагогів, які працюють на договірній основі, засвоює визначений програмою обсяг знань, а потім проходить у загальноосвітній установі проміжні й підсумкову атестації.

Оптимізм — упевненість у тому, що у світі володарює позитивне начало, добро.

Освіта — процес набуття людиною в процесі виховання та навчання базису особистісної культури, духовного обличчя.

Освітній простір — форма існування та поширення освітніх ідей і технологій.

Особистість — конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей.

Оцінка — думка, міркування про якість, характер, значення чогось, ставлення до явищ, предметного світу, діяльності, поведінки, з'ясування їх відповідності певним нормам.

Патронаж (*від франц. patronage*) — заступництво, піклування — форма медичного обслуговування дітей раннього віку для здійснення оздоровчих і профілактичних заходів.

Патронат — передача на виховання та навчання в сім'ї громадян дітей-сиріт або тих, що втратили батьків.

Педагогічний десант — виступи педагогів на підприємствах, в установах, де працюють батьки, у мікрорайонах, на літніх майданчиках. Тематика виступів — проблеми, які хвилюють батьків.

Педагогічні здібності — сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення. Педагогічні здібності насамперед передбачають відповідну спрямованість особи (світоглядну, моральну тощо), ділові якості (спеціальні педагогічні вміння, ділові навички, досвід); риси характеру (вміння спілкуватися з дітьми та батьками, емоційна врівноваженість тощо). Педагогічні здібності ґрунтуються на відповідних нахилах та інтересах до педагогічної діяльності, вони виникають і вдосконалюються на педагогічній практиці і є передумовою для формування педагогічної майстерності.

Педагогічна емпатія — співпереживання, адекватна реакція на вчинки й почуття дітей.

Педагогічна задача — чітко сформульована проблема, що потребує розв'язання на основі здобутих педагогічних знань. Розв'язання педагогічної задачі в процесі рольової гри вимагає від учасників висунення педагогічних гіпотез і їх перевірки, аналізу проблеми, пошуку шляхів її розв'язання, вибору адекватних педагогічних методів, доцільного використання додаткової інформації, формулювання педагогічних висновків.

Педагогічна культура батьків — складне, інтегративне особистісне утворення, яке визначає тип, стиль і способи поведінки батьків у виховній діяльності. Компоненти педагогічної культури батьків: моральна культура, культура мислення, комунікативна культура, мовленнєва культура, дидактична культура, культура праці, правова культура, економічна культура, естетична культура, фізична культура, культура способу життя.

Педагогічна культура сім'ї — це показник її загальної культури, в якій відображено накопичений людством досвід виховання дітей у сім'ї, в основі якого лежать наукові знання та досвід народної педагогіки.

Педагогічна рефлексія — вміння батьків аналізувати, критично оцінювати власну виховну діяльність, знаходити причини своїх педагогічних помилок.

Педагогічна ситуація — це фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнями вихованості дітей (батьків), яких враховує педагог, добираючи способи впливу, стимулюючи розвиток особистості.

Потреба — об'єктивна необхідність у чомусь, внутрішня спонука активності особистості.

Практикум — це форма вироблення в батьків педагогічних умінь із виховання дітей, ефективного розв'язання будь-яких педагогічних ситуацій, своєрідне тренування педагогічного мислення батьків-вихователів.

Пропедевтика (від грец. *propaideno* — попередньо навчаю) — невеликий підготовчий вступний курс до будь-якої науки. Вводять до навчальних занять у вигляді вступів, оглядів тощо, щоб розкрити значення певної науки для життя людей, її роль і місце в системі наук.

Професіограма — перелік і опис загальнотрудових і спеціальних умінь та навичок, необхідних для успішного виконання певної професійної діяльності.

Рефлексія — вид пізнання, в ході якого особистість стає сама об'єктом свого спостереження; вміння виділити підставу професійної діяльності, вчинку, відносин, життєвих труднощів як своїх, так і батьків вихованців.

Рішучість — здатність ухвалювати і втілювати в життя швидкі, обгрунтовані й тверді рішення.

Розвиток — процес кількісних і якісних змін у становленні особистості, її ціннісного ставлення до навколишнього світу та самої себе.

Рольові ігри — колективна творча діяльність із вивчення рівня сформованості педагогічних умінь батьків і їхнього формування. Методика рольової гри передбачає визначення теми, складу учасників, розподіл ролей між ними, попереднє обговорення можливих позицій і варіантів поведінки учасників гри. Важливо програти кілька варіантів (позитивних чи негативних) поведінки учасників гри і шляхом спільного обговорення вибрати оптимальний для конкретної ситуації варіант дій.

Самовладання — здатність і звичка людини контролювати чуттєвий бік власної психіки (почуття, емоції, бажання, звички, здібності) й підкоряти свою діяльність усвідомленим завданням і моральним вимогам.

Самовиховання — усвідомлена практична діяльність, спрямована на повну реалізацію себе як особистості, суб'єктивне управління цією діяльністю, що передбачає наявність стійкої настанови на самовдосконалення; правильність самооцінки; ефективність самоконтролю.

Самоосвіта — спрямована систематична освітня діяльність, якою керує сама особистість, зосереджуючись переважно на роботі з джерелами інформації.

Саморозвиток — усвідомлена діяльність, спрямована на вдосконалення особистості відповідно до вимог професії, що ґрунтується на таких позиціях: предметній і методичній, особистісній (особливості й риси особистості, спрямованість, відповідальність, творчість), професійно-психологічній (спрямованість у спілкуванні й поведінці, змістовна рефлексія, психічна зрілість, емоційно-вольові якості тощо).

Самоактуалізація — прагнення до якнайповнішого виявлення й розвитку своїх особистісних потенцій за наявності сприятливих соціальних умов.

Семінар — активна форма просвіти батьків, яка передбачає попередню самостійну роботу батьків і педагогів (вивчення літератури, досвіду, підготовка виступів, доповідей, тез, питань). Питання ставлять заздалегідь; після виступів обмінюються думками.

Сенситивний — чутливий; найсприятливіший етап для розвитку певних функцій, освоєння певних способів або видів діяльності.

Середовище розвивальне — єдність соціальних і предметних засобів збагачення різноманітної діяльності дитини.

Синтез — логічний прийом уявного об'єднання частин, виділених у результаті аналізу в єдине ціле та вивчення їх у взаємозв'язку.

Ситуація успіху — цілеспрямоване, організоване поєднання умов, за яких створюється можливість досягти значних результатів у діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу загалом; результат продуманої та підготовленої стратегії і тактики педагога, сім'ї. Ситуація успіху, як і будь-який інший вид виховної ситуації, передбачає спеціально змодельовані, створені й організовані педагогічні умови з урахуванням індивідуальних особливостей учня та його самооцінки, дотримання яких народжує для нього перспективи й можливості досягнення позитивного результату діяльності.

Соціально-педагогічний комплекс мікрорайону — створення та розвиток соціально-педагогічної бази для виховання й розвитку дітей за місцем проживання сімей; надання допомоги батькам і педагогам у психолого-педагогічному навчанні й розвитку дітей; організація корекційної роботи з дітьми, які входять до груп ризику; організація сімейного дозвілля і спортивно-оздоровчої роботи в мікрорайоні; надання допомоги дітям у виборі професії; залучення до педагогічної діяльності шефів шкіл, співробітників правоохоронних органів та ін.

Співробітництво — спілкування «на рівних», де для жодного учасника педагогічного процесу не існує привілеї указувати, контролювати, оцінювати.

Становлення особистості — нескінченна наука народжень, трансформацій, якісно-кількісних змін особистості в ході її розвитку.

Тактовність — здатність діяти з почуттям міри в застосуванні засобів педагогічного впливу на людей.

Творчість — притаманна лише людині діяльність, що породжує якісно нове, відмінне, неповторне, оригінальне, унікальне.

Технологія педагогічна — сукупність способів і засобів здійснення педагогічних заходів, реалізації форм педагогічної діяльності.

Толерантність — здатність розуміти й приймати унікальність будь-якої особистості.

Тренінгові заняття — проводять з батьками для розширення комунікативних можливостей батьків, їх уявлень про себе й про дитину, зміцнення позитивних якостей учасників, розуміння інших людей, пошуку оптимальних шляхів спілкування з дитиною на основі повного її прийняття, методів виховання дитини, активізації її внутрішніх психологічних ресурсів для розв'язання різноманітних проблем виховання й розвитку дитини. Існують такі форми батьківських тренінгів: очні й заочні; з дітьми і батьками; тільки з батьками. Тренінгові заняття включають лекції, семінари, консультації, практикуми, рольові ігри тощо.

Цілеспрямованість — здатність людини підпорядковувати свої дії поставленим цілям.

Ціннісні орієнтації — вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості як до свідомого відповідального суб'єкта власного розвитку, так і до суб'єкта виховної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксарина Н. М. Воспитание детей раннего возраста. — 3-е изд., испр и доп. / Аксарина Н. М. — М., Медицина, 1977. — 304 с.
2. Алексеенко Т. Ф. Педагогічні проблеми молоді сім'ї: навч. посібн. / Т. Ф. Алексеенко — К.: ІЗМН, 1997. — 116 с.
3. Алешина Ю. Е. Семейное и индивидуальное психологическое консультирование / Ю. Е. Алешина — М.: Соц. Здоровье России, 1993. — 128 с.
4. Алябьева М. Н. Физическое воспитание детей раннего возраста / М. Н. Алябьева. — К.: Здоров'я, 1983. — 152 с.
5. Аркин Е. А. Дошкольный возраст. История советской дошкольной педагогики. Хрестоматия / под. ред. Н. Б. Мчедлидзе. — М., 1988, . — 447 с.
6. Беляева Н. К. Проблемы воспитания детей раннего возраста в истории советской дошкольной педагогики (1917—1941 гг.): автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01. «История педагогіки» / Н. К. Беляева. — М., 1987. — 26 с.
7. Бехтерев В.М. Вопросы воспитания в возрасте первого детства / В. М. Бехтерев. — СПб.: Тип. В. М. Вольфа, 1909. — 39 с.
8. Бодалев А. А. Семья в психологической консультации: Опыт и проблемы психологического консультирования / А. А. Бодалев, С. С. Столин. — М., 1989. — 270 с.
9. Бугаець Н. А. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів до роботи з сім'єю учня: дис. канд. пед. наук: 13.00.04. / Бугаець Наталія Анатоліївна. — Х., 2002. — 259 с.
10. Буніна Л. М. Формування у молодих сімей навичок усвідомленого батьківства засобами соціально-педагогічної підтримки в Північній Ірландії: дис. канд. пед. наук: 13. 00. 05 / Буніна Лариса Миколаївна. — Луганськ, 2005. — 261 с.
11. Водовозова Є. М. Розумове і моральне виховання дітей від першого прояву свідомості до ... / Є. М. Водовозова. — СПб. — 1913. — 365 с.

12. Воспитание детей раннего возраста: пособие для работников яслей-сада. / под. ред. Г. М. Ляминой. — М.: Просвещение, 1974. — 240 с.
13. Воспитатели и родители: Из опыта работы. / сост. Л. В. Загик, В. М. Иванова. — М.: Просвещение, 1985. — 96 с.
14. Воспитательная работа с семьей: пособие для воспитателей дет. сада / [Л. В. Загик и др.]; под. ред. Н. Ф. Виноградовой. — М.: Просвещение, 1989. — 188 с.
15. Герасимова А. С. Путеводитель по раннему развитию. От рождения до трех лет / А. С. Герасимова, В. Г. Кузнецова. — СПб.: Издат. Дом «Нева», 2005. — 384 с.
16. Гілленд Б. Е. Психологічне консультування / Б. Е. Гілленд. — К., 1989 — 94 с.
17. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. — Київ: Либідь, 1997. — 376 с.
18. Горноста́й П. П. Теория и практика психологического консультирования: Проблемный подход / П. П. Горноста́й, С. В. Васьковська. — К., 1996. — 192 с.
19. Детский сад и семья / [Т. А. Маркова, Л. В. Загик, В. М. Иванова и др.; Под. ред. Т. А. Марковой]. — М.: Просвещение, 1981. — 176 с.
20. Димарь М. Первые уроки ребенка / М. Димарь — С. — Пб. и М.: Изд-ва М. О. Вольфъ, 1883. — 18 с.
21. Дубровина И. В. Индивидуальные особенности школьников / И. В. Дубровина. — М., 1975. — 20 с.
22. Животко А. Дошкільне виховання. Лекції, читані в Укр. Вищому педагог. інституті ім. М. Драгоманова у Празі в 1923/ 24 р. / А. Животко. — Прага: Сіяч, 1926. — 200 с.
23. Зверева О. Л. Семейная педагогика и домашнее воспитание / О. Л. Зверева, А. Н. Ганичева. 1996 р. — М.: Издательский центр «Академия», 1999. — 160 с.
24. Змеёв С. И. Андрагогика: основы и теории обучения взрослых / С. И. Змеёв. — М.: ПЕР СЭ, 2003. — 207с.
25. Єремеева В. Хлопчики та дівчатка: два різних світи / В. Єремеева, Т. Хрїзман. — К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. — 112 с.
26. Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / упоряд. Л. Галіцина. — К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. — 128 с.

27. Ідеї Софії Русової у контексті сучасного дошкільного виховання. – Івано-Франківськ, 2001. – 88 с.

28. Калічак Ю. Л. Педагогічні погляди і провітницька діяльність Аркадія Животка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13. 00.01. «Теорія та історія педагогіки» Івано-Франківськ, – 2001, – 20 с.

29. Карпенко О. Г. Соціальний працівник: деякі аспекти професійної підготовки: навчально-методичний посібн. / О. Г. Карпенко. – К.: Держ. ін-т розвитку сім'ї та молоді, 2007. – 144 с.

30. Ковалев С. В. Психология современной семьи: Информ.-метод. материалы к курсу «Этика и психология семейной жизни»: кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1998. – 208 с.

31. Козубняк В. Р. Базовий компонент дошкільної освіти в освітньому просторі міста Хмельницького / За ред. М. М. Дарманського / В. Р. Козубняк, К. Д. Новченкова, Л. С. Пісоцька. – Хмельницький, 2001, – 304 с.

32. Коменский Я. А. Материнская школа / Я. А. Коменский. – М.: Учпедгиз, 1947. – 104 с.

33. Конвенція про права дитини // Дитинство в Україні: права, гарантії, захист: збірник документів в 2 т. – К.: АТ Вид-во «Столиця», – Т. 2. – 1998. – С. 19–36.

34. Кононко О. Л. Чтобы личность состоялась / О. Л. Кононко. – К.: Рад. шк., 1991, – 221 с.

35. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К., 1989. – С. 194–307.

36. Котырло В. К. Детский сад и семья / В. К. Котырло, С. А. Ладивир. – К.: Рад. школа, 1984. – 119 с.

37. Кочунас Р. С. Основы психологического консультирования: пер. з літ. – М.: Акад. проект, 1999. – 240 с.

38. Куликова Т. А. Семейная педагогика и домашнее воспитание: учебник для студ. сред. пед. учеб. заведений. – 2-е изд., испр. и доп. / Т. А. Куликова. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 232 с.

39. Культурне будівництво в Українській РСР (1917–1927): збірник документів і матеріалів / за ред. А. О. Золотарьової. – К., – 1979. – 664 с.

40. Лесгафт П. Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение / [Послесл. Е. С. Буха] / П. Ф. Лесгафт. – М.: Педагогика, 1991. – 176 с.

41. Лисенко Н. В. Еколого-педагогічна культура вихователя дошкільного закладу / Н. В. Лисенко. — Івано-Франківськ: «Плай» Прикарпатського університету ім. В. Стефаника, — 1994. — 243 с.
42. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкільця: навч.-методичн. посібн / Н. В. Лисенко, Н. І. Кирста. — Івано-Франківськ: Плай, 2002. — 331 с.
43. Лисина М. И. Воспитание детей раннего возраста в семье / М. И. Лисина. — К.: Знание, 1983. — 49 с.
44. Лубенец Н. Общественные и семейные начала в дошкольном воспитании / Н. Лубенец // Дошкольное воспитание. — 1911. — №4. — С. 4–5.
45. Макаренко А. С. Книга для батьків. Лекції про виховання дітей / А. С. Макаренко. — К., 1972. — 334 с.
46. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку / упорядник З. П. Плохій / — К., — 1999. — 286 с.
47. Мей. — М., Незалежна фірма «Клас», 1994. — 144 с.
48. Методичні рекомендації до програми розвитку та виховання дитини раннього віку «Зернятко» / під. ред. О. Л. Кононко. — К.: Кобза, 2004. — 188 с.
49. Мир детства: Дошкольник / [В. Н. Аванессова, Л. А. Венгер, Н. А. Ветлугина и др.; редкол. А. Г. Хрипкова и др.]. — 2-е изд., доп. — М.: Педагогика, 1987. — 255 с.
50. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Проект // Педагогічна газета. — 2001, липень, — № 7 (85). — С. 4–6.
51. Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності в суспільстві на 2001 — 2005 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2001р. №479 // Офіц. вісн. України. — 2001. — № 20. — Ст. 844.
52. Никитина Л. А. Мама или детский сад: кн. для воспитателя дет. сада / Л. А. Никитина. — М.: Просвещение. — 93 с.
53. Нормативно-правове забезпечення освіти: у 4 ч. — Х.: Видав. гр. «Основа», Ч. 1. — 2004. — 144 с.
54. Овчарова Р. В. Психологическое сопровождение родительства / Р. В. Овчарова. — М.: ИЗД-во Ин-та психотерапии. 2003. — 319 с.
55. Огнев'юк В. Особлива місія дошкільної освіти / В. Огнев'юк // Дошкільне виховання, 2006, — № 4. — С. 3.
56. Організація роботи з батьками / Упорядн. Юзефік Л. О., Купина Н. М. — Тернопіль: Астон, 2002. — 168 с.

57. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические произведения: в 3 т. / Под. ред. М. Ф. Шабаевой / И. Г. Песталоцци. — М.: Просвещение, Т. 2. — 1961. — 621 с.

58. Пехота Е. Н. Индивидуализация в профессионально-педагогической подготовке учителя: монография / под общ. ред. И. А. Зязюна / Е. Н. Пехота. — К.: Вища школа, 1997. — 281 с.

59. Пирогов Н. И. Вопросы жизни. Избранные сочинения / Н. И. Пирогов. — М.: Изд. Академии пед. наук, 1953. — 752 с.

60. Положення про школу молодих батьків // Дошкільне виховання. — 1986. — № 9. — С. 30 — 31.

61. Помощь родителям в воспитании детей / общ. ред. и предисл. Пилиповского В. Я. — М.: Прогрес, 1992. — 256 с.

62. Попова С. В. Воспитание и развитие детей раннего возраста: учеб.-метод. пособие по дошк. педагогике для студентов-заочников I — III курсов фак. дошк. воспитания пед. ин-тов / С. В. Попова. — М.: Просвещение, 1984. — 64 с.

63. Програма виховання та навчання дошкільного віку «Дитина» / Наук. керівник Кузьменко В. У. — К.: Богдана, 2003. — 39 с.

64. Програма розвитку та виховання дитини раннього віку «Зернятко» / Наук. керівник О. Л. Кононко. — К., 2004. — 192 с.

65. Програма формування педагогічної культури батьків / За ред. Постоного В. Г. — К., 2003. — 108 с.

66. Про заходи щодо вдосконалення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю: Постанова Кабінету Міністрів від 27 серп. 2004 р. № 1126 // Офіц. вісн. України. — 2004. — № 35. — С. 23—40.

67. Про Національну програму «Репродуктивне здоров'я 2001 — 2005»: указ Президента України від 26 березня 2001р. № 203 // Офіц.вісн. України. — 2001. — №13. — Ст. 531.

68. Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні: указ Президента України від 04.07.2005 р. №1013/2005 // Психолог. — 2005. — № 46. — Ст. 3.

69. Про освіту: закони України від 23.03.1996 р. // Освіта, 1996 р. — 21 серпня С. 6—11.

70. Про підтримку сімей при народженні дитини: постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2004 р. № 981 // Офіц. вісн. України. — 2004. — № 31. — Ст. 20—70.

71. Про програму «Українська родина»: постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2001р. № 243 // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 11. — Ст. 449.

72. Проскура О. В. Як учити найменших / О. В. Проскура, Л. О. Шибицька. — К.: Рад. школа, 1982. — 86 с.

73. Про становище сімей в Україні: Державна доповідь за підсумками 2002 року (схвалена міжвідомчою комісією з питань сімейної політики. — К., 2001. — 192с.

74. Путяева Л. Кто такой «просвещенный родитель»? / Л. Путяева // Дошкольное воспитание. — 2004. — № 12. — С. 31–33.

75. Раннє дитинство: Стан, проблеми, перспективи розвитку / О. М. Денисюк, В. Г. Беленька, О. Л. Богініч та ін. — К.: Держ ін-т пробл. сім'ї та молоді, 2003. — 116 с.

76. Родинна педагогіка: навчально-методичний посібник / А. А. Марушкевич, В. Г. Поставий, Т. Ф. Алексеєнко та ін. — К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. — 216 с.

77. Роджерс К. Взгляды на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. — М.: Изд. группа «Прогресс», «Универс», 1994. — 480 с.

78. Русова С. Вибрані педагогічні твори / С. Русова // Освіта, 1996. — 304 с.

79. Русова С. Дошкільне виховання / С. Русова. — Катеринослав, 1918. — 348 с.

80. Савченко О. Я. Сімейне виховання; молодші школярі / О. Я. Савченко. — К.: Рад. шк., 1979. — 141с.

81. Свирська Л. Взаємодія дорослих із дітьми раннього віку / Л. Свирська, Н. Петрова. — К.: Ред. загально-пед. газ., 2004. — 112 с.

82. Світ сприятливий для дітей. UNICEF, параграф 4 — 2003, — 72 с.

83. Семиченко В. А. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закл / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. — К.: Веселка, 1998. — 214 с.

84. Середницька А. Національні пріоритети розвитку дошкільної освіти / А. Середницька // Дошкільне виховання, 2006. — №9. — С. 3.

85. Сім'я і діти. Програма родинно-національного виховання та навчально-тематичний план педагогічної освіти батьків / за заг. ред. В. Г. Поставого. — К.: ІЗМН, 1997. — 53 с.

86. Сім'я і родинне виховання. Концепція / [Поставий В., Щербань П., Алексеєнко Т., Доукіна О., Стрельнікова Н.] // Рідна шк. — 1996. — № 11–12. — С. 15–20.

87. Скнар О. І. Педагогічна культура сім'ї / О. І. Скнар. – К.: Тов-во «Знання» УРСР, 1984. – 48 с.

88. Стельмахович М. Г. Українське родинознавство / М.Г. Стельмахович. – Івано-Франківськ, 1994. – 56 с.

89. Стилберг Дж. 125 развивающих игр для детей до 1 года / пер. с англ. Е. А. Бакушева; Худ. обл. М. В. Драко / Дж. Стилберг. – Мн.: ООО «Попурри», 2003. – 144 с.

90. Стилберг Дж. 125 развивающих игр для детей от 1 года до 3 лет / пер. с англ. П.А. Самсонов; Худ. обл. М. В. Драко / Дж. Стилберг. – Мн.: ООО «Попурри», 2003. – 160 с.

91. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка / укл. і авт. вступ. ст. В. Ф. Шморгун / В. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1978. – 263 с.

92. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. – Вибр. твори: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 1. – 656 с.

93. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям: Вибр. твори: в 5 т. – К., 1978. – С. 535–537.

94. Тіщенко Л. Проблема формування педагогічної культури майбутніх батьків / Л. Тіщенко // Актуальні проблеми української етнопедагогіки / за ред. чл.-кор. АПН України. проф. Скульського Р. П. – Івано-Франківськ, 2001. – 220 с.

95. Трубавіна І. М. Зміст та форми просвітницької роботи з батьками: наук.-метод. матеріали для працівників соціальних служб, учителів, соціальних педагогів, студентів пед. вузів / І. М. Трубавіна. – К.: УДЦССМ, 2000. – 88с.

96. Трубавіна І. М. Консультування сім'ї: Науково-методичні матеріали. Ч. I. / І. М. Трубавіна. – К.: ДЦССМ, 2003. – 88 с.

97. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади: методичні матеріали до тренінгу / упоряд.: І. В. Братусь та ін., за заг. ред. Г. М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2004. – 86 с.

98. Ушинський К.Д. Про сімейне виховання / К. Д. Ушинський. – К., – 1974. – 151 с.

99. Факти для життя / Дитячий Фонд Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) в Україні. – К., 2004. – 156 с.

100. Фонарева С. В. Воспитание детей раннего возраста / С. В. Фонарева. – М.: Просвещение, 1970. – 39 с.

101. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини: Методичні матеріали для тренера / упоряд:

- І. Братусь та інші; під заг. ред. Г. М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2002. – 51 с.
102. Фролова А. Н. Игры-занятия с малышами / А. Н. Фролова. – К.: Рад. шк. 1997. – 144 с.
103. Хамяляйнен Ю. Воспитание родителей: Концепции, направления и перспективы: Книга для воспитателя детского сада и родителей / Ю. Хамяляйнен. – М., 1993. – С. 25–37.
104. Хоментаскас Г. Т. Семья глазами ребенка / Г. Т. Хоментаскас. – М.: Педагогика, 1989, – 160 с.
105. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навч посібн. / від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З. Н. Борисової – К.: Вища школа, 2004. – 511 с.
106. Цільова комплексна програма «Вчитель» // Освіта України. – 1996. – № 64. – 27 серпня. – с. 1.
107. Шанскова Т. І. Соціально орієнтована підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи з батьками: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Шанскова Т. І. – Житомир, 2002. – 224 с.
108. Шевченко К. Система захисту дітей від жорстокого поводження в Україні / збірник наукових праць / К. Шевченко, І. Трубавіна. – Івано-Франківськ, 2005. – 304 с.
109. Щербань П. М. Активні методи підготовки майбутніх учителів / П. М. Щербань. – К.: – 1988. – 48 с.
110. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: навч. посіб / П. М. Щербань. – К.: Вища шк., 2004. – 207с.
111. Юрчук В. В. Современный словарь по психологии / В. В. Юрчук. – М.: Современное слово, 1998. – 768 с.
112. Якименко Л. Родина та діти в Україні / Л. Якименко // Дошкільне виховання. – 2005. – № 6. – С. 2–4
113. Ярошинська О. О. Розвиток поглядів на інститут батьківства в історії української етнопедагогіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки». – К., 2005. – 18 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Психологи й педагоги про виховання дітей з раннього віку в умовах родини (цитати)

Дитинство для людини — це унікальний час розвитку всіх психічних функцій, механізмів мовлення, мовного мислення, пам'яті, соціальних емоцій, механізмів контролю довільних рухів, за які відповідають вищі структури мозку — його кора. За короткий період закладається основа психічних функцій дитини, основа її подальшого активного життя.

В. Єремєєва, Т. Хрізман

У немовляти (від народження до року) провідною діяльністю є безпосереднє емоційне спілкування з дорослими, у процесі якого виникає потреба в постійних контактах із ними. Ці контакти стають засобом засвоєння дитиною світу дорослих. У ранньому дитинстві (від року до трьох років) провідною є предметно-маніпулятивна діяльність, через яку і в якій дитина засвоює вироблені суспільством способи використання навколишніх речей.

О. Проскура

Ваша власна поведінка — вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте її тоді, коли ви з нею розмовляєте або повчаєте її, або караєте її. Ви виховуєте її в кожний момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає вдома. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поводитесь з друзями і ворогами, як ви смієтеся, читаєте газету, все це має для дитини велике значення... Батьківська вимога до себе, батьківська пошана до своєї сім'ї, батьківський контроль над своїм кроком — ось перший і найголовніший метод виховання.

А. Макаренко

Багато негативних якостей окремих молодих людей є наслідком неправильного сімейного виховання. Ніколи не можна забувати, що діти, особливо раннього віку, не можуть ставитися критично до поведінки дорослих, вони наслідують її і в хорошому, і в поганому.

Тому батьки повинні повсякчасно стежити за своєю поведінкою, своїми діями і вчинками.

О. Скар

Чи можна назвати дитину раннього віку особистістю? Вже з самого народження дитина здатна заявити про себе як особистість. Вигукуючи свободолюбне «Я сам» у 2–3 річному віці, малюк відстоює своє право на самостійність і доводить, що без допомоги дорослого може більше, ніж ми думаємо, а хоче більше, аніж може. Отже, кожна здорова дитина потенційно готова стати особистістю, на формування якої впливатимуть безліч зовнішніх чинників.

О. Кононко

Із сім'ї починається суспільне виховання. У сім'ї закладається коріння, з якого виростають потім і гілки, і квіти, і плоди. Сім'я — це джерело, водами якого живиться повновода ріка нашої держави.

В. Сухомлинський

Виховання має починатись за двадцять років до народження дитини — з виховання її батьків. Неможливо дати те, чого немає у нас самих.

Ж. Дюбуа

Виховати серце дітей у цнотливості і благочесті — священний обов'язок, який не можна переступити, не ставши винним у духовному дітовбивстві. Це обов'язок спільний як батьків, так і матерів... Є батьки, які нічого не жаліють, щоб зробити дітям приємність як багатим спадкоємцям; а щоб їхні діти були християнами — це батькам байдуже. Злочинне засліплення! Від цього усі негаразди, від яких стогне суспільство... Якби батьки намагалися дати своїм дітям добре виховання, то не потрібні були б ані закони, ані суди, ані покарання.

Іван Золотоустий

Найважливішим етапом духовного самовизначення є раннє дитинство, бо чинник віри тут діє сильніше, ніж у дорослої людини. Врахувати цей момент і спрямувати дитину на дорогу Добра зусиллями батьків і є однією з передумов становлення духовності дитини.

О. Вишневський

Від народження і до смерті церква тримала людину під своїм впливом. Народжувалася дитина — її хрестили, підросла — сповідали і причащали, брала людина шлюб — її вінчали, хворіла —

олієсоборували, вмирала — по-церковному ховали... Престольні свята, дзвони, свічки, проскури, церковні співи, кадильний дим, молитви, проповіді, читання Святого Письма, хрести, ікони, хресні ходи, водосвяття, освячення яблук, пасок, верби, навіть квітів, причастя та безліч інших релігійних обрядів, дій і атрибутів, що їх використовували священнослужителі, виховували рабів Божих. Релігійне домашнє виховання доповнювали вивченням Закону Божого у школі... І так з покоління в покоління — від батька до сина, від діда до внука.

П. Дарманський

Дуже важливо, щоб в перші роки дитина реалізувала свою потребу в емоційному контакті... Емоційний контакт з батьками, перш за все з матір'ю — перша та необхідна умова нормального розвитку — і психічного, і соціального.

О. Кононко

Дуже рано (з перших місяців) у дитини формується потреба у спілкуванні з дорослим, яка є такою ж необхідною, як і органічні потреби. В кінці першого, на другому місяці обличчя дорослого, який розмовляє, є сильним подразником, що викликає спершу тривале зосередження, а трохи пізніше і велику радість. Без систематичного спілкування з дорослим неможливо забезпечити емоційно-позитивний стан дитини цього віку, неможливо досягнути своєчасного психічного розвитку і формування моральних якостей особистості.

Н. Аксаріна

Позитивні емоції сприяють залученню асоціативних структур мозку в психічну діяльність. А це саме те, що потрібно для розвитку мислення, пам'яті, успішного навчання і, насамкінець, повноцінного розвитку особистості. Між тим, саме наша думка про дитину, наші оцінки можуть щодня здійснювати великий емоційний вплив, надавати емоційного забарвлення всьому життю дитини. Чорні, негативні тони затримують розвиток. Дітям потрібний позитивний настрій і позитивне підкріплення своєї діяльності з боку дорослих! Саме на цьому і потрібно засновувати виховання.

В. Єремєєва, Т. Хрізман

Не забувайте, негативні оцінки — надзвичайно сильний подразник для маленької дитини. Вони не мобілізують, а блокують активність її уваги, подавляють здатність сприймати, гальмують розумову

діяльність. Надмірний тиск, авторитарність створюють у дитини стійку негативну домінанту в роботі мозку, що позбавляє його пластичності і, як наслідок, – виснаження нервово-психічної енергії, відставання рівня самозахисту.

О. Кононко

Ранній вік – особливий період розвитку органів і систем дитячого організму і перш за все функцій головного мозку. Доведено, що функції кори головного мозку не фіксовані спадково, вони розвиваються в результаті взаємодії організму з навколишнім середовищем. Особливо інтенсивно це відбувається в перші три роки життя. В цей період спостерігається максимальний темп формування задатків, що обумовлюють весь подальший розвиток організму дитини.

А. Фролова

Природні властивості (структура мозку), задатки виступають лише умовами, а не рушійними силами психічного розвитку дитини, жодна зі специфічних для людини психічних якостей не може виникнути шляхом дозрівання органічних задатків. Для цього потрібні відповідні соціальні умови життя й цілеспрямоване виховання.

І. Бех

У геніальних людей люблячі матері.

В. Ефрoїмсон

Коли молода мати перший раз годує дитину грудьми, вона не просто годує, а дає немовляті перший життєвий урок.

А. Бодалєв

У сучасних умовах шанс стати процвітаючою державою отримує така держава, яка забезпечить максимальний простір для реалізації творчого потенціалу людини, для виявлення її талантів та здібностей і зуміє поставити його на службу суспільству. Тому суспільство повинно шукати, виявляти таланти і здібності своїх членів, і бажано, як можна раніше, з дитячого віку, розвивати і спрямовувати їх.

Г. Ашин

У першу чергу треба виховувати в дітей, починаючи з наймолодших років, свідомість своєї гідності або честі. Така свідомість органічно пов'язана із самосвідомістю, яка розвивається ще з перших років життя людини. Вона полягає в тому, що людина відрізняє себе від іншого, своє «Я». Зміст «Я» дуже складний. Це

є свідомість власного тіла, власних душевних переживань, свого минулого і сучасного.

Г. Ващенко

Велика значущість сімейного виховання зумовлена найперше тим, що, морально чуттєві основи майбутньої поведінки людини, її ставлення до світу і до себе — її душа формується найінтенсивніше протягом перших років життя дитини.

О. Вишневський

В ранньому дитинстві людина повинна пройти велику школу тонких, сердечних, людських взаємовідносин. Ці відносини — найголовніше моральне багатство сім'ї.

В. Сухомлинський

У ранньому віці дитина виховується переважно в родині, і материнська любов, як і нелюбов, так і різноманітні впливи оточуючих дорослих, визначають подальший хід її розвитку.

Ю. В. та Т. А. Василькови

Педагогічна жилка дана нам як голос, як слух, як здатність мислити. Це основа людського контакту, контакту універсального, що безперервно передає знання, досвід, мудрість, доброту.

А. Бодаєв

Вихователь,
який не сковує, а звільняє
не ламає, а формує,
не подавляє, а вносить
не диктує, а навчає,
не вимагає, а запитує,
переживає разом з дитиною безліч надихаючих хвилин.

Я. Корчак

Дитина народжується не злою і не доброю, не аморальною. Те, які моральні якості у неї розвинуться, залежить передусім від ставлення до неї людей, що її оточують, від того, як вони її виховують.

І. Бех

Поведінка малої дитини формується без опори на спеціальні знання. Вона ставиться до предмета, здебільшого наслідуючи дорослих.

О. Вишневський

Батькам, які мають бажання виховувати свою дитину не стихійно, а свідомо, необхідно почати аналіз виховання своєї дитини з аналізу самих себе, з аналізу своєї власної особистості.

А. Бодалєв

З джерел народної мудрості

Звички трирічної дитини помітні у вісімдесятирічної людини.

Від п'ятирічної дитини до дорослої людини один крок, а від новонародженої до п'ятирічної — велика відстань.

Гни дерево, поки молоде, вчи дитя, поки мале.

ДОДАТОК Б

Коли дорослі краще вчаться?

Дорослі вчаться краще, коли вони самі цього хочуть і відчувають певну відповідальність за процес навчання;

дорослі вчаться краще, якщо відчувають у цьому потребу;

дорослих краще навчати через діяльність;

дорослі вчаться шляхом розв'язання реальних проблем, які їх стосуються;

дорослі вчаться краще, якщо матеріал пов'язаний з їхнім досвідом;

дорослі навчаються краще в неформальній атмосфері;

дорослі чекають від інструктора (тренера) гарної підготовленості, цінують його захопленість, компетентність;

дорослі люблять ділитися власним життєвим досвідом;

дорослі віддають перевагу практично орієнтованим програмам, що демонструють, яким чином можна досягти певної мети;

дорослі прагнуть партнерських стосунків у процесі роботи.

За кн.: Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / Упоряд. Л. Галіцина. — К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. — 128 с.

ДОДАТОК В

Класифікація типів особистісної поведінки молодих батьків

(за Т. Алексєнко)

1. Матері з яскраво вираженою тенденцією до домінування. У їх особистісній поведінці виявляються як позитивні моменти (керівництво, наставляння, допомога, похвала), так і негативні (вміння примусити, наказувати, муштрувати тощо). Їх спільною

характеристикою є підвищена тривожність, нервовість, агресивність,

2. Молоді матері зі змішаним типом особистісної поведінки. У них спостерігаються як позитивне, негативне домінування, так і підкорення. Матері цієї групи бачають своїх дітей з таким самим типом особистісної поведінки, як і в них, із переважно позитивним ставленням до тих, хто їх оточує.

3. Матері з яскраво вираженою тенденцією до підкорювання. Для їх особистісної поведінки характерні як позитивне підкорення (довірливість, уміння погоджувати), так і негативне підкорення (поступливість, образливість, надмірна виразність). Матері цієї групи прагнуть виховати дитину, в чиєму характері майже рівною мірою будуть присутні як позитивне ставлення до тих, хто їх оточує, так і здатність до підкорювання.

4. Матері з позитивним ставленням до тих, хто їх оточує. Для них характерні позитивне домінування (похвала, допомога, наставлення, керівництво) й позитивне підкорення (довірливість, натхнення, вміння погоджуватися, слухняність). Але в цій групі також відчутна тривожність. Більшість мам цієї групи свій ідеал вбачає в здатності позитивно ставитися до тих, хто їх оточує і наслідуванні позитивного типу підкорення.

5. Матері з негативним ставленням до тих, хто їх оточує. У їхній поведінці домінують агресивність, сварливість, намагання образити, скривдити. Це група з елементами підвищеної тривоги. Матері п'ятої групи бачають позитивні риси своєї поведінки (майже половина), решта – з ознаками домінування цих рис, якщо мова йде про синів; часткову сукупність усіх форм поведінки з перевагою підлеглості й позитивного підкорення – у своїх дочок (теж майже половина); решта батьків вважають за необхідне виявляти негативні форми особистісної поведінки як запоруку виживання в сучасному суспільстві.

Молоді батьки частіше стикаються з труднощами у виборі правильного стилю і тону спілкування з дітьми, забезпеченні розвитку їх нахилів і здібностей. Це створює проблему педагогічної культури сім'ї, яка існує не ізольовано, а в тісному зв'язку з комплексом визначальних характеристик способу її життя.

**Схема аналізу особливостей і недоліків сімейного виховання
дітей**

I. Загальна характеристика родини:

1. За складом: повна, формально повна, неповна.
2. За сімейним мікрокліматом: гармонічна, проблемна (конфліктна, антипедагогічна, асоціальна, аморальна).
3. Стиль сімейного виховання: ліберальний, демократичний, авторитарний, нестійкий.
4. Стосовно співпраці з педагогами: підтримують тісний зв'язок, підтримують контакти епізодично, зв'язки носять випадковий характер, батьки уникають контактів, протидіють вихованню.

II. Особливості сімейного виховання:

1. Батьки створюють умови для правильного розвитку дитини:
нормальні житлово-побутові умови;
організація місця для навчальних занять;
створення домашньої бібліотеки;
наявність ігрових куточків;
контроль за дотриманням санітарно-гігієнічного режиму.
2. Батьки розвивають пізнавальні інтереси дитини:
переглядають і обговорюють телепередачі;
читають книжки, розмовляють про прочитане;
ходять із дітьми до театру;
ходять із дітьми до музеїв, на виставки;
заохочують улюблені заняття дитини.
3. Батьки допомагають у навчанні, організації домашньої навчальної праці.
4. Діти мають конкретні обов'язки в родині.
5. Батьки виконують рекомендації педагогів з виховання дитини.
6. Батьки бачать недоліки у вихованні своїх дітей.
7. Родина допомагає педагогові в організації навчально-виховної роботи.
Батьки справляються з вихованням дитини.
8. Недоліки сімейного виховання (назвати).
9. Причини цих недоліків (відповідне підкреслити):
неблагополуччя сім'ї, мікроклімат, здоров'я; відсутність однакових вимог;

незнання психологічних особливостей своєї дитини;
низький освітній, культурний, психолого-педагогічний рівень батьків;

відсутність контролю, бездоглядність, депресія дитини;
використання антипедагогічних методів впливу;
неправильна оцінка дитини, її ідеалізація;
невиконання рекомендацій педагога;
невіра в можливості дитини, у свої сили;
переоцінка виховних можливостей родини;
гіперпротекція;
інші причини (вказати їх).

Відомості про особливості й недоліки сімейного виховання в кожному конкретному випадку допоможуть педагогові виробити диференційований підхід до родин вихованців. Для уточнення суджень педагогів про окремі родини можна використати тести для батьків, що характеризують загальну атмосферу родини, особливості виховання й взаємин у родині.

Програма вивчення сім'ї (В. Г. Постовий)

1. Прізвище дитини.
2. Адреса.
3. Тип сім'ї: повна проста (батьки, діти), повна складна (батьки, діти, бабуся, дідусь), повна, але один з батьків нерідний, неповна.
4. Скільки років існує сім'я?
5. Кількість дітей.
6. Житлові і матеріальні умови.
7. Характеристика сім'ї за віком: вік дорослих членів сім'ї, вік дітей.
8. Де і ким працюють батьки.
9. Освіта дорослих членів сім'ї.
10. Культурний рівень батьків:
наявність домашньої бібліотеки;
читання періодичної преси;
читання педагогічної літератури;
відвідування осередків культури.
11. Сімейна атмосфера:
доброзичлива;
дружелюбна;

нестійка;
байдужа;
гнітюча;
недоброзичлива, гнітюча.

12. Хто з батьків більше приділяє уваги дітям?

13. Система виховного впливу:

єдність усіх членів сім'ї у питаннях виховання дитини;
відсутність чи наявність конфліктів з приводу виховання дітей;
відсутність виховання як системи цілеспрямованого впливу.

14. Рівень психолого-педагогічних знань і практичних умінь.
Наявність (відсутність) інтересу і бажання поповнювати свої психолого-педагогічні знання.

За кн.: Родинна педагогіка: Навчально-методичний посібник / А. А. Марушкевич, В. Г. Постовий, Т. Ф. Алексеєнко та ін. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – 216 с.

ДОДАТОК Г

Опитувальники для батьків дітей раннього віку

Шановні батьки!

Просимо вас за п'ятибальною шкалою оцінити вплив різних чинників на виховання та розвиток вашої дитини, де

1 бал — цей чинник зовсім не впливає на виховання та розвиток вашої дитини;

2 бали — впливає незначною мірою на виховання і розвиток вашої дитини;

3 бали — впливає певною мірою на виховання та розвиток вашої дитини;

4 бали — вплив цього чинника досить значний, але не вирішальний;

5 балів — зазначений чинник вирішальний у вихованні і розвитку дитини.

1. Сімейна атмосфера.
2. Матеріальне становище.
3. Вид діяльності.
4. Екологічне середовище.
5. Стан здоров'я дитини.
6. Навчально-виховний процес у ДНЗ.

7. Стан здоров'я батьків.
8. Спадковість.
9. Спосіб життя родини.
10. Родинні традиції.
11. Ставлення вихователів ДНЗ до вашої дитини.
12. Освіта батьків.
13. Культурний рівень батьків.

Вкажіть, будь ласка, які:

1. Освіта батьків: а) вища; б) неповна вища; в) середня.
2. Родинний стан: а) повна родина; б) неповна родина; в) удова; г) розлучені.
3. Зайнятість у народному господарстві: а) бюджетна сфера; б) комерційна сфера; в) сполучення бюджетної і комерційної; г) безробітні.
4. Соціальний статус: а) підприємці; б) службовці; в) робітники; г) інтелігенція.
5. Тривалість шлюбу: а) до п'яти років; б) від п'яти до 10-ти років; в) від 10-ти до 15-ти років; г) понад 15 років.
6. Кількість дітей у родині (вказати вік):
одна дитина;
дві дитини;
багато дітей.

Анкета для батьків дітей раннього віку

Шановні батьки!

Дайте, будь ласка, відповіді на запитання за п'ятибальною шкалою:

1 – ні; 2 – радше ні; 3 – не знаю; 4 – радше так; 5 – так.

1. Діти сприяють зближенню батьків.
2. Приємно спостерігати за іграми дітей.
3. Діти завжди забирають у нас важливу частину життя.
4. Мати, яка має дитину раннього віку, не має можливості спілкуватися з друзями.
5. Загалом мати дітей приємніше, ніж їх не мати.
6. Інколи важко контролювати емоції у спілкуванні з дитиною.
7. Догляд за дитиною вимагає від мене надто багато зусиль.
8. Якби дозволяли умови, я б віддала малюка до Будинку дитини.
9. Коли виникають неприємності, діти є втіхою.

10. Якби я змогла розпочати життя заново, головною метою в моєму житті було б виховання дитини.

За кн.: Ядов В. А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности. — М.: Добросовет, 2000. — 596 с.

Анкета

Шановні батьки!

1. Як Ви вважаєте, в які ігри повинна грати Ваша дитина:

- а) розвивальні;
- б) сюжетно-рольові;
- в) рухливі?

2. Скільки іграшок у Вашому домі:

- а) дуже багато;
- б) досить для гри дитини;
- в) замало?

3. Якою з іграшок найчастіше бавиться ваша дитина?

4. Хто складає іграшки після закінчення гри дитини?

5. Що Ви робите, коли дитина не має бажання бавитися своїми іграшками:

- а) купуєте нову;
- б) пропонуєте зробити обмін;
- в) починаєте гратися разом з нею?

Для вас, татусі!

Ми звикли, що вихованням дітей активно займаються матері. Більшість книжок для батьків адресовано мамам. Однак педагоги і психологи попереджають, що недооцінка ролі батька негативно впливає на розвиток особистості дитини. Ми навіть не усвідомлюємо того, який великий вплив має батько на дітей. Але наскільки ефективний цей вплив, чи сприяє повноцінному розвитку дитини і гармонійним стосункам у сім'ї — залежить від тієї виховної позиції, що її дотримується батько.

Пропонуємо тест лише татусям. Потрібно висловити своє ставлення до запропонованих тверджень. Якщо Ви згодні з цим виловлюванням, то отримаєте 2 бали, якщо не зовсім згодні — 1 бал, незгодні — 0 балів.

Оцініть, будь ласка, запропоновані висловлювання:

1. Тато краще справляється з дорослими дітьми, ніж з маленькими.

2. На випадок розлучення діти мають залишатися з матір'ю.
3. Добрий чоловік, як правило, і добрий тато.
4. Чоловікові не личить відкрито висловлювати свої почуття.
5. У питаннях виховання думка батька є вирішальною.
6. Після народження дитини дружина приділяє чоловікові менше уваги.
7. Дітям ліпше жити без батька, ніж терпіти поганого.
8. Оскільки вважається, що жінка кращий вихователь, ніж чоловік, то нехай вона і виховує дітей.
9. Якщо дитина не може з чимось упоратись, то вона завжди звертається до мами.
10. Що сильніша любов до дитини, то легше її виховувати.
11. Тато повинен втручатися у виховання дитини лише тоді, коли про це попросить дружина.
12. Дитина, яка залишилася з мамою після розлучення батьків, не страждає без батька.
13. Матері, як правило, не розбещують дітей.
14. Відпустку бажано проводити всією сім'єю.
15. Хлопчик з найранішого віку повинен виховуватися інакше, ніж дівчинка.
16. Деякі діти хочуть проводити час частіше з татом, ніж з мамою.
17. У Вас часто виникає відчуття, що для Вашої дружини дитина важливіша, ніж Ви.
18. У всіх питаннях виховання Ви можете з успіхом замінити дружину.
19. Дитина більше повинна поважати батька, ніж маму.
20. Ваша дружина завжди втручається, коли Ви починаєте займатись з дитиною.
21. При бажанні чоловік може впоратися з новонародженим не гірше від жінки.
22. Вплив батька важливіший для сина, ніж для доньки.
23. Ваша дружина не сприймає Вас як серйозного вихователя.
24. Коли в сім'ї є бабусі, виховувати дитину набагато легше.

Ключ

Підрахуйте бали, які Ви набрали в кожній групі питань.

І група «А» – відповіді на запитання №№ 1, 4, 5, 12, 13, 15, 19, 22

II група «Б» – відповіді на запитання №№ 3, 7, 10, 14, 16, 18, 21, 24

III група «В» – відповіді на запитання №№ 2, 6, 8, 9, 11, 17, 20, 23

Кожна група відповідає одному з типів. У якій групі Ви набрали найбільше балів – до такої Ви і належите.

Результати

«А» – традиційний тип.

Тато – глава сім'ї, якому належить вирішальне слово в усіх питаннях, зокрема й у вихованні. Він досить суворий, надає великого значення дисципліні, вимагає від дітей виконання цілого ряду обов'язків. Але в принципі між ними і дітьми немає щирих стосунків. Діти ставляться до батька стримано, оскільки відчувають, що він недостатньо розуміє їх бажання та інтереси.

«Б» – сучасний тато.

Для нього спілкування з дітьми, турбота про них – природний обов'язок. Хоча в нього і немає стільки вільного часу, як хотілося б, багато уваги він приділяє своїм дітям. Такий тато не соромиться показувати дітям свої почуття. Він вміє не лише знайти взаєморозуміння зі старшими дітьми, але й доглядати за маленькими. Діти його обожають.

«В» – батько, який турбується про сімейне благополуччя.

Такий чоловік надає повну свободу дружині в питаннях виховання дітей. Він вважає, що все одно не зможе замінити її у питаннях виховання. Він постійно завантажений роботою. Не дивно, що через певний час діти починають ставитися до нього відчужено. Напевно, гармонійніших стосунків можна досягти, якщо дружина продемонструє свою довіру до нього як до вихователя.

ДОДАТОК Д

НІРРА ВСТУПНИЙ КУРС З ІГРОВИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ Й ДОГЛЯДУ ЗА МАЛЕНЬКИМИ ДІТЬМИ

ОПИС КУРСУ

Тиждень 1. Уведення в поняття «гра» й програма на наступні 10 тижнів.

Мета: Ознайомити членів групи одного з одним для створення сприятливої робочої атмосфери, а також для того, щоб ті учасники,

які почувуються дискомфортно, не перешкоджали процесові навчання. Приступити до усвідомлення того, що ми розуміємо під словом «гра».

Завдання: До кінця занять кожен учасник повинен:

- Почуватися досить комфортно, щоб брати активну участь у заняттях.
- Підтвердити свої сподівання й надії, які він покладає на цей курс навчання.
- Розуміти, що означає слово «гра».
- Мати перелік різних видів ігор, які проводять у групах раннього дитинства.
- Розуміти, як довкілля впливає на процес навчання.
 - o Огляд курсу / заняття
 - o На нотатку тому, хто навчає:
- План-конспект занять на кожний тиждень є в робочих матеріалах.
- Записати основні правила в робочих матеріалах.
- Записати сфери розвитку в робочих матеріалах.

Усе це можна використати як роздавальний матеріал, хоч це й не обов'язково.

Вправа 1

Знайомство одного з одним — у парах учасники обговорюють питання про те, чому вони прийшли на цей курс, називають імена й дають іншу інформацію, наприклад про сім'ю. Знайомство повинно відбуватися жваво й невимушено.

Вправа 2

Розділіть учасників на чотири групи. Дайте кожній групі одну з чотирьох сфер розвитку — ФІЗИЧНУ, ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ, ЕМОЦІЙНУ, СОЦІАЛЬНУ. Попросіть учасників подивитися на список питань з ігрових видів діяльності й обговорити, як ці методи сприяють дитячому розвитку.

· Розуміння значення слова «гра» можна досягти, виходячи з особистого досвіду й знань учасників.

· Перелік різних видів ігрової діяльності можна скласти, виходячи з особистого досвіду учасників, а потім об'єднати з тим, що пропонується в робочій групі.

· Такий метод роботи повинен становити основу для занять наступних дев'яти тижнів.

*За матеріалами тренінгового курсу для батьків
партнерської організації NIPPA (Північна Ірландія).*

Загальні рекомендації батькам стосовно взаємодії з дитиною

Основні правила батьківської поведінки

У стосунках із дитиною опиратися на позитивні якості її особистості.

1. Реагувати на дитину з теплотою та піклуванням.

2. Хвалити дитину й підтримувати її.

3. Бути уважним до дитини.

4. Гарантувати безпеку дитині.

5. Оцінювати вчинки дитини, а не особистість.

6. Навіювати дитині позитивне.

7. Приймати дитину такою, якою вона є.

8. Не згадувати без особливої потреби негативні ситуації з минулого дитини.

9. Порівнювати дитину частіше із собою (якою вона була раніше), а не з її однолітками, знайомими.

10. Не жити життям замість дитини, але бути поруч для допомоги в разі необхідності.

11. Поважати гідність дитини.

12. Не припускати розходження між словами й діями.

13. Намагатися у спілкуванні з дитиною висловлювати свої почуття.

14. Бути для дитини прикладом у словах та вчинках.

15. Виконувати обіцяне.

16. Давати дитині свободу стосовно виду діяльності та її форм.

Типові помилки сімейного виховання

· відсутність єдиних вимог до дитини;

· формальний характер спілкування з нею;

· вседозволеність у діях та вчинках;

· безконтрольність із боку батьків за поведінкою і навчанням дитини;

· обожнювання, ідеалізація дитини;

· надмірна суворість у вихованні;

· відсутність урахування індивідуально-психологічних та вікових особливостей дитини.

Характеристика партнерської сім'ї:

відсутність секретів і таємниць між членами сім'ї;

гнучкі правила розпорядку;
розподіл економічної відповідальності;
домашня робота та обов'язки розподіляються на засадах
рівноправності;
повага до особистого життя членів сім'ї;
основою дисципліни є повага й довіра;
батьківські обов'язки розподіляються рівноправно;
члени сім'ї беруть на себе відповідальність за проблеми, які
виникають.

*За матеріалами тренінгового курсу для батьків
партнерської організації NIPPA (Північна Ірландія)
Засади усвідомленого батьківства*

1. Любіть свою дитину.
2. Приймайте дитину такою, якою вона є.
3. Вірте та довіряйте своїй дитині.
4. Постійно вивчайте особистість дитини, не думайте, що ви вже про неї все знаєте.
5. Показуйте дитині, що вона є для вас важливою.
6. Дайте зрозуміти дитині, що її справи є важливими для вас.
7. Приділяйте увагу формуванню вольових рис, привчайте дитину до праці, напруги й виконання необхідних справ навіть тоді, коли це не дуже приємно.
8. Допомагайте дитині виконати те, чого вона ще не вміє.
9. Дозволяйте дитині робити свій вибір, ухвалювати власне рішення.
10. У разі конфліктів засуджуйте не саму дитину, а її вчинок.
11. Прислухайтесь до думки дитини.
12. Будьте ввічливі з дитиною.
13. Проводьте разом із дитиною вільний час.
14. Допомагайте дитині розвивати її здібності.
15. Піклуйтеся про гарантування безпеки й основних життєвих потреб дитини.

*За матеріалами методичних матеріалів для тренера
«Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній
розвиток дитини» / Упоряд.: І. Братусь та ін.; За заг. ред.
Г. М. Лактіонової. — К.: Наук. світ, 2002. — 51 с.*

Лекція на тему «Чи варто заколисувати дитину?»

За своїм хімічним складом мозок дворічної дитини подібний до мозку дорослої. При посиленому рості формується дуже складна й тонка внутрішня конструкція мозку, його нервових центрів, а також кліткових полів кори півкуль головного мозку та нервових шляхів. Органічний розвиток мозку відбувається набагато швидше, ніж розвиток інших органів. І закінчується він переважно в ранньому дитячому віці (від 0 до 3 років).

Учені довели, що регулярне заколисування дитини може значно спонукати ріст головного мозку. Заколисування стимулює вестибулярний апарат. Ця нервова система розташована у стовбурі головного мозку і відіграє важливу роль у розвитку координації рухів та рівноваги. За словами вчених, ця частина мозку однією з перших починає функціонувати ще при внутрішньоутробному розвитку дитини — всього через 16 тижнів після зачаття.

Вестибулярний апарат надзвичайно важливий для нормального розвитку мозку. В малюків, чий вестибулярний апарат періодично стимулюють за допомогою заколисування, швидше зростає вага, раніше розвивається зір та слух, і вони мають чіткі цикли сну в ранньому віці.

Доктор Руф Райс із Техасу підтвердила своїми експериментами, що навіть п'ятнадцять хвилин загойдування, розтирання, масажу або погладжування недоношеної дитини чотири рази на день значно допоможе їй у розвитку координації рухів і, як наслідок, сприятиме формуванню здатності до навчання.

У розвитку дитячого організму є суворя послідовність: спочатку розвивається мозок, потім грудна клітка, а потім кінцівки (хоч рух здійснюється за іншою схемою: голова, кінцівки, тулуб. Це є принциповим моментом у розвитку майбутніх почуттів, мислення та уяви як сутнісних сил людини).

За кн.: Кочерга О. Психофізіологія раннього дитинства. — К.: Вид. дім «Шкіл. світ»: Вид. Л. Галіцина, 2006. — 120 с.

Лекція для батьків на тему: «Здоровий спосіб життя родини як запорука фізичного здоров'я дітей з раннього віку»

Відомо, що основи фізичного здоров'я закладаються ще в ранньому дитинстві. Повноцінна життєдіяльність організму, хороше самопочуття є запорукою досягнення дитиною подальших успіхів у навчанні та праці. Отож дорослі повинні ініціювати виховання у малюків адекватних реакцій на турботу про своє здоров'я.

С. Ф. Русова зазначала: «Інстинкт руху цілком правильний для кожної здорової дитини; коли дитина не спить, вона небезперемінно рухається... І тут з перших днів треба дати дитині повну самостійність рухів».

Свого часу Н. М. Аксаріна актуалізувала питання позитивного впливу рухової активності малюка на інтенсивний фізичний та розумовий розвиток. Обмеження рухів дитини (гіподинамія), відсутність чи одноманітність вражень від навколишнього можуть призвести до відставання в психічному розвитку. Тому фізичне виховання дітей охоплює такі завдання: охорону і зміцнення здоров'я дитини, нормальне функціонування всіх органів і систем організму; забезпечення своєчасного та повноцінного фізичного розвитку; розвиток рухів; забезпечення активного врівноваженого стану дитини; виховання культурно-гігієнічних навиків.

На думку японських учених, основні рухові навички слід тренувати у ранньому дитинстві, а правильна фізична підготовка стимулює розумовий розвиток дитини. Британський фахівець з питань раннього дитячого розвитку Джеккі Стілберг наголошує, що при народженні немовлята здійснюють різкі неконтрольовані рухи руками та ногами. Поступово в мозку формуються зв'язки, необхідні для розвитку рухової активності. Найпростіші дії стимулюють розвиток мозку. Отже, в перші три роки прослідковується позитивний вплив і тісний взаємозв'язок активного фізичного розвитку на психічні й розумові якості дитини як майбутньої особистості.

Вчені довели, що характер і здібності людини не визначаються спадково, а формуються в певний період життя під безпосереднім впливом соціуму. Встановлено, що до трьох років розвиваються 70% клітин головного мозку, а до п'яти — 90%. Ось думка В. Єремеевої та Т. Хрізман: «Дитинство для людини — це

унікальний час розвитку всіх психічних функцій, механізмів мовлення, мовного мислення, пам'яті, соціальних емоцій, механізмів контролю довільних рухів, за які відповідають вищі структури мозку — його кора. За короткий період закладається основа психічних функцій дитини, основа її подальшого активного життя». Вся система дошкільного виховання, весь педагогічний процес спрямованій на розвиток психіки, на формування пізнавальних і емоційних процесів, які є основою гармонійного розвитку особистості. Всі педагоги в дошкільному закладі і в школі, у сім'ї розвивають найголовніший орган психіки — мозок і всі його численні функції, які регулюють поведінку дитини, визначають успішне навчання, творчий розвиток особистості.

Як зазначає О. Проскура, «у немовляти (від народження до року) провідною діяльністю є безпосереднє емоційне спілкування з дорослими, у процесі якого виникає потреба в постійних контактах з ними. Ці контакти стають засобом засвоєння дитиною світу дорослих. У ранньому дитинстві (від року до трьох років) провідною є предметно-маніпулятивна діяльність, через яку і в якій дитина засвоює вироблені суспільством способи використання навколишніх речей», що доводить про формування психічних, розумових і фізичних якостей майбутньої особистості саме в цьому віці під безпосереднім впливом дорослих. Неабияка роль належить і першим вихователям дитини — її батькам, сім'ї.

З-поміж соціальних інститутів, які впливають на розвиток особистості сім'ї, їй відводять особливу роль. Опираючись на дані американських дослідників, М. Сметанський наголошує, що її внесок становить близько 88%. Вплив соціальних інститутів дорівнює лише 3%. Через це кожен, хто береться за розв'язання виховних проблем, змушений рахуватися з роллю сім'ї у становленні особистості, шукати шляхи, форми і методи ефективного використання її виховного потенціалу.

Доречно буде для актуалізації виховного впливу сім'ї пригадати загальновідомі слова А. С. Макаренка. «Ваша власна поведінка, — стверджував він, — вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте її тоді, коли ви з нею розмовляєте або повчаєте її, або караєте її. Ви виховуєте її в кожний момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає вдома. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми

і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поводитесь з друзями і ворогами, як ви смієтесь, читаете газету, все це має для дитини велике значення... Батьківська вимога до себе, батьківська пошана до своєї сім'ї, батьківський контроль над своїм кроком — ось перший і найголовніший метод виховання».

Отже, спосіб життя родини, рівень педагогічної культури батьків, особистий приклад кожного члена сім'ї є основними чинниками формування передумов для становлення майбутньої особистості дитини, формування здорового способу життя саме з немовлячого віку, адже «... виховати дитину правильно ... набагато легше, ніж перевиховати».

Для встановлення рівня поінформованості родин вихованців про здоровий спосіб життя, а також для визначення можливостей особистісного впливу батьків на формування позитивної мотивації щодо збереження та зміцнення фізичного здоров'я у своїх дітей ми провели опитування батьків дітей раннього віку (охоплених закладами суспільного дошкільного виховання) методом анкетування.

Отримані дані свідчать про те, що здебільшого батьки позитивно оцінюють стан свого здоров'я і не піклуються про нього. Здоров'я дітей турбує їх більше. Крім того, однією з найпоширеніших помилок сучасних батьків щодо виховання дітей з немовлячого віку є стійкий стереотип стосовно того, що турбота про дитину має лише медико-гігієнічний (а не педагогічний) характер.

Вище доведено, що особистий приклад батьків, спосіб життя родини є основними чинниками формування основ здорового способу життя у дітей з раннього віку. Виникає суперечність між бажанням батьків закласти основи фізичного здоров'я своїм вихованцям (чи пасивна позиція) і неспроможністю їх реалізувати.

Адже для того, щоб дитина повноцінно розвивалась, батькам необхідно створювати валеологічно обумовлені умови життєдіяльності, підтримувати порядок та гігієну в помешканні, годувати дітей екологічно чистими, багатими на білки, вітаміни, мінеральні речовини, відповідним чином приготованими продуктами; одягати дитину так, щоб вона почувалася в одязі вільно, не переохолоджувалась і не перегрівалась; регулярно купати, загартувувати, робити масаж; більше часу проводити

на свіжому повітрі, розминати її м'язи за допомогою простих вправ. Варто більше гратись з дитиною, спілкуватись (при цьому слід враховувати роль позитивних емоцій, які впливають на психічний, розумовий та фізіологічний розвиток дитини), творчо підходити до формування основ здорового способу життя.

У перші три роки життя відбувається інтенсивний фізичний розвиток дитини неподільно з психічним та розумовим розвитком. Проведення систематичних оздоровчих заходів позитивно впливає на вищезазначені процеси. Водночас допущені помилки можуть негативно вплинути на стан здоров'я дитини та її нервову систему. Тому правильна організація фізичного виховання є однією з найсуттєвіших умов виховання дитини раннього віку.

ДОДАТОК Ж

Перелік рекомендованої літератури для батьків дітей раннього віку

1. Даян Дж. Чарнов і Керолін Ратш. Як досягти змін: Посібник для батьків з обстоювання інтересів і громадської діяльності: Пер. з англ. — Львів: Галицька видавнича спілка, 2002. — 115 с.
2. Кочерга О. Психофізіологія раннього дитинства. — К.: Вид. дім «Шкіл. світ»: Вид. Л. Галіцина. — 2006. — 120 с.
3. Масару Ибука. После трех уже поздно. — М.: Олта, 2003. — 64 с.
4. Мицельський Я. Буквар для батьків: Пер. з пол. Г. Теодорович. — Львів: Свічадо, 1998. — 96 с.
5. Монтессори Марія. Метод научной педагогики: Пер. с итал. — К.: Каскад, 1993. — 131 с.
6. Никитина Л. А. Мама или детский сад: Кн. для воспитателя дет. сада. — М.: Просвещение. — 93 с.
7. Никитин Б. П., Никитина Л. А. Мы и наши внуки. — 3-е изд. доп. — М.: Мол. гвардия, 1989. — 303 с.
8. Островская Л. Ф. Беседы с родителями о нравственном воспитании дошкольника: Кн. для воспитателя дет. сада. — М.: Просвещение, 1987. — 144 с.
9. Популярная психология для родителей / Под ред. А. А. Бодалева. — М.: Педфагогика, 1989. — 256 с.

10. Свирська Л., Петрова Н. Взаємодія дорослих із дітьми раннього віку. — К.: Ред. загально-пед. газ., 2004. — 112 с.
11. Сигал м., Адок Д. Ребенок играет: от года до двух лет. — С. Пб. Питер Пресс, 1996. — 224 с.
12. Сигал М., Адок Д. Ребенок играет: от двух до трех лет. — С. Пб: Питер Пресс, 1996. — 224 с.
13. Спок Б. Разговор с матерью: Книга о воспитании: Пер. с англ. — М.: Политиздат, 1990. — 589 с.
14. Стилберг Дж. 125 развивающих игр для детей до 1 года: Пер. с англ. Е. А. Бакушева; Худ. обл. М. В. Драко. — Мн.: ООО «Попурри», 2003. — 144 с.
15. Стилберг Дж. 125 развивающих игр для детей от 1 года до 3 лет: Пер. с англ. П. А. Самсонов; Худ. обл. М. В. Драко. — Мн.: ООО «Попурри», 2003. — 160 с.
16. Фролова А. Н. Игры-занятия с малышами. — К.: Рад. шк., 1997. — 144 с.

ГАЛИНА ВАСИЛІВНА БОРИН

**ПРОСВІТНИЦЬКО-КОНСУЛЬТАТИВНА ПІДТРИМКА
БАТЬКІВ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ**

Навчально-методичний посібник
для студентів спеціальності «Дошкільна освіта»

Борин Г. В.

Просвітницько-консультативна підтримка батьків дітей раннього віку:
Навчально-методичний посібник. — Івано-Франківськ: Прикарпатський
національний університет імені Василя Стефаника, — 2011. — 136 с.